

NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEK OKULU DERGİSİ

**JOURNAL OF NAMIK KEMAL UNIVERSITY
VOCATIONAL COLLEGE OF SOCIAL SCIENCES
(JNKUVCSS)
e-ISSN: 2717-8110**

Cilt: 07 / Sayı: 01 / Nisan 2025

Baş Editör / Editor-in-Chief

Doç. Dr. Gökmen KANTAR

Genel Yayın Editörü / Executive Editor

Öğr. Gör. Ayşe Mine İŞLER

Öğr. Gör. Dr. Esra SOĞANCI BAYAR

Öğr. Gör. Durdu Mehmet ÖZDEMİR

Öğr. Gör. Emine NACAK

Danışma Kurulu / Advisory Boards

Doç. Dr. Fatih Fuat TUNCER

Doç. Dr. Hamide SALHA

Doç. Dr. Nihan ÖKSÜZ NARİNÇ

Doç. Dr. Sibel AKOVA

Doç. Dr. Şafak GÜNDÜZ

Dr. Öğr. Üyesi Ali Faruk AÇIKGÖZ

Dr. Öğr. Üyesi Ali GÜREL

Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Celal DEMİRKOL

Dr. Öğr. Üyesi Erdem BİLGİLİ

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Recep KELEŞ

Dr. Öğr. Üyesi Miray ÖZDEN

Dr. Öğr. Üyesi Muharrem BAKKAL

Dr. Öğr. Üyesi Münire TEMEL

Dr. Öğr. Üyesi Oktay HEKİMLER

Dr. Öğr. Üyesi Süreyya BAKKAL

Beykent Üniversitesi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Akdeniz Üniversitesi

Yalova Üniversitesi

Maltepe Üniversitesi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

İstanbul Aydın Üniversitesi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Piri Reis Üniversitesi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Editörler / Editors

Öğr. Gör. Dr. Çağdaş İNAN

Öğr. Gör. Dr. Mehtap POLAT

Öğr. Gör. Dr. Nalan ATEŞ

Öğr. Gör. Dr. Nermin AKARÇAY

Öğr. Gör. Dr. Selin BAHAR

Öğr. Gör. Dr. Şefika AYDIN

Öğr. Gör. Adnan TEKAY

Öğr. Gör. Bayram ÖZHASAR

Öğr. Gör. Bülent Şükrü HASTÜRK

Öğr. Gör. Hakan KILCI

Öğr. Gör. Murat ÖZ

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEK OKULU DERGİSİ

YIL: Nisan 2025

CİLT: 07

SAYI: 01

Sayfa

- **Nüfusu ve Kentleşmesi Bağlamında Geçmişten Geleceğe İstanbul (İstanbul'un Dünü, Bugünü ve Yarını Üzerinde Düşünceler)**
Ahmet Mithat KIZIROĞLU ve Yeşim OCAK.....1-16
- **A Study on Generation Z's Knowledge and Awareness Levels Regarding Sustainable (Green) Hospitals**
Haydar Kerem HOŞGÖR ve Hacer GÜNGÖR17-28
- **Kadın Koruma Sisteminde Türkiye'de 6284 Sayılı Kanunun Rolü**
Figen KOCAAĞALAR.....29-45
- **Yapay Zeka Kaygısının İş Tatminine Etkisinde Örgütsel Vatandaşlık Davranışın Rolü**
Cemile ŞEKER, Semiha KILIÇASLAN ve Aslı KAYA.....46-56

Nüfusu ve Kentleşmesi Bağlamında Geçmişten Geleceğe İstanbul (İstanbul'un Dünü, Bugünü ve Yarını Üzerinde Düşünceler)

Ahmet Mithat KIZIROĞLU ¹ ve Yeşim OCAK ²

¹ Maltepe Üniversitesi ahmetkiziroglu@maltepe.edu.tr, 0000-0002-1957-5942

² Piri Reis Üniversitesi, yocak@pirireis.edu.tr, 0009-0001-2332-8426

Özet

Tarih boyunca görülen değişik medeniyetler kent adını verdiğimiz yerleşim yerlerinde doğarak gelişmiştir. Tarımla uğraşmaya başlama yerleşik düzene geçişi, yerleşik düzene geçiş de medeniyetleri başlatmıştır. Başlangıçta birkaç kişiden oluşan küçük üniteler şeklinde birlikte yaşayan insanlar, tarihsel süreçte büyük nüfusa sahip gruplar halinde birlikte yaşayan topluluklara evrimleşerek inşa ettikleri kentlerde yaşamaya başlamışlardır. Kent kavramında meydana gelen değişimlere paralel olarak medeniyetler de büyük değişim ve dönüşüm göstermiş, kentler ile medeniyetlerin dönüşümü birbirini besleyen süreçler olmuştur. Günümüzün kentleri; bilim, sanayi, teknoloji, ulaşım, iletişim, ticaret, kültür ve sanat merkezleri durumuna gelmiştir. Dünya üzerindeki insanların çoğunluğu kentlerde yaşamaya başlamasıyla birlikte kentlerin nüfusları ve büyük kentlerin sayısı giderek artmaya başlamıştır. İstanbul; coğrafi konumu ve sahip olduğu özellikleri nedeniyle dünya üzerinde özel bir yeri ve önemi olan kentlerden biri durumuna gelmiştir. Tarih boyunca dünya üzerinde sahip olduğu ticaret ve liman kenti olma özelliğini geleceğe uzanan yolda da koruyacak ve gelişmesine devam edecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye ve İstanbul, İstanbul, Bizantion (Byzantion), Konstantinapolis, Dünya Kenti İstanbul.

In The Context Of Population And Urbanization Istanbul From Past To Future

(Thoughts On The Past, Present And Future Of Istanbul)

Abstract

Throughout history, different civilizations have been born and developed in settlements we call cities. The beginning of agriculture led to the transition to settled order, and the transition to settled order led to civilizations. People, who initially lived together as small units consisting of a few people, evolved into communities living together in groups with large populations in the historical process and started to live in the cities they built. In parallel with the changes in the concept of the city, civilizations have also undergone great change and transformation, and the transformation of cities and civilizations have been processes that feed each other. Today's cities have become centers of science, industry, technology, transportation, communication, trade, culture and art. As the majority of people in the world starting to live in cities, the population of cities and the number of large cities have started to increase gradually. Istanbul has become one of the cities with a special place and importance in the world due to its geographical location and its characteristics. It will preserve its characteristic of being a trade and port city in the world throughout history and will continue to develop in the future.

Key Words: Turkey and Istanbul, Istanbul, Byzantion. Constantinople, İstanbul: World City.

Atıf için,

Kızıroğlu, A. M. ve Ocak, Y. (2025). Nüfusu ve Kentleşmesi Bağlamında Geçmişten Geleceğe İstanbul (İstanbul'un Dünü, Bugünü ve Yarını Üzerinde Düşünceler). *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 7(1), 1-16. doi: 10.56493/nkusbmyo.1625779

1. Giriş

Tarih boyunca kentler; insanların yerleşme, barınma, çalışma, dinlenme ve eğlenme gibi ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturulan karmaşık, farklı, örgütlü büyük nüfus kitlelerini barındıran yerleşim alanları olarak karşımıza çıkmaktadır (Harrisson, 1978: 5-8, Keleş, 1998: 54-56). Günümüzde dünya nüfusunun büyük çoğunluğu kentlerde yaşamakta, toplumları etkileyen her türlü değişim bu yerleşim birimlerinde gerçekleşmektedir (Kıray, 2007: 27-28, Tüfekçi, 2002: 18-20). Birbirlerinden çok farklı özelliklere sahip olmakla birlikte dünyadaki (özellikle büyük kentlerin) fonksiyonları ve şekilleri yönünden birbirlerine oldukça benzediklerini görmekteyiz (Harris and Ullman, 2002: 54-56). Kentlerin sayısının genel olarak sanayi devrimiyle birlikte artmaya ve insanların modernleşme deneyimlerini buralarda yaşamaya başladığı, yerel yönetim faaliyetlerinin de ilk olarak bu mekânlarda sistemli bir hale getirildiği görülmektedir (Mumford, 2007: 547-551, Aslanoğlu, 2000: 105-107, Ertürk ve Sam, 2009: 96-99).

Dünyada yaşanan küreselleşme süreci bağlamında, dünya ekonomisi ve siyasetine küresel ölçekli büyük metropolitan kentlerde yön verilmektedir (Hatt and Reiss, 2002: 32-33, OECD, 2011: 1-3). Yaşanan bu süreçte sahip oldukları özellikleri nedeniyle diğerlerinden öne çıkan kentlere Dünya Kenti (World City) adı verilmekte olup, İstanbul da bu kentler arasında yerini almaktadır (Ertürk ve Sam, 2009:107-111). Çoklu etnik yapıya sahip olan ve çoğunlukla da enformel (biçimsel olmayan) sektörü barındıran dünya kentleri, günümüzde uluslararası sermayenin para ve mal hareketlerinin yönlendirildiği merkezlerdir (Doğan, 2002: 26-34, Tekeli, 1996: XIX).

Önümüzdeki yıllarda dünya üzerinde yaşamakta olan insanların çoğunluğunun yaşamlarını kentlerde sürdürmeye başlayacakları da görünen bir gerçektir. Bu nedenle Birleşmiş Milletler içinde bulunduğumuz yeni binyılı “Kentsel Binyıl- Urban Millenium” olarak adlandırmaktadır (OECD, 2017:17). Günümüzde gelişmiş birçok ülkede nüfusun tamamına yakını kentlerde yaşamakta, gelişmekte olan birçok ülkede ise çok büyük nüfusu barındıran mega (devasa) kentler ortaya çıkmış bulunmaktadır. Kentli nüfusun hızla artması biçiminde yaşanan bu süreç; toplumların sosyo-ekonomik yapılarını derinden etkilerken, yaşamın doğallığını bozmakta ve insani niteliğinin kaybolmasına neden olmaktadır (Tatlidil, 1989: 4-5, Türkdogan, 2006: 208-210). 20. Yüzyılın sonlarından (21. Yüzyılın başlarından) itibaren yaşanmakta olan bu kentleşme hızlı ve çarpık kentleşme süreciyel karşı karşıya olan ülkelere birisi de bizim ülkemiz olan Türkiye’dir. Yaşanan bu sorunlu sürecin Türkiye’de en bariz şekilde yaşandığı kent ise Türkiye nüfusunun yaklaşık %15-17’sinin yaşadığı kent olan İstanbul’dur.

Yapmış olduğumuz bu çalışmanın amacı; İstanbul’un geçmişte yaşadığı, halen yaşamakta olduğu hızlı göç ve çarpık kentleşmesi bağlamında bu sürecin önemli köşe taşlarını belirleyerek, beraberinde getirdiği sorunlarını ortaya koymak ve gelecekte nasıl bir İstanbul ile karşılaşacağımıza yönelik bir öngöründe bulunmaktır. 1950’li yıllardan itibaren hızlı göç olarak kentleşmesini sürdüren ve bu süreci de oldukça çarpık bir biçimde yaşayan İstanbul, sürecin beraberinde getirdiği sorunlara çözüm bulmaya çalışmaktadır. Çalışmada İstanbul’un yaşadığı durum tarihsel süreç doğrultusunda ele alınmaktadır. İstanbul’un sorunlarının giderek büyüyerek içinden çıkılmaz hale geldiği, kentin giderek kırsallaşan ve köylüleşen bir görünüme bürünmesi ise çok dikkat çekmektedir.

2. İstanbul’un Sahip Olduğu Özellikleri ve Adları

Asya ve Avrupa gibi iki büyük ve eski kıta ile Karadeniz ve Akdeniz gibi iki kadim denizin birbirine kavuştuğu merkezi bir konumda yer alan İstanbul’un en önemli özelliği ya da var olma sebebi sahip bulunduğu coğrafi konumdur (Bozlağan, 2012: 21-22). Var olduğu günden bu yana yaşanan tarihsel süreç içinde önce Yunan, ardından sırasıyla Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu, Latin Krallığı, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti’ne ev sahipliğini üstlenen İstanbul’da tüm bu medeniyet ve kültürler iç içe geçerek kaynaşmıştır. Böylesine zengin bir geçmiş, kültür birikimi ve çeşitliliğine sahip olan bir kenttir İstanbul. Sahip olduğu stratejik ve jeopolitik konumu nedeniyle İstanbul tarihsel süreç içinde yaşanan tüm zamanlarda Doğu ile Batı uygarlık ve kültürlerini bir araya getiren ticari bakımdan önemli, zengin bir siyasi güç merkezi olmuştur. Bu özelliklerini günümüzde de sürdürmeye devam etmektedir.

İstanbul Boğazı sayesinde kent, dünya üzerinde iki eski kıta ve denizi birleştiren tek kent olma unvanını da kazanmış olup kuzey sınırları Karadeniz’e, güney sınırları Marmara Denizi’ne, batı sınırı Ergene Nehri Havzası’na dayanırken doğu sınırı ise Kocaeli Sıra Dağları ile çevrilmiş bulunmaktadır. İdari açıdan sınırlarına bakıldığında ise kentin; batı sınırı Tekirdağ ve Kırklareli kentlerine, doğu sınırları ise Kocaeli (İzmit) ve Yalova illerine dayandığı görülmektedir. İstanbul’un sahip olduğu topraklarının yaklaşık %35’i Asya kıtasında yer alırken %65’lik bir kısmı ise Avrupa kıtasında bulunmaktadır (İstanbul Dergisi, 2005: 47-49). Bu açıdan bakıldığında İstanbul’un daha çok bir Avrupa kenti durumunda olduğunu da söylemek mümkündür. Marmara Denizi ile onun uzantısı durumunda bulunan Haliç arasında kalan, Sarayburnu’nu, Topkapı Sarayı’nı, Ayasofya Camii’ni ve Sultanahmet Meydanı’nı içine alan, adeta bir kartal başını andıran ve “Tarihi Yarımada” olarak adlandırılan bölgenin, kentin merkezini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Stratejik ve jeopolitik konumu, kadim deniz ve ticaret yollarının kesiştiği bir yerde bulunduğu için İstanbul içinde yaşayan halk tarafından her zaman “Taşı toprağı altın” olan bir kent olarak görülmüş ve adlandırılmıştır.

Genel olarak ılıman Akdeniz ile nemli Karadeniz iklim şartlarının hüküm sürdüğü İstanbul “Yedi Tepeli Şehir” olarak da adlandırılmaktadır (Pekin ve Dinç, 2004: 41-45, İstanbul Valiliği, 2000: 144-146). İstanbul’un ormanlık olan bitki örtüsünün ise

zaman içinde yerleşim amacıyla hunharca yok edildiği görülmektedir. Kente binlerce yıldan beri devam eden zararlı insan müdahaleleri günümüzde de hızlı bir biçimde devam etmektedir (İTO, 2008: 10-20).

İstanbul'un adı birçok dilde farklı biçimde söylenmekte olup ve yaklaşık olarak 135 farklı isimle zikredilmektedir. Evliya Çelebi'nin ünlü Seyahatnamesinde de İstanbul'un farklı batı ve doğu dillerinden derlenmiş olan 25 ayrı isme yer verildiği de görülmektedir (Kahraman ve Dağlı, 2004: 25-28). Kentin merkezi olarak kabul edilen ve ilk olarak üzerinde kurulduğu değerlendirilen "Tarihi Yarımada"'nın ilk adı Licus ya da Liğos'tur. "Yedi Tepeli Ada" deyişinin kökeninde ise kentin yedi tepeli bir yarımada üzerinde kurulmuş bulunmasından kaynaklandığı ve Latin'ce ya da Yunan'ca (Grekçe)'dan alınan coğrafi bir terim olduğu değerlendirilmektedir. Kentin Licus ya da Liğos olarak bilinen adı zaman içinde değişime uğrayarak Antik Çağdan itibaren Bizantion adına dönüşmüştür. Dünyaca bilinen ve 20. Yüzyıla kadar da kullanılagelen Konstantinopolis adının ise; IV. yüzyılda kenti yeniden imar edip büyüten Bizans İmparatoru I. Constantinus'a ithafen verildiği görülmektedir (İstanbul Dergisi, 2005: 46-47). Kentin adı Osmanlıların kenti 1453 yılında fethetmesinin ardından değişik biçimlerde söylenen "İstanbul" olarak Türkçeleştirilmiş ve değiştirilmiştir. Kentin İstanbul olarak anılan isminin de rivayete göre; Bizans İmparatorluğu zamanından beri kullanılan ve Yunanca (Grekçe'de)'da "kentte" manasına gelmekte olan "Eis tin polin" kelimesinden türetildiği ifade edilmektedir (Kana, 2005: 10). Yunanca günlük konuşma dilinde kente doğru anlamına gelen ve oldukça fazla kullanılan "Eis ten poli" ifadesinin zamanla Stimbol, Estantul, İstambol şeklinde değişime uğrayarak İstanbul biçimine dönüştüğü anlaşılmaktadır (Ana Britannica, Cilt 17: 60-61). Kentin 1453 yılında fethini müteakip Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise İstanbul'un genel olarak; Mahrusa-i Saltanat, Darüsaltanat-ı Aliye, Dersaadet, Deraliyye, Asitane-i Aliye, Darül-hilafetül Aliye, Payitaht-ı Saltanat, Dergâh-ı Mualla ve Südde-i Saadet, İslambol ve son olarak İstanbul, gibi isimlerle anıldığı görülmektedir (Kırmızı ve Çalışkan, 2009: 17-19). 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile başlayan Cumhuriyet döneminde, Türkçe'nin sadeleştirilmesi çalışmaları kapsamında kentin adının yazım şeklinin "İstanbul mu yoksa İstambol mu?" biçiminde kullanılması tartışılmış ve "İstanbul" adının kullanılması kabul edilmiştir (İstanbul Dergisi, 2005: 46-47).

3. İstanbul'un Nüfusu ve Kentleşmesi Bağlamında Tarihsel Gelişim Süreci

3.1 Tarih Öncesinde İstanbul

Marmaray inşaatının yapım çalışmaları sırasında yapılan kazılarda geçmişi yaklaşık 8500 yıl geriye dayanan bir mezarın ortaya çıkması, İstanbul'un tarihinin bildiğimiz zamanlardan çok daha eskilere dayandığını göstermiştir (Tunç, 2010: 44). Bzyantion'un çok eski çağlarda kent olmadan önce bir geçit olduğu, İstanbul Boğazı'nın da Karadeniz'in Ege platosuna doğru taşmasına neden olan bir tufan sırasında eski bir nehir yatağının vadisinin çökmesi sonucunda oluştuğu söylenmektedir (Yerasimos, 2000:6). İstanbul; insanlık tarihinin başlangıcından itibaren iskân edilmiştir (Meydan Larousse, 1971, Cilt 6: 486). Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerin denizyoluyla dünya ile bağlantısını sağlayan İstanbul Boğazı'nın üzerinde bulunması, Haliç gibi doğal ve korunaklı bir limanın bulunması, Avrupa'yı Asya'ya bağlayan bir ticaret yolunun üzerinde olması İstanbul'un yüzyıllar boyunca başkent olmasını sağlamıştır (Sönmez, 1996: 9-10).

Byzantion öncesinde İstanbul ve etrafına yayılmış bulunan yerleşim yerlerinin geçmişlerinin Paleolitik Çağ'a kadar uzandığı görülmektedir. İstanbul'un sahip olduğu yaklaşık bir milyon yıllık geçmişinin kanıtları Küçükçekmece Gölü'nün yakınındaki Yarımburgaz Mağarası'nda bulunmuştur. Mağarada yapılan kazılarda yaklaşık 500 bin yıl öncesine ait olan ve Homo Erectus'un kullandığı düşünülen aletler bulunmuştur. İstanbul'un neolitik çağına ilişkin en güzel kalıntılara ise günümüzde kentsel dönüşüme uğrayan Fikirtepe'de ulaşılmıştır (Aydingün, 2008: 56-73, Pekin ve Dinç, 2004:66-68).

İstanbul'un Avrupa kıtasında merkezini oluşturan bölgede bulunan Haliç'in güneyinde kalan kısmına ilk olarak gelip yerleşik düzene geçme kavim Traklar'dır. Sami ırkından olan Fenikeliler ise Asya kıtasında bulunan Anadolu kıyısına yani Kadıköy'e yerleşen kavimdir (Yeni Türk Ansiklopedisi, Cilt 4: 1535). Frigler, Bitinler gibi kavimler ise M.Ö. XIII. Yüzyıldan itibaren Anadolu'ya geçerek İstanbul'un çevresi ile İstanbul Boğazı'nın iki yanında yerleşim yerleri oluşturmuşlardır (Temel Britannica, Cilt 9: 116, Kuban, 1996: 15-17).

Antik çağdan itibaren zengin bir kent olduğu bilinen İstanbul'un zenginliğinin temelinde; doğu, batı, kuzey ve güney yönlerinde arasındaki geçiş yollarının kesişme noktasında bulunması nedeniyle ticaret, balıkçılık ve İstanbul boğazını kuzey/güney yönünde geçen ticaret gemilerinden alınan vergiler bulunmaktadır. En eski çağlardan bu yana önemli bir ticaret merkezi olan İstanbul bu özelliğiyle tarihe zengin tüccarları, bol ve çok çeşitli malları olan zamanına göre çok gelişmiş olan ticari hayatının varlığıyla geçmiştir (İTO, 2008: 26-27). Kentin gelir kaynaklarını kaynağında; gümrük vergileri, transit ve liman ücretleri, kente getirilen mallardan alınan vergiler, balıkçılık ve ticaretten elde edilen kazanç bulunmaktadır (Arslan, 2010: 374-376). Önceleri Karadeniz'den Akdeniz'e ve daha sonraları ise batıdan doğuya ve doğudan batıya doğru giden ticaret yollarının kesiştiği noktada bulunan İstanbul'un en önemli özelliği ticari işlevi olmuştur. İstanbul bu özelliğini günümüzde de korumakta ve sürdürmektedir.

3.2 Bizantion (Byzantion) Döneminde İstanbul

Bizantion (Byzantion) döneminde İstanbul'da üç ayrı kent bulunmaktaydı. Bunlardan ilki; İstanbul'un Anadolu yakasında kurulmuş bulunan ve eskiden "Körler Ülkesi- Kalkhedon" olarak adlandırılan günümüzün Kadıköy ilçesi, ikincisi günümüzde Fatih ilçesi ile Eminönü semtinin üzerinde olduğu "Tarihi Yarımada"'da kurulmuş bulunan "Byzantion", üçüncüsü ise; bugünkü Silivri ilçesi sınırları içinde bulunmakta olan "Selymbria" kenti idi. Yukarıda da belirtildiği üzere coğrafi konumu nedeniyle kentin ticari, askeri ve stratejik önemi zamanla giderek artmış, kentin ana gelir kaynağı ve uğraş alanı ticaret olduğu için de İstanbul'da birçok farklı halkın bir arada yaşadığı kozmopolit bir yapı oluşmuş, kent dünyaya açık bir kent görünümünü kazanmıştır.

Kent bir ticaret kenti olması dolayısıyla çok zengin olduğu için birçok ulusun iştahının kabartmış ve kente göz diken bu uluslar tarihin hemen her döneminde kenti ele geçirmek istemişlerdir. Ancak kentin uzun uğraş ve çatışmalar sonucunda ele geçirildiği takdirde çok zarar görüp tahribata uğrayacağı düşünüldüğünden olsa gerek zamanın hâkim güçleri tarafından ele geçirilmektense yüksek haraç ve vergiye tabi tutulması tercih edilmiştir. Kent bu düşünce doğrultusunda çoğunlukla korunan bir kent durumunda olmuştur. Döneminin önemli ve oldukça büyük bir ticari merkezi duruşunda bulunan kent; M.Ö. 513 yılında önce Persler, Pers'lerin ardından sırasıyla M.Ö. 479 yılında Spartalı'lar, Atinalı'lar tarafından ele geçirilmiş ve Delos Birliği'ne dahil edilmiştir (M.Ö. 476-475). Byzantion; en sonundakente hâkim olan Bitinya kralı IV. Nikomedas tarafından M.S. 74'te vasiyet etme yoluyla Roma İmparatorluğu'na bırakılmış ve Roma'ya bağlanmıştır (Axis 2000, Cilt 6: 342, Temel Britannica, Cilt 9: 115-116, Ana Britannica, Cilt 17: 60-61).

3.3 Roma İmparatorluğu Döneminde İstanbul (Konstantinopolis)

İstanbul Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine girdikten sonra siyasi, ekonomik sebepler ve taht kavgaları nedeniyle yağmalanmaya, yıkıma katliamlara maruz kalmıştır (Bozlağan, 2012: 43). İstanbul; Roma İmparatorluğu bünyesinde yaşanan iç çatışma sürecinde ise zamanın Roma İmparatoru Septimus Severus tarafından M.S. 196 yılında ele geçirilmiş ve yağmalanıp yakılıp yıkılmıştır. İmparator Septimus Severus üç yıl gibi çok uzun süren zorlu bir kuşatmadan sonra ele geçirdiği İstanbul'u hırsını yenemeyerek önce yakıp yıkıp yerle bir etmiş, daha sonra ise bu güzel kente yaptığı kötülüklerden dolayı pişman olup harekete geçerek yeni baştan yeniden inşa etmiştir (Temel Britannica, Cilt 9: 117, Yerasimos, 2000: 25-26).

I. Constantinus (Büyük Konstantin, M.S. 272-337) ise; İstanbul'un stratejik ve jeopolitik önemini M.S. 324 yılında Licinius ile İstanbul yakınlarında girdiği iki savaştan sonra anlayarak kentin sahip olduğu coğrafi konumun sağladığı tüm imkânlardan yararlanmaya başlamıştır (Bozlağan, 2012: 47-48, Pekin ve Dinç, 2004:71-72). Kentin sahip olduğu potansiyeli gren İmparator I. Constantinus'un, İstanbul'u önemli bir dünya merkezi olan kent durumuna getirme kararını vermiştir. Bu kararı doğrultusunda da İstanbul, M.S.330 yılında Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olmuştur. Önceleri birkaç bin kişinin yaşadığı kent başkent olduktan sonra İmparator tarafından hızla 200 bin nüfuslu bir şehir haline getirilerek korunmasını sağlamak amacıyla surlarla çevrilmiştir. (Belge, 2007: 2-3, İTO, 2008:38-39, Yeni Türk Ansiklopedisi, Cilt 4:1535). İstanbul'u Roma şehrine benzer biçimde şekillendirip yeniden kurarak Roma'daki belediye teşkilatına benzer şekilde düzenleyen I. Constantinus, kenti ikisi sur dışında olmak üzere toplam 14 bölgeye (region) ayırmıştır (Tunç, 2010: 149-152). Bu yeni düzenlemelerden sonra Nea (Yeni) Roma olarak adlandırılan kentin adı da zamanın ruhuna uygun olacak biçimde "Konstantinopolis" olarak değiştirilmiştir. İstanbul bin yıldan daha uzun süren tüm Ortaçağ boyunca Hristiyanlık din ve kültürü ile sanatın, ara ara da siyasi ve ekonomik açıdan en önemli merkezi olmuştur.

Roma İmparatorluğu M.S. 395 yılında Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olmak üzere ikiye bölününce Konstantinopolis Doğu Roma olarak da bildiğimiz Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olmuştur. Bu tarihten itibaren de Hristiyanlık açısından kutsal ve önemli birçok eşya ve eser (rölikler) de İstanbul'a getirilip burada toplanmaya başlamıştır. Anlattığımız bu dönemden günümüze dek ulaşan en önemli anıt ise hepimizin "Çemberlitaş" diye bildiğimiz ve bulunduğu semte adını veren çemberlerle bezeli taş sütundur. Konstantinopolis; Batı Roma İmparatorluğu M.S. 476 yılında yıkılınca Hristiyan âleminin de yegane başkenti olmak durumuna yükselmiştir (Ana Britannica, Cilt: 17: 60, Ödekan, 1996: 109, Yerasimos, 2000: 28-29).

Kentin nüfusu İmparator I. Justinianus döneminde (M.S. 527-566) bir milyonu aşmıştır. İstanbul M.S VI. Yüzyıla gelindiğinde ise Akdeniz'in de en büyük ve önemli ticaret merkezi ve dünyanın en büyük kenti haline gelmiştir. Kentin merkezi ve kalbi İmparator I. Justinianus döneminde Tanrının evi olarak nitelendirilen "Ayasofya" kilisesi, İmparatorun konutu olan "Saray" ve saraylılar ile halkın bir araya gelip bulunduğu yegane yer olan "Hipodrom" olmuştur (Yeni Türk Ansiklopedisi, Cilt 4:1535-1536). Dönemin seyyahlarının anlattıklarına göre Konstantinapolis kenti bu dönemde dünyadaki altın ve gümüşün yarısına sahip olan bir kenttir. Çok zengin, bayındır ve gösterişli bir Akdeniz başkentidir. Mısır, Suriye, Kuzey Afrika ve Trakya'da Konstantinopolis'in ihtiyaç duyduğu ürünleri karşılamak amacıyla yeni tarım alanlarının açılmış ve bu ülkelerdeki kentler de giderek büyüyüp zenginleşmeye başlamışlardır. Bu yönü ile bakıldığında Konstantinopolis, çevresinde bulunan ülkeleri ve onların kentlerini büyütüp geliştiren ve yeni kentler doğuran bir başkent durumundadır (İTO, 2008: 131-132). Ancak Konstantinopolis de tarihin her döneminde olduğu gibi hem İmparator I. Constantinus hem de İmparator I. Justinianus döneminde büyük göç sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorun günümüzde de devam etmektedir.

Roma İmparatorluğu dönemine baktığımızda kentin uluslararası bir “antrepo kent” şeklinde olduğu görülmektedir. Kentte gelen ve burada bulunan iş adamları (tüccarlar), dönemin en güçlü parasıyla iş yapan, dünyaya açık, girişimci, çok dil bilen ve çok kimliğe sahip olan kişilerdir. Kentin bugün de sorun olan iâşesi (beslenmesi) ise dışarıdan getirilen gıda maddelerine bağlı bulunmaktadır. Kentin bu sorununun tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de devam etmekte olduğu görülmektedir (İTO, 2008:43-53, Pekin ve Dinç, 2004: 73-80).

Konstantinopolis’e; M.S. 440 yılında önce Türk kökenli Hunlar, ardından M.S VII. yüzyılda Sasaniler, M.S VIII. yüzyıla gelindiğinde Bulgarlar ve Araplar, M.S IX yüzyılda ise Ruslar ve Bulgarların saldırmış ancak defalarca kuşatılan bu kent bir türlü ele geçirilememiştir (Ana Britannica, Cilt 17: 60). İslamiyet M.S VII. yüzyıldan itibaren doğuda yükselmeye başlayınca Suriye, Filistin ve İskenderiye’nin Arapların denetimine girmiştir. Bu nedenle Konstantinopolis’in Mısır ve Suriye gibi tahıl depoları olan ülkeler ve Uzakdoğu ile olan ticari ilişkileri zayıflamıştır. Ancak buna rağmen M.S. X ile XII. yüzyıllar; bünyesinde birçok Suriye, İtalyan, Rus, Bulgar ve Müslüman kökenli iş adamı ve tüccarı barındırdığı için Konstantinopolis’in ticari açıdan en parlak dönemi olmuştur (İTO, 2008: 60-78).

1071 yılında zamanın Selçuklu Devleti Sultanı olan Alparslan’ın, Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes’i Malazgirt Savaşı’nda yenmesinin ve Anadolu’nun kapılarının Türklere açılmasının ardında Bizans İmparatorluğu güç duruma düşmüştür. Zor durumda kalan Bizans İmparatoru Türklere karşı Batı’dan yardım istemek zorunda kalmıştır. İmparatorun bu talebi üzerine Avrupa ülkelerince papazların da kışkırtmaları sonucunda hem Bizans’a destek vermek hem de kutsal toprakları kurtarmak amacıyla “Haçlı Seferleri” başlatılmış, ancak Türklere karşı Haçlıları kullanarak hayatını devam ettirmeyi ayakta kalmayı amaçlayan Bizans İmparatorluğu önce Haçlılara, ikiyüz elli yıl sonra da Türklere yenilip yok olmaktan kurtulamamıştır (Yerasimos, 2000: 125-128).

Konstantinopolis, Avrupa’da oluşturulan haçlı ordusu ile 1204 yılında başlatılan IV. Haçlı seferi sırasında, Anadolu’ya geçip Kudüs’e gitmek üzere kente gelen, ancak kentin zenginliğini görüp dayanılmaz cazibesine kapılan Haçlı ordusu tarafından önce işgal edilip ele geçirilmiş, sonrasında ise vahşice yağmalanarak tahrip edilmiştir. (Kuban, 1996: 154-156). Konstantinopolis’te 1204 yılında bir Latin Krallığı kurulmuş, bu krallık döneminde (1204-1261) Venedikliler’e çok önemli imtiyazlar verilmiştir. Bu imtiyazlar doğrultusunda kentin ve İstanbul Boğazı’nın kontrolü Venedikliler’in eline geçmiş ve kent adeta Venedik’e bağlı bir kent haline gelmiştir (İTO, 2008: 86-87). Kent 1261 yılına kadar Latin Krallığı’na merkezlik yapmış, 1261 yılına gelindiğinde Selçuklu Devleti’nin de desteğini alan Bizans İmparatoru tarafından Latinlerden geri alınmıştır (Yeni Türk Ansiklopedisi, Cilt 4: 1536, Pekin ve Dinç, 2004: 83-84).

1308 yılında Selçuklu Devletinin sona ermesinin ardından Bizans İmparatorluğu bir Türkmen boyu olan Osmanoğulları Beyliği ile komşu olmuştur. 1400’lü yıllara gelindiğinde Bizans İmparatorluğu’nun elinde sadece Konstantinopolis kalmış, bunun dışında Anadolu’da neredeyse hiç toprağı kalmamıştır. Bizans İmparatorluğunun sonu gelmiş olup çökmek üzeredir. Osmanlılar 1453 yılında kenti ele geçirince de Bizans İmparatorluğu’nun çöküşü tescillenmiş, İstanbul ise tarih boyunca her zaman olduğu gibi çöken Bizans İmparatorluğun küllerinden anka kuşu misali Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte yeniden doğmuştur (Yeni Türk Ansiklopedisi, Cilt 4: 1535-1537, İTO, 2008: 87-89).

3.4 Osmanlı Döneminde İstanbul

Osmanlılar aslında İmparator III. Andronikos (1296-1341) döneminden itibaren Konstantinopolis’te varlık göstermeye başlamışlardır. 14. yüzyılda kentin surları dışında kalan her yer Osmanlıların eline geçmiş, Bizans İmparatorluğu Osmanlılara yıllık vergi ödemeye başlamıştır. Ayrıca Bizans İmparatorları giriştikleri savaşlar esnasında da para karşılığında Osmanlı askerlerini kullanır olmuşlardır. Bu arada Orhan Bey ile Aydınlu Umur Bey Bizans İmparatoru VI. İoannes Kantakuzenos (1347-1354) ile yakın dost olmuşlardır. Özellikle Osmanoğlu Orhan Bey, Bizans’ın içişlerine, hatta imparatorların tahta çıkmasında bile etkili olmaya başlamıştır. Orhan Bey evlendikten sonra Nilüfer Hatun adını alan imparatorun kızıyla evlenmek suretiyle imparatorun damadı sıfatına da sahip olmuştur (Kuban, 1996: 158-159).

Osmanlı Padişahı I. Beyazıt (Yıldırım) ise Konstantinopolis’i; 1390, 1395, 1397 ve 1400 yıllarında olmak üzere toplam dört defa kuşatmasına rağmen kenti bir türlü ele geçirememiştir (İnalcık, 1996: 22-23, Yeni Türk Ansiklopedisi, Cilt 4: 1537). Osmanlı Padişahı II. Murad’ın ölümünün ardından tahta çıkan oğlu II. Mehmet (Fatih) zamanında (1451 yılında) Bizans İmparatorluğu enkazı durumundadır. Genç ve atik bir hükümdar olan II. Mehmet İstanbul’u fethetmeye karar vermesini müteakip ilk iş olarak Anadolu Hisarı’nın (Güzelcehisar) karşısına gelen mevkiye bir hisar (Rumeli Hisarı-Boğazkesen) yaptırmıştır (Meydan Larousse, 1971, Cilt 6: 490, Büyük Larousse, Cilt 11: 5857). Osmanlılar tarafından 6.Nisan.1453 tarihinde başlatılan kuşatma sonunda kent 29.Mayıs.1453 günü fethedilmiş ve Osmanlı Padişahı II. Mehmet’e başardığı bu büyük işten dolayı “Fatih” unvanı verilmiştir. Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesinde bahsettiği “Peygamberimizin “Konstantiniyye mutlaka feth olunacaktır, onu fetheden komutan ne güzel komutan, onu fetheden asker, ne güzel askerdir.” şeklindeki hadisi şerifi de bu surette gerçekleşmiştir (İnalcık, 1996: 27-29, Kahraman ve Dağlı, 2004: 6-7).

Dünya ve Türk tarihinin dönüm noktalarından birisi olan ve bu fetihten sonra binyıldan fazla süren Orta Çağ’ı kapanmıştır. Yeni Çağ’ı başlatan bu olayla birlikte İstanbul da Osmanlı İmparatorluğu’nun başkenti (taht şehri) durumuna yükselmiştir (İnalcık, 1996: 27-29, Belge, 2007: 3-4). İstanbul’a gerçek kimliğini ve karakterini ise Osmanlı’nın uygarlığı ve kültür birikimi kazandırmıştır.

Sultan II. Mehmet (Fatih); yıkık dökük, harap ve bitap durumda olan kentin nüfusunun arttırmak için kente geri dönenler için bir takım özelimtiyaz/haklar ile vergi ayrıcalıkları sağlamış ve kente gelenlerin yerleşmeleri için yeni yerleşim yerleri ihdas etmiştir (Bozlağan, 2012: 58-59, İTO, 2008: 105-106).

Kentin yeniden inşa edebilmesi amacıyla padişah tarafından fermanlar çıkarılarak Osmanlı coğrafyasında bulunan tüm eyalet ve kentlerden ustalar, sanatkârlar ve izleyen dönemlerde ise savaş esirleri getirilerek kentte iskân edilmişlerdir. Bu göçler ve yeni yerleştirilmeler sonucunda kentte, Türk, Rum, Sırp, Arnavut, Ermeni ve Yahudi kimliğine sahip kişilerden oluşan çok renkli bir demografik (nüfus) yapı oluşmuştur (Kuban, 1996: 186-188, Büyük Larousse, Cilt 11: 5858). Oluşan bu karışık nüfus etnik ve dini farklılıklarına göre belirlenen ve devletin sosyal yaşama müdahale etmediği, 50 ile 250 kişinin bir arada yaşadığı mahallelere yerleştirilmiştir. Kentin idari ve toplumsal bir kesitini de oluşturan mahalleler aynı zamanda sosyal hayatın da merkezi olmuşlardır (Gölbaşı, 2008: 121-122, Bozlağan, 2012: 95-96, Alada, 2008: 135-150). Osmanlı döneminde devletin güç ve kudretinin sembolü olan İstanbul, coğrafi olarak stratejik bir konuma sahip olmasına rağmen, genel olarak Osmanlı ülkesi ile diğer ülkelerden gelen mal ve ürünlerin toplanıp bir araya getirildiği günümüzün antrepolarına benzer bir işlev görmeye devam etmiştir (Eldem, 1996: 135-137).

Osmanlı Padişahı Sultan I. Selim (Yavuz)'ın 1517 yılında Mısır'ı Osmanlı topraklarına katmasının ardından, İstanbul başkentlik görevinin yanı sıra İslam âlemi halifelığının de merkezi durumuna gelmiştir. Halifelğin gelmesiyle birlikte, dünyevi ve uhrevi gücü bünyesinde bir araya getiren İstanbul o güne dek hiçbir İslam ülkesi başkentinin ulaşamadığı güç ve itibara da ulaşmıştır (Ana Britannica, Cilt 17: 60-61, Bozlağan, 2012: 65-66).

Padişah Kanuni Sultan Süleyman'ın hüküm sürdüğü yıllarda İstanbul'da medreseler, kervansaraylar, hamamlar, has bahçeler ve köprüler yapılmış kent daha da mamur hale getirilmiştir. Bu haliyle büyük bir kentin sahip olduğu tüm özelliklere sahip olmuş, merkezinde yer alan Haliç ve Galata limanı ile Akdeniz'in en büyük ve işlek ticari limanı haline gelmiştir (İstanbul Valiliği, 2000: 154). XVI. yüzyılın başında zamanına göre oldukça büyük sayılabilecek bir kent olan İstanbul'da her zaman hizmet ve ticaret sektörlerine yönelik bir nüfus yapısı olmuştur. İstanbul'da kentte yaşayanların beslenme ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik tarımsal üretim az ve yetersiz olduğu ve kentin ana gelir kaynağını genel olarak transit ticaret oluşturduğundan haddinden fazla olan nüfusa sahip olan İstanbul halkını beslemek her zaman en önemli ve büyük sorun olmuştur (İTO, 2008: 127-130).

İstanbul XVII. yüzyılın sonlarında çağdaşı olan birçok büyük Avrupa kentini (Londra, Paris gibi) geçerek hem Avrupa kıtasının hem de Ortadoğu bölgesinin en büyük kenti durumuna gelmiştir. İstanbul'un nüfus artışı günümüzünkine benzer biçimde göçlerle gerçekleşmiştir (Ana Britannica, Cilt 17: 60-62, İTO, 2008: 127-128, Mantran, 1996: 38-47). Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında Balkanlardan da göçmen çeken İstanbul'da gerçekleştirilen modernleşme ve batılılaşma çabaları, imar planları olmadığı için kentin dengesiz bir biçimde gelişmesine neden olmuştur. Robert Mantran XVII. Yüzyılın İstanbul'unu "mide kent" olarak nitelendirmiştir. Yazarın bu gözlem ve nitelendirmesi XX. yüzyılın ortalarına kadar geçerli olmuştur (İTO, 2008: 116-129).

Osmanlı İmparatorluğu'nun XVIII. yüzyıldan itibaren gerileme dönemine girmiş olmasına karşın İstanbul canlılığından, hareketliliğinden hiçbir şey kaybetmemiş ve zengin bir kent olarak hayatını sürdürmeye devam etmiştir. Ekonomisi ticarete hatta çok büyük oranda ithalata dayanan İstanbul'da bu dönemde bazı küçük imalat ve sanayi işyerleri, küçük dokuma atölyeleri ile Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik tersane, baruthane, silahhane gibi kuruluşlar oluşturulmuştur. Bunların yanı sıra "Hassa Esnafı" olarak adlandırılan küçük özel sektör işletmeleri de ortaya çıkmıştır. Bu dönem içinde ülkenin sahip olduğu bazı hammaddeler İstanbul limanından yurt dışına ihraç edilmeye başlayınca o güne kadar genel olarak ithalata dayalı bir transit limanı görünümünde olan İstanbul limanı yavaş da olsa ihracat yapan bir liman da görünümüne bürünmeye başlamıştır (İTO, 2008: 173-179). Bu dönemde yine Avrupa'nın zengin ve güçlü tüccarıyla rekabet edilebilmesi amacıyla devlet, Müslüman olup da ticaretle uğraşan girişimci işadamları için "Hayriye Tüccarı" olarak adlandırılan özel bir uygulama başlatmıştır. Bu uygulama doğrultusunda Avrupalı tüccarlara sadece Batı ile ticaret yapma hakları verilirken, ayrıcalıklı olan "Hayriye Tüccarları"na ise Avrupa'nın yanı sıra Hindistan ve Uzakdoğu ülkeleriyle de ticaret yapma hakkı verilmiştir. Müslüman işadamlarına birtakım özel imtiyazlar tanıyan bu uygulama ancak 1876 yılına kadar sürebilmiştir (İTO, 2008: 179-180).

İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında 1838 yılında "Balta Limanı Anlaşması" imzalanmış, anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle birlikte serbest ticaret düzenine geçilmiş ve anlaşma ile aynı zamanda diğer Avrupa devletlerini de anlaşma kapsamına alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin aleyhine olan bu anlaşmanın sonucunda Osmanlı Devleti'nin gümrük kapıları başta İngiltere olmak üzere tüm Avrupa devletlerinin sanayi mallarına yönelik olarak ardına kadar açılmış ve Osmanlı Devletinin kendi gümrükleri üzerindeki denetim hakkı ortadan kalkmıştır. Bu durum 1934 yılına kadar da devam etmiş ve Osmanlı Devleti açık bir pazar haline gelmiştir. Bu durum doğrultusunda zaten zayıf olan Osmanlı ekonomisi daha da zayıf hale gelmiştir (İTO, 2008: 185-188). Tanzimat Fermanının ilan edilmesi (3.Kasım.1839) ise İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında yapılan bu kötü anlaşmanın siyasal yönden tamamlayıcısı olmuştur.

Tanzimat Fermanının ilan edilmesiyle birlikte İstanbul ticaretinin kalbinin attığı yer olan Galata ve Galata'nın iskelesi konumunda olan Karaköy iskelesi, giderek canlanarak İstanbul'un ticaret merkezi durumuna gelmiştir. Tanzimat Fermanının ilanı ile birlikte hızlı bir batılılaşma süreci yaşanmaya başlanmıştır. Bu süreç boyunca başta mimari olmak üzere, halkın yaşam biçiminde, eğitimde ve sanayide büyük yenilik ve değişiklikler gerçekleştirilmiş, trenler için yeni demiryolları ile garlar, gemiler için ise birçok rıhtım yapılmıştır. Genel olarak yabancılara ait bankaların, yabancı bankerlerin ve komisyonculukla geçinen kişilerin ikamet ettiği

yer olan meşhur Galata semti ise hızla bir finans merkezine görünümüne bürünmeye başlamıştır (İTO, 2008: 187-190, İstanbul Valiliği, 2000: 1156, Axis 2000, Cilt 6: 41-42).

Tanzimat döneminde başlayan kentin yeni baştan elden geçirilerek düzenlenmesi faaliyetleri 1853 yılında yaşanan Kırım Savaşı'ndan sonra daha da hızlanmıştır. Kırım Savaşı esnasında Osmanlı Devleti ile İngiltere ve Fransa arasında Rusya'ya karşı ittifak anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşma gereğince cepheye gitmek amacıyla çok sayıda İngiliz ve Fransız askeri İstanbul'a getirilmiştir.

Rusya'ya karşı yapılan Osmanlı, İngiliz ve Fransız ittifakı nedeniyle, savaş alanına gitmek üzere binlerce İngiliz ve Fransız askeri İstanbul'a gelmiştir. Savaş boyunca yaralanan İngiliz ve Fransız askerleri İstanbul'da hastanelere dönüştürülen askeri kışlalarda (Selimiye Kışlası gibi)¹ tedavi edilmiştir. Savaş nedeniyle yaşanan bu durum İstanbul'da kentsel hizmetlerin ne kadar yetersiz olduğunun görülüp anlaşılmasını sağlamıştır. Bu durum doğrultusunda İstanbul'da belediye hizmetlerinin yerine getirilebilmesi amacıyla öncelikle bir belediye kurulmasının gündeme gelmesi üzerine ivedi olarak çalışmalara başlanılmıştır. Kurulması düşünülen belediye teşkilatı için Fransa'nın başkenti Paris örnek alınarak kentin 14 farklı bölgeye ayrılması planlanmıştır ve pilot uygulama için Beyoğlu (VI. Bölge) seçilerek ilk belediye burada kurulmuştur (Batur, 1996: 169-173). İstanbul genelinde geçmiş XVIII. yüzyılda dayanan işsiz ve evsizlerin sayısının artması sorunu ise günümüze dek önemini korumuştur. Gelir dağılımındaki adaletsizlik nedeniyle İstanbul günden güne hızlı bir biçimde yoksulluğun artmakta olduğu bir kent haline gelmiştir (Kuban, 1996: 317, Belge, 2007: 4-6).

XIX. yüzyılda dünyada yaşanan hızlı değişime bağlı olarak İstanbul'da da çok merkezli bir yapılaşma, gecekondulaşma, banliyöler ortaya çıkmış, kent içi ulaşım gelişmiş, ancak İstanbul çağdaşı olan diğer metropollerin düzeyine ulaşamamıştır. (Eldem, 1996:148-149, Ortaylı, 1996: 54-57). XIX. yüzyılın ortalarından itibaren küçük esnafların, zanaatkarların ve tüccarların ekonomik durumları her gün daha kötüleşmiş, iflas edenlerin sayısı artmış, loncalar eski güçlerini kaybederek dağılmış, gedik sistemi bitmiş, halkı koruyan ekonomik kurumlar da giderek yok olmuştur. Ticaretin kalbinin attığı yerler olan Eminönü ve Sirkeci semtlerinin etrafında, birkaçı günümüzde de ayakta duran yeni hanlar inşa edilmiş, Osmanlı devletinin ticareti faaliyetlerine ise devleti'ne borç veren Avrupalı tüccarlar ile yabancı ülkelerin misyon şefliklerinde görevli olanlardan yaptıkları işler karşılığında komisyon alan üst düzey bürokratlar ve günümüzde tefeci olarak nitelendirilen Galata bankerleri hakim olmuştur. Osmanlı Devleti yabancı bankerlerden (tefecilerden) aldığı borçlar nedeniyle 1875 yılından itibaren giderek ekonomik bir darboğaz ve sarmala girmiş, bu durum 1881 yılına gelindiğinde "Düyun-ı Umumiye (Genel Borçlar) İdaresi" adı ile anılan ve tamamen yabancıların kontrolünde olan bir kurumun oluşturulmasına kadar ileri gitmiştir (İTO, 2008: 192-194).

XIX. yüzyıl ile XX. yüzyıl başları ise Osmanlı Devleti için en sıkıntılı ve karmaşık dönem olmuştur. I. Dünya Savaşının sonunda ateşkes ilanını müteakip 30.Ekim.1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanmıştır. Mütarekenin hemen ardından Osmanlı İmparatorluğu savaşın galibi ülkelere paylaşıp parçalanmış ve ülkenin gerek tüm siyasi gerekse tüm ekonomik sıkıntısı ve yükü İstanbul'un üzerine binmiştir. Bu arada Anadolu'da düşmana karşı örgütlenme ve direniş hareketi başlamış ancak İstanbul bu hareketin dışında kalmış, fakat Milli Kurtuluş Savaşı'nın döneminin tüm sıkıntılarını derinden yaşamıştır. Kentin verilen kurtuluş mücadelesinin ardından TBBM hükümetinin kontrolü altına girmesinden sonra da İngiltere'den sığınma talep eden son Osmanlı Padişahı VI. Mehmed (Vahideddin) 17.Kasım.1922 günü bir İngiliz zırhlı harp gemi ile İstanbul'dan ayrılmıştır. İstanbul 6.Ekim.1923 günü yıllardan beri yaşamakta olduğu tutsaklık ve işgalden kurtularak özgürlüğüne kavuşmuştur. Yeni kurulan cumhuriyetin 13.Ekim.1923 günü başkenti olarak Ankara'yı ilan edilmesiyle birlikte İstanbul başkent olma niteliğini kaybetmiştir. Yeni devletin 3.Mart.1924 tarihinde halifelığı de kaldırmasının ardından ise halifelik merkezi olma işlevini de yitirmiştir (Ana Britannica, Cilt 17: 59-61). Roma, Bizans ve Osmanlı dönemleri boyunca yaklaşık onaltı yüzyıl süren başkentlik macerası sona eren İstanbul bu tarihten sonra ise Yeni Türkiye'nin hem nüfusu fazla olan kenti hem de ekonomik kalbi olmaya devam etmiştir.

3.5 Türkiye Cumhuriyeti Döneminde İstanbul

Zamanın Rusya'sında yaşanan Bolşevik Devriminin sonunda Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkeler kapılarını kapitalizme kapatınca İstanbul'un uluslararası ekonomik işlevi zayıflamaya başlamıştır. Bu arada Ankara'nın başkent yapılması, 1929 yılında yaşanan büyük Dünya Ekonomik Bunalımı ve ülkenin içe dönük ekonomik yapısı nedeniyle zaten zayıflamış olan İstanbul'un işlevlerini daha da zayıflatmıştır (Sönmez, 1996: 12).

İstanbul; 1950'li yıllardan itibaren önce yavaş yavaş daha sonra 1970'li yıllardan itibaren ise çok hızlı bir biçimde değişip gelişmiş, 2000'li yıllara gelindiğindeyse ortaya düzensiz, plansız ve karmakarışık büyük bir metropol çıkmıştır. 1950 ile 2000 yılları arasında geçen 50 yıllık süreçte İstanbul'un nüfusu, 1,16 milyon kişiden 10 milyon kişinin üzerine çıkmıştır. 1980 yılı ile 2004 yılı arasında geçen 24 yılda nüfusu %3,2 büyüyen İstanbul bu büyüme hızı ile OECD ülkeleri arasında nüfusu hızlı bir biçimde kentlileşen kentler arasında ilk sırayı almıştır (İTO, 2008: 232-233, OECD, 2008: 33-36).

I. Dünya Savaşı'nı müteakip 1918-1922 yılları arasında yaşanan mütareke dönemi, İstanbul'un yaşamını ve toplumsal yapısını büyük ölçüde değiştirmiştir. Mütareke yılları boyunca İstanbul'da büyük bir nüfus hareketliliği yaşanmıştır. Bu arada Rusya

¹ Günümüzde bu askeri kışlanın içinde bu savaşın anısını yaşatmak amacıyla Florence Nightingale Müzesi açılmış bulunmaktadır.

gerçekleşen Bolşevik Devriminden kaçan Rus göçmenler ile de tanışan İstanbul, bir yandan savaş dönemi vurgunlarıyla kazanılan sınırsız servetler ile sefaletin yaşandığı, çelişkilerle dolu bir kent haline gelmiştir (İTO, 2008: 210-213).

1924 ile 1929 yılları arasında geçen beş yıllık dönemde ithalatta büyük bir artış yaşanmış ve kentte dış ticaret faaliyetleriyle uğraşan çok sayıda işletme kurulmuştur (İTO, 213-221). 1920'li yıllar boyunca kent ülkedeki üretim faaliyetlerinin de an yoğun yaşanan merkezi olmuştur. 1927 yılında gerçekleştirilen Sanayi Sayımı sonuçlarına göre, Türkiye'de mevcut olan 65245 işyerinin %13'ü, sanayi sektöründe çalışan 275 bin kişinin %16,5'i İstanbul'da toplanmıştır (Sönmez, 1996: 11-14). Kurtuluş Savaşı'nın ardından yaşanan nüfus değişim sürecinde mülkiyet de büyük ölçüde el değiştirmiş, İstanbul için genel bütçeden ayrılan kaynaklar ise azalmıştır (İTO, 2008: 220-223). Ardından 1929 yılında dünyada yaşanan büyük ekonomik kriz ve Yeni Türk devletinin de ithal ikamesiyle sanayileşmeye dönük ekonomi politikaları sonucunda İstanbul giderek küçülen bir kente dönüşmeye başlamıştır (Gölbaşı, 2008: 132-136).

Ekonominin durgunluk yılları olarak bilinen 1930 ile 1940 yılları arasında kentin dünya ekonomisiyle olan bağları da zayıflamış, daha sonra uygulanan sanayileşme planları ile İstanbul'un ticareti ve ekonomisini giderek canlanmış, 1949 yılına gelindiğinde ise Haliç ve çevresi ile Kadıköy ve İstanbul Boğazı kıyıları sanayi tesislerinin kullanımına açılmıştır (Sönmez, 1996: 15-16, Ana Britannica, Cilt 17: 62). İki dünya savaşı arasında ise genel olarak bir nekahet ve bekleme dönemi yaşayan İstanbul'un ekonomisi, endüstriyel bir birikime sahip olmasının yanı sıra aynı zamanda bir kültür ve uygarlık merkezi olduğu için çökmemiştir. 1923 ile 1945 yılları arasında devletin tüm ekonomik imkânları Ankara ve Anadolu'daki kentlere yönlendirildiği ve savaş şartlarında yaşanan ekonomik durum da elvermediği için İstanbul'a gerekli yatırımlar yapılamamıştır. Dönemin İstanbul Valisi Lütüf Kırdar tarafından başlatılan imar faaliyetleri, 1950 yılında yapılan genel seçimleri kazanan Başbakan Adnan Menderes'in İstanbul'u şahsi olarak ele almasıyla birlikte büyük ve çok hızlı bir değişim sürecine girmiştir (Belge 2007: 7-9).

İstanbul'un imar düzenlemelerinin yapılabilmesi amacıyla 1933 yılında; Elgötz (Almanya), Agache, Lambert ve Henri Prost (Fransa) gibi birçok şehir planlamacısı çağırılarak, kentin yeni imar planları yaptırılmıştır. BU şehir planlamacılarından Henri Prost tarafından 1937 yılında hazırlanan plan benimsenerek 1939 yılında uygulamaya konulmuştur. Kentin imar yapısı üzerinde de etkili olan bu plandır (Kuban, 1996: 382-384).² Prost tarafından yapılan bu plan ile kent; İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar-Kadıköy olmak üzere üç bölüme ele alınmıştır. Bu plan doğrultusunda Haliç ve çevresi sanayi tesislerinin konuşlanmasına açılmış ve Haliç'in yıllar boyu süren kirlenme süreci de bu kötü ve öngörüsüz planın uygulanmaya başlamasıyla birlikte başlamıştır. Bu plan aynı zamanda kentin mevcut düzenini motorlu araç trafiğine de uygun şekilde getirmiştir. Apartmanlaşma sürecinin başlamasıyla birlikte kentin yerleşim düzeninde saygınlık bakımından birtakım farklılıklar doğmuş ve nüfus kent yüzeyinde yeniden dağılmaya başlamıştır (Ana Britannica, Cilt 17: 62, Kuban, 1996: 285-288, Bozlağan, 2012: 156-157).

Zamanında gözde semtler olan Fatih, Beyazıt, Süleymaniye ve Şehzadebaşı çekiciliklerini giderek kaybederken, 1930'lu yıllarda yüksek gelire sahip kişilerin ikamet ettiği Beyoğlu'nun çekiciliği ise artmıştır. Çarşıkapı, Sirkeci, Eminönü ve Karaköy semtleri 1950 yılına kadar İstanbul'un iş ve ticaret merkezi olmayı sürdürürken, Beyoğlu'nda ikamet eden üst gelir grubunun elindeki ticaret imkânları ise Karaköy semtinden İstiklal Caddesine doğru kaymaya başlamıştır. Uygulanan imar planı gereğince yapılan yeni meydan, geniş bulvar ve caddelerin yanı sıra stadyum, açık hava tiyatrosu, sergi salonu, opera binaları, okullar, anıtlar inşa edilmeye başlanmış ve İstanbul'un kent nüfusu yeniden artmaya başlamıştır (İTO, 2008: 224-226, Ana Britannica, Cilt 17: 62, Kuban, 1996: 387-389).

I. Dünya ve Kurtuluş Savaşı sırasında oldukça büyük sıkıntılar yaşayan İstanbul eski gücüne ise ancak II. Dünya Savaşı'nın ardından gelen yıllarda kavuşabilmiştir. 1950'li yıllarda, tarım kesimi ve topraktan ayrılan köylü halk kitlelerinin hücumu ile karşılaşan kentin, 1950 yılında sadece 983 bin kişiden ibaret olan nüfusu, 1960 yılında 1 milyon 466 bin kişiye ulaşmıştır (Ana Britannica, Cilt 17: 62). Bu dönemde İstanbul; göçle birlikte hızla artan nüfusunun ve planlar gereğince gelişen sanayi sektörünün ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde bir alt yapıya sahip bulunmayan, düşük standartlı konutlara sahip, eski ve çarpık bir yapılaşmaya sahip ve ulaşım imkânları da kısıtlı ve zayıf bir kent olmuştur. 1950 yılı seçimlerinden sonra başlayan siyasi değişim paralelinde kırsal ve kentsel alanlarda kapitalist ilişkilerin egemen olması, tarım ekonomisinden sanayileşmeye geçiş isteği sonucunda İstanbul'da hızlı bir ekonomik, kültürel ve siyasi değişim süreci yaşanmaya başlamıştır (Kuban, 1996: 388).

1950'li yıllarda, ekonomik bakımdan Türkiye'nin en büyük ve güçlü kenti olan, bu özelliğini dış ticarete koruyup sürdüren İstanbul'da, sanayinin gelişmesi ile iç göç dalgaları birbirini besleyen iki olgu şeklinde ortaya çıkmıştır. 1950'li yıllardan itibaren hızlanan köyden kente göç ve gecekondulaşma ise daha sonraki yıllarda kentin görünümünü değiştirip kaderini ve geleceğini belirleyen en önemli etkenler olmuştur. Kişilerin sahip oldukları servet birikimi 1950 yılı başlarında belli bir ölçüde sanayi sektörüne akarken, dönemin ikinci yarısından itibaren ise daha kolay servet birikimi yapılmasına imkân sağladığı düşünülen inşaat sektörü ile daha kolay ve çabuk para kazanıldığı değerlendirilen yükleniciliğe (müteahhitliğe) doğru yönelmiştir. Nüfusu 1950 yılında bir milyon

² Henri Prost; (25 Şubat 1874 - 16 Temmuz 1959), Fransız mimar. 1935 ile 1951 yılları arasında İstanbul'un nazım planını hazırlayıp uygulamıştır. 1909 yılında Anvers şehrinin Şehir Planı Yarışması'nda birincilik ödülü kazandı. 1928 yılında Raymond Poincaré tarafından Paris Bölgesinin çevre düzenlemesi, ulaşım planlama, organizasyon ve peyzaj projelerinin hazırlamasıyla görevlendirildi. 1935 ile 1951 yılları arasında Taksim'in Lamartine Caddesi'ndeki 55 numaralı evde yaşadı. Prost'un İstanbul projesi, motorlu trafiğin gerektirdiği yolların açılmasının, tarihi ancak bakımsız durumda olan bir takım binaların yıkılmasına neden olması, Haliç'in her iki yakasında 19. yüzyılının başından beri kurulmuş olan endüstriyel bölgenin, planda aynı işlevi artırarak sürdürmesi gibi eleştiriler getirilmiştir.

civarında olan kent, 2000’li yıllara gelindiği zaman 10 milyondan fazla nüfus sahip olmuş ve bu nüfusu ile de dünyanın sayılı önemli metropolleri arasına girmiştir (İTO, 2008: 2229-238).

3.6 Metropol İstanbul

II. Dünya Savaşı’ndan ardından kurulan yeni dünya düzenine dâhil olan Türkiye, 1946 yılında çok partili yaşama geçişi tercih etmiş, bu yeni düzene ayak uydurabilmek amacıyla da 1947 yılında IMF ve Dünya Bankası ile zamanın Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütüne üye olmuştur. Savaştan sonra Amerika Birleşik Devletleri tarafından ortaya çıkarılan ünlü Marshall Planı kabul ederek uygulamaya konularak bu doğrultuda “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” çıkarılmıştır (Yerasimos, 1974: 1345-1348). Bu dönemde İthal ikamesine dayanan bir ekonomik birikim sürecine giren Türkiye’de kapitalizminin değişim ve gelişimin odak noktası yine İstanbul olmuştur. İstanbul hem iç hem de dış sermaye gruplarının etki ve çabalarıyla, savaştan sonra yaşanan 6-7 yıl gibi kısa süre içinde, özel sektör eliyle ithal ikameci bir sanayileşme modelini uygulamaya başlayan Türk sanayisinin sıklet merkezi haline gelmiştir (Sönmez, 1996: 18-20). Bu dönemde; ihracata ve dış pazarlara yönelik tarım ve madencilik ile ülkenin ihtiyacı olan alt yapı yatırımları ve inşaat sektörü merkezli bir kalkınma modeli anlayışına geçilmiş, bu yeni anlayış, kırsal kesim üzerindeki etkisini, 1950’li yıllardan itibaren kırdan kente doğru yaşanan çok hızlı göçler şeklinde göstermiştir. Göçler genel olarak kentin çekiciliğinden çok, kırsal alanlardaki geçim kaynaklarının tükenmesi ve yaşamın zorlaşması nedeniyle gerçekleşmiştir (Boratav, 2004: 94-100, Gölbaşı, 2008: 135-138). Bu dönemde; kentte sanayi ve hizmet sektörünün hızlı bir biçimde gelişmesinin sağlanması ve işgücüne yönelik talebin hızlı bir biçimde arttırılması için yapılan planlama doğrultusunda, kentin nüfusu hızla artmaya başlamış, kente gelen nüfusa yetecek kadar yeni iş sahası açılmadığı ve yeterli konut/barınma imkanı sağlanamadığı için iş piyasalarında marjinal (uçta) işler ile işyerleri giderek artmış ve kent hızla gecekondulaşmaya başlamıştır (Bozlağan, 2012: 158-160, Sönmez, 1996: 58-59).

1950 yılının başlarında bir milyon civarında olan İstanbul’un nüfusunun, 2000’li yıllarda 3-4 milyon kişiye ulaşması öngörülmüş, ancak sanayi sektörünün gelişmesi ve alt yapı yatırımları sonucunda hızla zenginleşen kente yönelik hızlı nüfus akışı yüzünden yapılan planların hiçbiri gerçekleştirilememiştir (Yücel, 1996: 199). Kente ilk göç dalgaları ile gelenler, kentin Avrupa kısmında; sanayi tesislerinin kurulmasına izin verilen Haliç ve çevresi ile sur dışındaki kurulan sanayi tesislerinin bitişğine, Anadolu yakasında ise; Ankara yolu çevresinde yer alan sanayi kuruluşlarının yakınlarına yerleşerek, buralarda gecekondulaşmanın ilk adımlarını atarak gecekondu mahallelerini oluşturmaya başlamışlardır. Günümüzde Zeytinburnu, Kâğıthane, Taşlıtarla, Ümraniye ve Gaziosmanpaşa adlarla tanıdığımız ve hızla büyüyen bu ilk gecekondu mahalleleri zaman içinde birtakım menfaatler doğrultusunda siyasi iktidarlar tarafından ilçe yapılmıştır (İTO, 2008: 233-235).

1950 ile 1960 yılları arasında ise İstanbul’un gelişimini dönemin Başbakanı olan Adnan Menderes’in verdiği şahsi kararlar doğrultusunda olmuştur. Bu yıllar arasında geçen zaman içinde İstanbul’un Aksaray semtinde Vatan Caddesi ile Millet Caddesi, Beşiktaş ilçesinde sahilden başlayarak Levent yönüne uzanan Barbaros Bulvarı, Dolmabahçe Sarayı ile Tophane arasında Tophane caddesi, Karaköy semtinde Kemeraltı Caddesi, Üsküdar ilçesinden Doğançılar semtine doğru giden ana cadde, İstanbul Boğazının üst tarafında kalan yollar yapılarak İstanbul geniş cadde ve yollara kavuşturulmuştur. Bu yolların yanı sıra Beyazıt Meydanı ile Karaköy Meydanı, Salıpazarı semtinde Liman tesisleri ile Haydarpaşa Limanı hayata geçirilmiştir.

Tüm bu imar faaliyetleri gerçekleştirilirken öne çıkan en dikkat çekici husus ise tarihi önem ve değeri olan yapılara önem verilmemesi ve çevresel değerlerin gözetilmemiş olmasıdır. Bu yeni imar düzenlemeleri yapılırken birçok tarihi eser ve bina katledilerek yok edilmiştir (Hasol, 1997: 45-46). Belge bu konudaki düşüncelerini; bu imar faaliyetlerinin yaşandığı hızlı değişim sürecini “O yıllarda İstanbul’un en büyük problemi ulaşım konusuydu. İnsanların yüzlerce yıl yaya olarak dolaştığı İstanbul, uygulanmakta olan öncelikli politikalar doğrultusunda hızla gelişen motorlu trafik için de uygun değildi. Özellikle Vatan Caddesi, Millet Caddesi, Sahil yolu, Dolmabahçe Sarayı ile Karaköy semti arasındaki cadde yapılırken Bağdat Caddesi ise genişletilirken, modern bir kente kavuşmak düşüncesiyle tarihsel ve çevresel değerlerden vazgeçmek zorunda olduğu şeklinde bir fikrin meşru hale getirilmesi doğru olmamıştır. Bu yanlış düşünce uğruna birçok tarihi yapı feda edilerek tarihi değerler yok edilmiştir.” şeklinde belirtmiştir (Belge, 2007: 7-9).

1950 yılında yapılan genel seçimlerin ardından yaşamın hemen hemen boyutunda Amerikanvari düşüncelerin ön plana çıkmaya başladığı görülmüştür. O dönemde Amerika Birleşik Devletleri tarafından hayata geçirilen ünlü Marshall Planı doğrultusunda Türkiye için sağlanan Amerikan yardımı, İstanbul’un görünümünü hızla Amerikanvari biçimde değiştiren bir hal almıştır. İstanbul’u derinden etkileyen ve döneme damgasını vuran Amerikalılara benzemeye çalışma süreci (dışarıdan ithal edilen yabancılaşıma dayalı kent imajı) ise Türk örf, anane ve kültür değerlerini derinden yaralamıştır (Kuban, 1996: 389). İstanbul 1950’li yılların sonuna doğru ise; nüfusunun yarısından fazlasının (%56,7) Türkiye’nin diğer kısımlarından kente göç edenler ile Türkiye’ye göç etme şansı bulan Bulgaristan ve Rumeli göçmenlerinden oluşan bir yapıya dönüşmüştür. Kentin nüfusu toplam olarak 1 milyon 800 bin kişiye ulaşmıştır (İTO, 2008: 234-239).

Yaşam koşullarının giderek zorlaşması nedeniyle ülkenin kırsal kesimlerden ayrılmak durumunda kalan insanlar yeni umutlarla “Taşı toprağı altın” diye düşündükleri İstanbul’a doğru hızla göç etmeye başlamışlar, gelişmiş modern batılı ülkelerde 100 ile 150 yıl süren uzunca bir zaman dilimine yayılarak yavaş yavaş ve sindirilerek gerçekleştirilen sanayileşmeye bağlı kentleşme süreci, İstanbul gibi imkânları oldukça kısıtlı ve dar bir alana sahip olan İstanbul’da 20-30 yıl gibi çok kısa bir zaman dilimi içinde yaşanan çok hızlı ve devasa bir göç hareketi biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu devasa göç dalgası bağlamında iş hayatında yaşanan

karmaşık ve çarpık istihdam yapısı da kentin yerleşim düzeninin gecekondulaşma biçiminde gelişmesine neden olmuştur (Kıray, 2007 (2): 91-99). Kentin imar düzeni kırsal alanlardan göç ederek gelen kişilerin kentte zorunlu olarak yarattıkları gecekondulaşmaya dönüşmeye başlamıştır. Yine bu dönemde sanayi sektörüne tahsis edilen alanlar ile yerleşime açılan bölgeler de hızla dolarak birkaç yıl içinde ihtiyaçları karşılayamaz olmuştur. Bu durum doğrultusunda “kentsel-köyleşme (kırsallaşma)” ya da “köysel-kentleşme” olarak adlandırılabilir çarpık bir görünüm öne çıkmıştır (Kuban, 1996: 388-399). İstanbul’un almakta olduğu hızlı göç; bir yandan kentin gelişen sanayi ve inşaat sektörünün ihtiyaç duyduğu emek (işgücü) ihtiyacını karşılarken diğer yandan da ekonominin çarklarının dönmesini sağlamak için gereken tüketici grubunu yaratmaya başlamıştır. Ancak kentin büyümesi planlanan sanayi sektörü ise göç doğrultusunda hızla artan nüfusuna yetecek kadar yeni iş imkânı yaratamamıştır. Bu nedenle kentte bir anda özellikle tarım sektöründen gelen vasıfsız işgücü fazlası ortaya çıkmış, ortaya çıkan bu vasıfsız işgücü fazlası ise bu durumu fırsat bilen işverenler tarafından sudan ucuz emek olarak değerlendirilip kullanılmaya başlanmıştır (Sönmez, 1996: 22-25).

1960’lı yıllarda ise kenti yeni yapılan apartmanlar şekillendirmeye başlamıştır. Bu yıllarda büyük bir kent olmanın getirdiği birtakım fırsatlar doğrultusunda artan rant doğrultusunda maliyetlerin de artmasıyla birlikte sanayi sektörüne ait tesis ve imalathaneler kentin çevresine doğru yayılmaya başlamıştır. Zamanın yöneticilerince uygulanan politikalarca da desteklenen sanayi tesislerinin kentin çevresine doğru yayılma eğilimi giderek güçlenmeye başlamıştır. Sürecin sonunda ise İstanbul’un hem Avrupa hem de Anadolu yakasında bugün kentin içinde kaldıklarını gördüğümüz sanayi bölgeleri oluşmuştur (Ana Britannica, Cilt 17: 62). Ülke sanayisinin gelişmesini sağlamak amacıyla getirilen ithalat kısıtlamaları doğrultusunda birçok sanayi ürünü İstanbul’da üretilmeye başlanmıştır. Ayrıca yabancı sermayeyi teşvik için yeni yasalar çıkarılıp sanayi sektörünün gelişimi desteklenirken merkezleri İstanbul olan birçok yeni bankanın kurulmuştur. Bu bankaların faaliyete geçmeleri ve sanayi sektöründe faaliyet icra eden bazı şirket ve grupların eline geçmesi ise bu sektörün daha hızlı bir biçimde gelişmesine yardımcı olmuştur (İTO, 2008: 238-240, Sönmez, 1996: 234-29).

1960 ile 1965 yılları arasında yaşanan yıllar boyunca Türkiye çapında yaşanan iç göçlerin yaklaşık olarak %36’sı, 1965 ile 1970 yılları arasında geçen yıllarda gerçekleşen iç göçlerin ise yaklaşık %22’sinin İstanbul’a yönelik olarak gerçekleştiği görülmektedir. 1960’lı yılların sonunda gelindiği zaman görünüm ise; İstanbul’un nüfusunun yaklaşık olarak %25’ini son beş yıl içinde kente gelen göçmenlerin oluşturduğudur. İstanbul’da 1962 yılında sadece 78 bin olan gecekondulu sayısının ise on yıl sonra yaklaşık 2,5 kat artarak 1972 yılında 195 bine çıktığı görülmektedir. Bu süreçte gecekondularda ikamet eden kişi sayısının ise kentin nüfusunun yaklaşık yarısına yakınına (% 40) ulaşmıştır. Gerek yabancı sermayenin yatırım için İstanbul’u tercih etmesi, ülke çapında verilen uzun vadeli krediler ile kamu yatırımlarının ve teşviklerinin İstanbul’a yönlendirilmesiyle birlikte 1960 yılından sonraki dönem İstanbul ekonomisinin hızlı büyüme dönemi olmuştur. 1960’lı yıllarda yaklaşık 1,5 milyon, 1970’li yıllarda ise 2 milyonu geçen, kentsel işlevleri giderek artan bir hızla sürekli büyüyen ve sanayi sektöründe faaliyet gösteren tesisleri de kentin çevresine doğru yayılmaya başlayan İstanbul, bu görünümüyle birlikte artık metropol (anakent) kent olarak nitelendirilebilecek bir ölçeğe ulaşmıştır. (Ana Britannica, Cilt 17: 62, İTO, 2008: 240-241).

İstanbul; 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren, yeniden Türkiye’nin ekonomik başkenti olmuştur. Boğaziçi Köprüsünün yapımıyla birlikte de Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan büyük bir metropol kent olarak gelişmiştir (Ana Britannica, Cilt 17: 62, Yücel, 1996: 203, Sönmez, 1996: 24). Ancak 1970’li yılların ortalarına gelindiğinde kente yapılan yatırımların azalmaya başladığı, sanayi sektöründe faaliyet gösteren büyük sanayi kuruluşlarının yer darlığı nedeniyle üretim tesislerini daha geniş alanlara sahip olan Kocaeli, Sakarya ve Bursa gibi çevre kentlere taşımaya başladıkları görülmüştür. Bu bağlamda ortaya kendi sınırları dışına taşan ve sanayisi çevresindeki kentlere doğru hızla yayılan sanayi metropolü bir kent çıkmıştır (İTO, 2008: 240-247).

1984 yılında Büyükşehir Belediyeler Yasası’nın yürürlüğe girmesiyle birlikte İstanbul’un yönetim yapısı, yeni kurulan ilçelere sahip olan bir görünüm almıştır. Yeni yürürlüğe giren bu yönetim yapısıyla birlikte öncelikle Haliç kıyıları ve çevresinde bulunan sanayi tesislerinin kaldırılmasına başlanmıştır. İstanbul’un artan ulaşım ihtiyaçları doğrultusunda İstanbul Boğazı üzerinde yapımı planlanan Fatih Sultan Mehmet Köprüsü ise 1988 yılında ulaşım açılmıştır. Bu arada Bostancı, Kadıköy ve İstanbul Boğazı sahilleri yeniden düzenlenerek halkın kullanımına sunulmuştur (Ana Britannica, Cilt 17: 61-63). Bu yasa ile birlikte halk arasında “varoş” olarak adlandırılan ve temelleri 1950’li yıllarda kente göç edenler tarafından atılan meşhur gecekondulu mahalleleri ise yeni ilçelere dönüştürülmüştür. Kente yeni göçlerle gelmeye devam bu semtlere yerleşmeye başlamışlardır. Kırsal alanlardan herhangi kente uyum sağlama sürecinden geçmeden kente akan bu insanlar kentli insan yaşamını benimseyemedikleri için İstanbul ile bütünlenmemişlerdir. Yaşanan çarpıklıklarla dolu bu durum İstanbul kentinin toplumsal yaşamına, alışlagelen kültürel ve siyasi tercihlerden çok farklı tercihler olarak yansımıştır. Kent 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren sahip olduğu 11 milyondan fazla ve hızla aratan nüfusunun getirdiği kargaşa ve karmaşanın yaşandığı bir kent haline gelmiştir. Bu durumla milli gelirden en büyük payı aldığı için bu yıllardan sonra da İstanbul’dan bahsedilirken artık metropol yerine megapol denilmeye başlanmıştır (İTO, 2008: 247-256).

3.7 Megapol İstanbul

1980’li yıllar Türkiye’nin tarihinde bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yıllarla birlikte İstanbul için de yeni bir sayfanın açıldığını söylemek mümkündür. Varşova Paketi olarak da adlandırılan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)’nin 1990 yılında dağılması ve II. Dünya Savaşından sonra oluşan iki kutuplu dünyada sosyalist olarak nitelendirilen bloğun

çökmesiyle birlikte İstanbul, bir anda Orta Asya Cumhuriyetlerine en yakın kent durumuna gelerek yeniden büyük bir dünya kenti olma yolunda ilerlemeye başlamıştır (İTO, 2008: 258-259).

İstanbul 20. Yüzyıldaki en kötü ve sancılı kentsel değişimini ise 1980 yılından sonra yaşamaya başlamıştır. Bu tarihlerden itibaren öncelikle kentin nüfusu hızla artarak 10 milyonu aşmıştır. İstanbul'un batı sınırı Tekirdağ kentine, doğu sınırı ise Kocaeli (İzmit)'ne dayanmıştır. Bu dönemde kentte doğru yaşanan hızlı göçün sonucunda kentte yeni yerleşim yerleri, alt kültürler ve farklı toplumsal kimlikler ortaya çıkmaya başlamıştır. İstanbul hızla büyüyüp gelişirken kentte, üst ve alt gelir grupları ile kültürler arasında yaşanan farklılıklar ise atmaya başlamıştır (Gölbaşı, 2008: 146-148). İstanbul'da o günlere kadar ekonomide başı çeken sanayi sektörü giderek kan kaybederken hizmet ve özellikle de inşaat sektörü hızla gelişmeye başlamış, çevre illere kayan sanayi kuruluşları ise merkezlerini İstanbul'da bulundurmaya devam etmişlerdir (Sönmez, 1996: 41-44).

1950'li yıllarda kente göç edenlerin oluşturdukları gecekondu bölgelerinde ise bu dönemde apartmanlaşma ve ticarileşmenin hâkim olduğu yeni bir süreç başlamıştır. Bu yıllar boyunca ülkeyi yöneten siyasilerce yapılan uygulamalar ile İstanbul'da hızlı kentleşme doğrultusunda yaratılan büyük bir kentsel getirim (rant) ortaya çıkmıştır. Bu kentsel getirimin çok büyük bir kısım ise varoş olarak adlandırılan bölgelerde bulunan gecekondularda yaşayanlara akmaya başlamıştır. Bu bölgeler için gerçekleştirilen normalleştirme ve fiziksel yapı iyileştirme çalışmaları doğrultusunda gecekondu, marjinal (uç noktalarda) biçimde yaşayan düşük gelirli kimselerin güvenlikten uzak kimselerin içinde yaşadıkları yerler olmaktan çıkmış ve kentin sahip olduğu arsa ve arazi piyasasının yüksek ticari imkanlarına sahip mekanlar haline gelmiştir (Gölbaşı, 2008: 145-149).

Kentin dışına doğru kayan sanayi sektörünün, hızla artan özellikle de vasıfsız işgücüne yetecek kadar yenin istihdam imkânları yaratamaması, istihdamın getirdiği öncelikle ticaret olmak üzere hizmet sektörü üzerine doğru kaymasına neden olmuştur. İstanbul'un istihdam potansiyeli 1980'li yıllardan itibaren genişleyen iç ve dış ticaret nedeniyle artmasına rağmen yetersiz kalırken kent için yeni bir alan olan finans sektörü giderek ön plana çıkmaya başlamıştır. Aldığı hızlı göçler yüzünden İstanbul istihdam açısından kente yeni gelen yerli ve yabancı nüfusun marjinal işlerle genişleyen bir istihdam alanı haline gelmiştir. Bu durumuna rağmen İstanbul bu dönemde, Türkiye'nin hemen hemen her yerinden bir yandan sermaye transfer ederken diğer yandan da vasıflı (nitelikli/egitilmiş) işgücünü transfer etmeye de devam etmiştir (Sönmez, 1996: 62-72).

1980-1990 yılları arasında devlet tarafından izlenen politikalar sonucunda, İstanbul'un ekonomisinin de görünümü de değişmiş, kentin ticaretten elde ettiği gelir ile yapmakta olduğu ithalat işlemleri giderek artarken aldığı hızlı göç bağlamında yeni yerleşim yerleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Yaşanan bu süreç boyunca İstanbul'da; kişilerin ekonomik faaliyetlere katılan kısmını ifade eden işgücüne katılım oranlarının artması ile kentin varoşları olarak bilinen gecekondu bölgelerinin yeni ilçelere dönüştürülmesi ise göze çarpan en önemli özellikler olmuştur.

Geçmekte olan tüm bu yıllar boyunca içine kapanık bir şekilde yaşayan, kente uyum sağlamakta zorluk çeken, bir türlü kent ve kentli hayatı ile bütünleşemeyen ve bütünleşmesi de mümkün olmayan, kentlilerden daha farklı bir kültürel yaşam sürdürerek gecekondu mahallelerinde ikamet eden bir insan grubu ortaya çıkmıştır. Bu hususlar paralelinde çelişkilerle dolu karmakarışık bir toplumsal yapı oluşmuş ve bünyesinde iki farklı toplumsal yapıyı barındıran çelişkilerle dolu bir İstanbul gündeme gelmiştir (İTO, 2008: 252-255).

Kırsal kesimden gelen köylüler ile kentte yaşayanlar oldukça garip bir yaşam biçiminin oluşması İstanbul'da keşmekeşlik yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan bu kargaşa ve karmaşa ise beraberinde zaten sorunlu bir kent olan İstanbul'un sorunlarının daha da büyümesini getirmiştir. Aldığı göç karşısında kaynaklarının yetersiz kalması; başta yerel yöneticiler olmak üzere, ülkeyi yönetenleri içinden çıkılması çok güç durumlara düşürmüştür. İstanbul'da yaşamakta olan sorunlara çözüm getirmek amacıyla çıkarılan yasa ve yönetmelikler ile yapılan planlar da gerçeklikten uzak kalmışlardır. Gerçeklikten uzak kalan bu uygulamalar yüzünden kentte daha büyük sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Ülkenin kırsal alanlarda bulunan köylerden hızla göç edenler nedeniyle İstanbul, bir yandan taşıyamayacağı kadar ağır bir yükün altında kalıp ezilirken diğer yandan sahip bulunduğu o çok özel tarihi kimliğini çok büyük oranda kaybetmiştir (Belge, 2007: 9-10, Kuban, 1996: 408-420). Artık bir Megapol olduğu ifade edilen kentte çok katlı yüksek binalar (gökdelenler), büyük alışveriş merkezleri (AVM'ler) ile çok şubeli süper marketler ise kentin yeni simge ve sembolleri olmuştur. Yukarıda da açıklandığı üzere İstanbul'da finans kesiminin önemi giderek artarken kentin bu dönemine; tüketim, iletişim ve küreselleşme kavramları damgasını vurmuştur.

Nüfusunun haddinden çok yüksek olması nedeniyle büyük sorunlar yaşayan İstanbul; birçok çevresel ve kentsel koruma önlemleri alınmasına karşın, sahillerinde denize girmenin imkânsız olduğu, havası hızlı bir biçimde kirlendiği için nefes almakta zorluk çekilen, kentsel alt yapısı eksik, altyapı hizmetleri aksayan, ulaşımı giderek bozulup zorlaşan, ormanlık ve yeşil alanları her geçen gün daha da azalan ve su kaynakları da çok büyük nüfusunu beslemek için yetersiz olan bir kent haline gelmiştir (Yücel, 1996: 205-206). Görünen bu haliyle İstanbul; dev yerleşim yerlerinin sorunlarını çözebilecek bilimsel birikime sahip olmayan az gelişmiş ülkelerde bulunanları andıran bir mega (devasa, büyük, dev) kente dönüşmüştür (Kuban, 2010: 253-256).

Küreselleşme kavramının gündeme gelmesiyle beraber dünya üzerindeki konumları nedeniyle bazı kentlerin stratejik önemleri artmıştır. Stratejik önemleri artan bu kentler literatürde "Dünya Kenti" olarak nitelendirilmektedir. Dünya kenti nitelendirmesi; dünya üzerinde bulunan önemli bölümlerinin artı ürünlerinin denetimini gerçekleştiren ve kendisine aktaran kent olarak tanımlanmaktadır. Herhangi bir kentin dünya kenti unvanını alabilmesi için öncelikle belli işler, ürün ve hizmetlerde

uzmanlaşmış, diğer kentlere göre daha farklı özellikler ile zengin ve çeşitlenmiş bir ekonomiye sahip olması gerekmektedir (Sönmez, 1996: 9). Bu özelliklerinin yanı sıra dünya kenti olarak adlandırılan bir kentin üstlendiği işlevleri üstün bir biçimde gerçekleştirip sürdürebilmesi için, ulaşım ve haberleşme ağlarının kesiştiği kavşak (düğüm) noktalarında konumlanmasına da ihtiyaç bulunmaktadır. İşte bu duruma gelebilen kentler aynı zamanda etkili alanlarında uygarlıklar kuran kentler olmaktadır (Tekeli, 1996: XIX). Bu nitelikler sahip olan ve dünya kenti olarak nitelendirilen bu kentler, günümüzde küresel ekonomiye yön veren çok uluslu dev şirketlerin merkezleri olmaya başlayan kentlerdir. Birden çok ulusun birlikte sahip oldukları bu şirketler, uygulamakta oldukları stratejik kararlarını bu kentlerde almaktadırlar. Günümüzün bu nitelikte sahip olan kentlerinin hangileri olduğu araştırıldığında başı New York, Londra ve Tokyo kentlerinin çektiğini, Paris, Frankfurt, Milano, Sao Paulo, Seul gibi kentlerin ise ikinci derece dünya kenti durumunda bulunduklarını görmekteyiz (Sönmez, 1996: 47-49).

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir dünya kenti olma özelliği kazanan İstanbul'da; ulaşım sistemleri gelişmeye başlamış, kentin iş merkezleri giderek değişmiş, diğer dünya kentlerine benzer şekilde kentin çevresinde yeni kenar kentler oluşmuştur. (İTO, 2008: 257-263). Sanayinin desantralizasyonu ve özelleştirmeye birlikte yapısı değişen İstanbul'da mavi yakalı işgücü giderek azalırken beyaz yakalı işgücüne geçiş hızlanmış ve hizmet sektörü öne çıkmaya başlamıştır. Sanayi sektörüne boşaltılan mekânların yeni kültürel işlevlere (üniversite, müze vb.) yönlendirildiği İstanbul; ticaret, ulaştırma, kişi, kurum ve üretici hizmetlerinde gitgide uzmanlaşan bir kente dönüşmüştür. İstanbul yakın çevresinde idari yönden, uzak çevresi (dışında) ise işlevsel olarak İstanbul'a bağlı olan geniş bir kentsel bölge oluşturan bir kent olmuştur (İTO, 2008: 256-267).

Günümüzün İstanbul'unda; İstanbul Boğazı üzerine üçüncü olarak inşa edilen Yavuz Sultan Selim Köprüsü gibi yeni köprüler, çok katlı gökdelen tipi yüksek binalar, büyük alışveriş merkezleri, yerleşim için yapılan büyük ve lüks konut siteleri, yüksek katlı ofis binaları, kentsel dönüşüm projeleri, yeni ulaşım imkânları ve araçları ile çok büyük gelişmeler yaşanmaktadır. Günümüzün İstanbul'unda; artık büyük plazalarda çalışan, şehir dışında bulunan güvenli ve lüks sitelerde oturan, lüks tüketim mal ve hizmetlerini daha fazla kullanan, ötekileştirdiklerini kendisi ve kentten tamamen ayrı olarak değerlendiren, küresel kapitalist sistemin beraberinde getirdiği imkânlardan azami düzeyde faydalanan bir sosyal grup (kesim) yaşamaktadır. Bu grubun yanında ise bu toplumsal kesimin yaratmış olduğu dinamiklerden farklı biçimlerde yararlanan, ortaya çıkan fırsatları kullanan, dezavantajlı bir kesim de bulunmaktadır. Günümüzün İstanbul'unda bu iki birbirinden çok farklı özelliklere sahip sosyal grup bir arada yaşamını sürdürmektedir (Gölbaşı, 2008: 151-154).

Sırtında kamburları haline gelen birçok kronik sorunu olmasına rağmen İstanbul; Türkiye ölçeğinde ele alındığı zaman çok önemli bir sağlık, eğitim, medya, kültür ve sanat merkezi durumundadır. Kent dünya çapında önemli ve büyük festivallere, uluslararası toplantılara, çok ünlü sanatçıların verdikleri konserlerine, dünyaca ünlü spor takımlarının karşılaşmalarına ev sahipliği yapan bir kenttir. Tüm bu özellikleri doğrultusunda çok yıldızlı otellerin, lüks tüketime yönelik alışveriş merkezlerinin, büyük sanat galerilerin, ünlü markalara ait butiklerin ve 20 milyona yaklaşan nüfus kitlesinin yaşamını sürdürdüğü çok canlı bir megapoldür.

3.8 Geleceğin İstanbul'u

Dünya üzerinde tarihi ile coğrafyası İstanbul kadar bütünleşerek iç içe geçen başka bir kent bulmak oldukça zordur. Bugün içinde yaşamakta olduğumuz İstanbul'un kökleri ise 1950'li yıllarda erde başlayan kente yönelik göç dalgalarına kadar dayanmaktadır. Giderek hızlanan göç hareketleri ve 1980'li yıllardan sonra dünya üzerinde yaşanmaya başlayan küreselleşme olgusuna önem veren devlet politikaları göz önüne alındığı zaman İstanbul'un farklı bir şekilde algılanması gerektiği değerlendirilmektedir. Çeperleri gecekondulu mahalle ve semtleriyle kuşatılmış olan bir merkeze sahip bulunan ve ne olduğu ya da neye benzediğini tam olarak da tanımlayamadığımız ve anlamlandıramadığımız İstanbul, ancak dağınık durumda olan ve birbiri içine geçmiş olan parçaları ile düşünüldüğü zaman daha iyi anlaşılabilir.

Gerçek ile söylencenin (rivayetlerin), güzellik ile çirkinliğin, zenginlik ile yoksulluğun, güç ve iktidar ile zayıflığın, kutsallık ile sıradanlığın, süreklilik ile kesintilerin bir arada yaşandığı İstanbul'u anlamaya çalışmak, sonu gelmeyen birçok soru ve sorunla karşı karşıya kalmak anlamına gelmektedir. İstanbul'da iç içe yaşanan gerçekler, imajlar ve durumlar çok karmaşık, derin ve anı zamanda da yoğundur. Tarihsel süreç boyunca her biri diğerinin ardı sıra ve üst üste gelen ve geriye doğru araştırıldığı zaman bilinmezlik oranı daha da artan tarih katmanları bu karmaşıklığı çok daha da zor hale getirmektedir. Bu nedenle Batur'un da değerlendirdiği üzere İstanbul'u anlamak ve anlatmak, büyümlü bir dağ ile dağ masalını birbirinden ayırt etmek kadar zor bir çaba gerektirmektedir (Batur, 1996: XXI).

Gerçekten de hali hazırda içinde yaşamaya çalıştığımız İstanbul; eski İstanbullular, yeni göçmenler ve kent yönetimi gibi farklı sosyal tabakalara mensup kişilerin, değişik fikir, bakış yönleri ve duyarlılıkları yüzünden gerçeklerin birbirine göre çok değişik biçimde anlaşıldığı, toplumun farklı sosyal tabakalarına ait olan kişiler tarafından istemedikleri gerçekler de görmezden gelindiği için giderek yaşanmaz hale gelmiştir. İstanbul'un eski yerleşikleri, Anadolu'dan göç ederek gelen kentle uyumsuz insanlar yüzünden kente sahip çıkıp değerlerini korumayı kabul etmezken, göçmen olarak gelenler de kentten dışlandıkları ve geldikleri yerlerin kültürleri ile uyumlu olmadığı için kenti sahiplenmek istememektedirler. Ülkeyi ve kenti yönetenler ise sermaye odaklı çözümler dışındaki çözümlerle pek fazla ilgilenmedikleri için bu soruna bir çözüm bulamamaktadır.

Gerek Türkiye gerekse dünya ölçeğinde küresel bir çekim merkezi haline gelen İstanbul'un, dünya kenti olması yönünde etkili olan kuvvetli yönlerini ise; sanayi kültürüne sahip olması, hızlı ekonomik büyümesi, işgücü, iletişim, eğitim, sağlık, kültürel ve sosyal imkânlarının geniş olması şeklinde sıralamak mümkündür (Mortan, 2000: 111-115).

Dünyada yaşanan gelişmeler, İstanbul'a Avrupa'nın doğusunda ve Ön Asya'da, çekim ve bölgesel bir merkez olma fırsatını öne çıkarmış bulunmaktadır. Eğer sahip olduğu stratejik konumu ve tarihsel birikimleri doğru değerlendirilebilirse kentin hızla önemli bir dünya kenti olmasının önüne geçebilecek hiçbir engel bulunmamaktadır. Bakıldığında İstanbul'un gerek coğrafi konumu gerekse köklü tarihi, zengin kültürel birikimi ve dinamik ekonomik yapısının diğer dünya kentlerine daha üstün bir kent olduğu da şüphe götürmez bir gerçektir. Sahip olduğu ekonomik gücü ile hem Doğu Avrupa, Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu ve Kuzeydoğu Afrika'nın en büyük kenti olan İstanbul, geleceği parlak olan kentlerden birisi olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle de birçok ulusal şirketin yanı sıra birçok uluslararası şirketin de merkezleri bu kentte bulunmaktadır.

Tüm bu üstünlüklere sahip olmasına karşın; nüfusunun çok hızlı bir biçimde artması, yine çok hızlı ve fazla göç alması, kentte yaşanan konut ve yerleşim sorunlarının büyüklüğü, varoş diye adlandırılan gecekondu bölgelerinin fazla olması, kentin alt yapısının ihtiyaçları karşılamaktan çok uzak ve yetersiz olması, ulaşım hizmetlerinde yaşanan yetersizlikler ve karmaşa, halen kent içinde kalmış bulunan sanayi tesis ve bölgeleri, çevre kirliliği ve güvenlik gibi birçok konudaki sorunları ise kentin zaafılarını oluşturmaktadır (Müsiad, 2005: 7-36).

Bu koşullar göz önüne alındığı zaman karşımıza İstanbul'un geleceğinin nasıl olacağı konusu ile "Kent bir kaosa doğru mu sürükleniyor?" sorusu çıkmaktadır. Yaşadığımız yüzyılda büyük bir kentin metropol olarak sağlıklı bir biçimde gelişmesinin yolunun o kentin uluslararası planda öne çıkmasına da bağlı olmasından geçtiği görülmektedir. Bu nedenle, İstanbul'un geleceğine Türkiye sınırlarının yanı sıra bölgesel sınırlar açısından da bakma gereği bulunmaktadır. İstanbul potansiyel olarak; barış yapılmasına öncülük ve yardım eden, birleştirici bir kent durumunda olduğu süre boyunca Akdeniz ile Karadeniz ve Ortadoğu ile Balkanlar arasında bulunan bölgenin hem merkezi hem de metropolü olabilecek durumdadır (Belge, 2007: 9-13).

Dünya geneline bakıldığında bilimsel, sanatsal, kültürel ve tarihsel alt yapısının yanı sıra aynı zamanda bir hoşgörü merkezi olan İstanbul; son yıllarda devlet tarafından belirlenen politikalar çerçevesinde yapılan planlamalar doğrultusunda, modern ve gelişmiş ekonomik bir ticaret ve finans merkezi olma yönünde hızla ilerlemektedir. Türkiye'nin bu amacı doğrultusunda yapılmış olan Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda (2007-2013), İstanbul'un öncelikle bölgesel çapta en sonunda ise küresel çapta, uluslararası bir finans merkezi durumuna getirilmesi için çalışılmaktadır. Plan doğrultusunda yapılan çalışmalarla hukuki altyapısının güçlendirilmiş, kurumsal bir tahkim ve arabuluculuk sistemine kavuşturulmuş, finansal hizmet ve ürün çeşitliliğinin artırılmış olup, basit ve etkin bir vergilendirme sistemine sahip olunması için gereken çalışmalar yapılmaktadır. Finans bölgesinin çevresinin düzenlenip geliştirilmesi ve fiziki alt yapısının iyileştirilmesi konularında çalışmalar hızlı bir şekilde ilerlemektedir (DPT, 2009: 4-23).

Günümüz dünyasının önemli kentlerinin sanayi sektörlerinin merkezi olmaktan çıktıkları ve servetle bağdaşmayan her türlü yoksulluğu üzerlerinden atma eğilimi göstermekte oldukları bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda, İstanbul'un da sanayi sektörünün ana üretim merkezi olmaktan çıkmasının, sanayi yerine sanatsal ve kültürel faaliyetlerin üretildiği ve gerçekleştirildiği bir merkezi durumuna gelmesi beklenmeli ve amaç edinilmelidir. İstanbul'da son yıllarda, açık hava müzeciliği ve uluslararası finans merkezi olma çalışmaları çok önemli gelişmeler olmakla birlikte, kentin geleceği açısından çok özel olan tarihinin de ön plana çıkarılmasına ihtiyaç bulunmaktadır (Belge, 2010: 308-317). Mega bir kent olarak, çevresine doğru hızlı genişleyen İstanbul için yapılan çalışmalar uzun yıllara yayıldığı için sonuç alınamamaktadır (Genim, 2010: 282-283). Bir yandan denetimsizlik diğer yandan ise sadece çıkarları peşinde koşan siyasiler nedeniyle, İstanbul'un kalıcı sorunları giderek artmaktadır. Kentin geleceğe yönelik olarak dikkat çeken bir diğer özelliği ise; sınırları dışında bulunan yakın çevresiyle ilişkilerinin giderek artıp daha yoğun hale gelmesi ve insanların çalışmak için İstanbul dışına gitmeye başlamasıdır (Tümer, 2007: 32-36).

Sanayi sektörünün İstanbul'un dışına çeperleri ve dışına doğru kayması ve hizmet sektörünün öne çıkması nedeniyle hız kazanan, mavi yakalı işlerden, beyaz yakalı işlere geçiş süreci paralelinde kentin sahip olduğu ekonomik ve ticari yapısı ile toplumsal hayatı, gündelik yaşam biçimi, kent halkının boş vakitlerini değerlendirme şekilleri de değişime uğramış bulunmaktadır. İstanbul halkı geçmiş zamanlara göre çok daha hızlı ve yoğun farklı bir biçimde yaşamakta, çalışmakta, tüketmekte, sosyalleşmekte ve boş zamanlarını ise genellikle kırsal alışkanlıklarına bağlı bir şekilde değerlendirmektedir (İTO, 2008: 267-268).

Bu haliyle İstanbul bünyesinde birçok farklı geçmiş yaşama, inanma biçimlerine ve kültürlere sahip inançlardan insanları bir arada bulundurmaktadır. İstanbul aynı yer zamanda hem eski ile yeniye, geçmiş ile bugünü hem de geleceği bir arada tutan bir kent durumundandır. Bu özelliği yüzünden İstanbul'a 2010 yılında "Avrupa Kültür Başkenti" unvanı layık görülmüştür. İstanbul; aynı zamanda Aristoteles'ten alınan bir ilham doğrultusunda da "Dört Elementin" simgesi olan kent olarak da ilan edilmiştir. Dört elementten birisi olan toprak; İstanbul'un tarihi ve kültürel açıdan zenginliğini yansıtan sahip bulunduğu tarihi eserlerini, su; İstanbul Boğazını ile Altın Boynuz (Golden Horn) olarak adlandıran Haliç'i, hava; üzerinde yapılmış bulunan minare, çan kuleleri ile İstanbul'da tarih boyunca yaşanan dini zenginlik ve hoşgörüyü, son olarak ateş ise; İstanbul'un dinamikliğini, sahip olduğu modern teknolojisini ile modern sanatlarını sembolize etmektedir (Bağış, 2007: 53-54). İstanbul'un gelecekte sahip bulunduğu bu çok özel tüm bu özellikleriyle birlikte çok önemli bir dünya kenti olacağı, dünyanın ekonomik, finansal, kültürel, siyasi yaşamında da çok özel ve önemli bir yer işgal edeceği, bu durumunu da daha çok uzun yıllar boyunca koruyacağı görülmektedir.

4. Sonuç

Günümüzde dünyanın geleceği ve kaderi; ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel çok büyük değişimlerin yaşandığı İstanbul gibi büyük dünya kentlerinde belirlenmektedir. Tarih boyunca sahip bulunduğu coğrafi konumu itibarıyla doğu ile batı medeniyetlerini buluşturan, sahip olduğu birçok özelliğiyle de dünya üzerinde çok özel ve önemli bir yere sahip olan İstanbul; bir liman ve ticaret kenti olma özelliğini geleceğe uzanan yolda da koruyacaktır.

Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan bu çok önemli su yolu ile Avrupa'ya Asya'ya bağlayan bir ticaret yolunun üzerinde bulunması sebebiyle İstanbul'un; yüzyıllar boyunca birçok uygarlık, imparatorluk ve devlete başkent olmuştur. Tarih boyunca sürekli olarak çevresindeki kentleri geliştiren, yeni kentlerin ortaya çıkmasını sağlayan, ancak beslenmesi bakımından dışarıdan gelecek olan gıda maddelerine bağımlı bir kent olan İstanbul'un bu özelliklerini gelecekte de devam ettireceği görülmektedir.

Uygulanan devlet politikaları doğrultusunda; 1950'li yıllardan itibaren yaşadığı hızlı göç süreci yüzünden nüfusu hızla artan, 1970'li yıllardan sonra ise hızla şekil değiştiren İstanbul; 2000'li yılların gelmesiyle birlikte düzeni olmayan, plansız ve karmaşa dolu büyük bir metropole dönüşmüştür. İstanbul günümüzde gerek sanayisi gerekse mekânsal alanlarının yetersiz kalması yüzünden kentin-kırsallaşması ya da kırsalın-kentleşmesi olarak nitelendirilebilecek bir durum ile çok ucuz işgücü ve marjinal (uç noktalarda) işlerin arttığı bir sürecin beraberinde getirdiği çok büyük sorunları yaşamaktadır. 1980'li yıllarda yapılan yasal düzenlemeler ile varoşlar olarak adlandırılan ve göçle gelenlerin temellerini 1950'li yıllarda attıkları gecekondu mahallelerinin yeni ilçelere dönüştüğü İstanbul'da; toplumsal yaşam ise genel olarak kente uyum sağlayamayan göçmenlerin davranışları ve siyasi tercihlerine göre şekillenmektedir.

1990'lı yılların ortasından itibaren kendisinden megapol olan İstanbul; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) 'nin yıkılarak dağılarak (aynı zamanda eski Varşova Paktının) çökmesi sonrasında birdenbire bağımsızlıklarını kazanan ve doğal kaynakları nedeniyle ekonomik bakımdan potansiyelleri oldukça yüksek olan Orta Asya Cumhuriyetlerine en yakın büyük dünya kenti olmuştur. Giderek büyüyen ve zenginleşen İstanbul'da üst ve alt gelir grupları ile kültürler arasındaki farklılıklar ise her geçen gün giderek artmış olup, köy ile kent arasında bir yaşam tarzı ve büyük kaos yaşanmaktadır. Bu kısıtlı bir alanda yaşayan çok büyük nüfusla beraber gelen sorunlar da doğal olarak büyüktür. Yaşanan hesapsız ve dengesiz göç karşısında İstanbul'un mevcut kaynakları çok yetersiz kalmıştır. Bunun yanı sıra yaşanmakta olan cehalet ve yoksulluk bağlamında sahip olduğu tarihi kimliğini de giderek kaybetmektedir. Birçok geçici çözüm önlemleri alınmasına rağmen İstanbul; hali hazırda kıyılarından denize girilemeyen, hava kirliliği yüzünden özellikle kış aylarında nefes almakta zorluk çekilen, sahip olduğu ormanlık ve yeşil alanları da her geçen gün yok edilerek ranta kurban edilen, ulaşımı aksak, alt yapı sorunları hızla büyüyen, su kaynakları da yerleşik halkının ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzak ve yetersiz olan genel olarak varoş görünümüne sahip bir kent durumundadır.

Günümüzde çok katlı ve gökdelen olarak adlandırılan yüksek binalar, büyük süpermarketler ile büyük alışveriş merkezleri ve oturma için yapılan lüks siteler İstanbul'un yeni simgeleridir. 20 milyona yaklaşan büyük bir nüfusu bünyesinde barındıran İstanbul'un; düzensiz yapılaşması, çarpık kentleşmesi, yetersiz altyapısı ile ulaşımı ve düzensiz çevresi ile eksik güvenlik imkanlarının yanı sıra tüketim konusunda yaşadığı sorunları her geçen gün hızla artmakta ve giderek de kronikleşmektedir.

Yaşanmakta olan tüm bu şartlar İstanbul'da gelecekte neler yaşanacağı konusunda "Acaba bu büyük ve güzel kent hızla kaos ve kargaşaya doğru mu sürükleniyor?" sorusunu gündeme getirmektedir. Kentin sahip bulunduğu; stratejik coğrafi konumu, geçmişe dayanan köklü tarihi, çok zengin bir mozaik olan kültürel birikimi ve dinamik ekonomik yapısı değerlendirilebildiği eğer doğru değerlendirilebilirse İstanbul, geleceğin çok parlak özel ve önemli dünya kentlerinden birisi olabilecektir. Bu nedenle ülkeyi ve kenti yönetenlerin; öncelikle kente doğru yaşanan hızlı göçün beraberinde getirdiği hızlı nüfus artışını önleme konusunda, sonrasında ise kentin alt yapısının yenilenmesi, ulaşım hizmetlerinin tekerlekli sistemlerden raylı sistemlere doğru iyileştirilmesi, çevreyi koruyacak düzenlemeleri hayata geçirilmesi, hava kirliliğini önleyecek fiziki tedbirlerin alınmasını ve kenti daha güvenli bir yer haline getirmek için gerekli kolluk tedbirlerinin alınması ve özellikle de doğal afetlere (öncelikle deprem konusunda) yönelik gerçekçi çözümler üretilmesi konusunda ciddi çalışmalar yapmalıdırlar. Bu konularda bilim adamlarının görüşlerine de başvurulmalıdır.

Birçok ulusal ve uluslararası şirketin merkezi ile çok çeşitli geçmiş, kültür ve inançlardan insanları bünyesinde barındıran İstanbul'un gelecekte; dünyanın önemli ekonomik, entelektüel, sanatsal ve kültürel üretim merkezlerinden birisi olacağı da her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

Alada, A. B. (2008). Osmanlı Şehrinde Mahalle, İstanbul: Sümer Kitabevi.

Ana Britannica, (T.Y). Genel Kültür Ansiklopedisi, İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş.

Arslan, M. (2010). İstanbul'un Antik Çağ Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler, İstanbul: Odin Yayıncılık.

- Aslanoğlu, R. (2000). Kent, Kimlik ve Küreselleşme, 2. Baskı, Bursa: Asa Kitabevi.
- Axis 2000, (T.Y). Büyük Ansiklopedi, İstanbul: Doğan Kitapçılık, Cilt 6.
- Aydingün, H. (2008). “İstanbul’un Kayıp Şehri”, National Geografik Türkiye.
- Bağış, E. (2007). “İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Olmanın Öyküsü”, İstanbul; Kültür Turizm 2006 Değerlendirmesi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Kültür ve Turizm Müdürlüğü, İstanbul.
- Batur, A. (1996). “Geç Osmanlı İstanbul’u”, Dünya Kenti İstanbul, İstanbul-World City, İstanbul Habitat II, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Batur, A. (1996). “İstanbul İçin Bir Sergi Tasarlamak”, Dünya Kenti İstanbul, İstanbul-World City, İstanbul Habitat II, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Belge, M. (2007). İstanbul Gezi Rehberi, 12. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Belge M. (2010). “İstanbul: Geçmiş ve Gelecek”, Şehir ve Kültür: İstanbul, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü, İstanbul: Ebru Matbaacılık A.Ş.
- Boratav, K. (2004). Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2002, 8. Basım, Ankara: İmge Kitabevi.
- Bozlağan, R. (2012). İstanbul; Derinlik, Değişim ve Güç, İstanbul: Hayat Yayınları.
- Büyük Larousse, (T.Y). Sözlük ve Ansiklopedi, İstanbul: Milliyet Gazetecilik A.Ş., Cilt 11.
- Doğan, A. E. (2002). “Yeni Bir Uluslararası Göç Dalgasının Eşiğinde: “Dünya Kentlerine Göç”, Kentleşme Göç ve Yoksulluk (7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi), Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- DPT, (2009). İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Stratejisi ve Eylem Planı, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Eldem, E. (1996). “Osmanlı Dönemi İstanbul’u, Dünya Kenti İstanbul, İstanbul-World City, İstanbul Habitat II, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Ertürk H., Sam, N. (2009). Kent Ekonomisi, Güncellenmiş 3. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Genim, M. S. (2010). “İstanbul ve Mimari”, Şehir ve Kültür: İstanbul, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü, İstanbul: Ebru Matbaacılık A.Ş.
- Gölbaşı, S. 2008). Kentleşme ve Suç, İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık A.Ş.
- Hasol, D. (1997). Yağma Var!, İstanbul: Yem (Yapı Endüstri Merkezi) Yayın.
- Harris, Chauncy. D., Ullman, Edward. L. (2002). “Kentin Doğası”, 20. Yüzyıl Kenti, Çeviren: Bülent Duru ve Ayten Alkan, Ankara: İmge Kitabevi.
- Hatt, Paul K., Reiss, Jr. Albert. J. (2002). “Kentsel Yerleşimlerin Tarihi”, 20. Yüzyıl Kenti, Çeviren: Bülent Duru ve Ayten Alkan, Ankara: İmge Kitabevi.
- İnalcık, H. (1996). “Fatih, Fetih ve İstanbul’un Yeniden İnşası”, Dünya Kenti İstanbul, İstanbul-World City, İstanbul Habitat II, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- İstanbul Valiliği (2000). İstanbul 2000, İl Çevre Koruma Vakfı Yayını-1.
- İstanbul Dergisi, (2005). Üç Aylık Dergi, İstanbul: Tarih Vakfı.
- İTO, (2008). Kıtaların, Denizlerin, Yolların, Tacirlerin Buluştuğu Kent İstanbul, 3. Basım, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul: Euromat Entegre Matbaacılık A.Ş.
- Kahraman, S. A., Dağlı Y. (2004). Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 2. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 1. Cilt, 1. Kitap.
- Kana, D. (2006). “İstanbul’da Kentleşme ve Değişim: İstanbul”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sinema-TV Anasanat Dalı.).
- Keleş, R. (1998). Kent Bilim Terimleri Sözlüğü, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kıray, M. (2007). “Az Gelişmiş Memleketlerde Şehirleşme Eğilimleri: Tarihsel Perspektif İçinde İzmir”, Kentleşme Yazıları, Üçüncü Basım, İstanbul: Bağlam Yayınları.

- Kıray, M. B. (2007-2). “Gecekondı: Azgelişmiş Ülkelerde Hızla Toprakdan Kopma ve Kentle Bütünleşememe”, Kentleşme Yazıları, Üçüncü Basım, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kırmızı, Z., Çalışkan, F. T. (2009). İstanbul ve Ulaşım Zamandizini, İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Kuban, D. (1996). İstanbul: Bir Kent Tarihi, Bizantion, Konstantinapolis, İstanbul, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Tarihî Toplum Vakfı Yayınları.
- Kuban, D. (2010). Cehaletten Kavramlara Kavramlardan Kurumlara: Çağdaşlaşma Sancıları, 2. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Mantran, R. (1996). “17. ve 18. Yüzyıllarda İstanbul”, Dünya Kenti İstanbul, İstanbul-World City, İstanbul Habitat II, Çeviren: Deniz Mazlum, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Meydan-Larousse (1971). Büyük Lügat ve Ansiklopedi, “İstanbul”, İstanbul: Meydan Yayınevi. Cilt: 6.
- Mumford, L. (2007). Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği, Çeviren: Gürol Koca ve Tamer Tosun, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mortan, K. (2000). İstanbul, Bir Sosyo-Ekonomik Değerlendirme, İstanbul Valiliği Yayını, İstanbul, Rem Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
- MÜSİAD, (2005). İstanbul Raporu (Sorunlar-Çözümler) 2005, Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği Araştırma Raporları: 47, ISBN: 975-7215-57-0, İstanbul: Tavaslı Matbaacılık.
- Richardson, H. W. (1978). Urban Economics, Illionis: The Dryden Press.
- Tatlıdil, E. (1989). Kentleşme ve Gecekondı, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Tekeli, İ. (1996). “Sunuş”, Dünya Kenti İstanbul, İstanbul-World City, İstanbul Habitat II, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Temel Britannica, (T.Y). Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş., Cilt 9.
- Tunç, Ş. (2010). Şehristan Seyyahların Hayal Şehri İstanbul, İstanbul Ticaret Odası İstanbul’a Yönelik Araştırmalar Yayın No: 2010-78.
- Tüfekçi, S. (2002). Kırsal Kesimlerden Büyükşehirlere Göç ve Göçün Aile Yapısında Meydana Getirdiği Değişiklikler (İstanbul Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkdoğan, O. (2006). İstanbul Gecekondı Kimliği, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Tümerterkin, E. (2007). İstanbul İnsan ve Mekân, 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- OECD, (2008). Territorial Reviews: ISTANBUL, TURKEY, ISBN-978-92-64-04371-8, Paris-France: OECD.
- OECD (2017). Trends in Urbanisation and Urban Policies in OECD Countries: What Lessons for China?, Paris-France.
- OECD (2018). Topics, Metropolitan Database, OECD Methodology For The Definition Of Metropolitan Regions, Paris-France.
- Ortaylı, İ. (1996). “Sanayi Çağında İstanbul”, Dünya Kenti İstanbul, İstanbul-World City, İstanbul Habitat II, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Ödekan, A. (1996). “Kentlerin Kraliçesi, Konstantinopolis”, Dünya Kenti İstanbul, İstanbul-World City, İstanbul Habitat II, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Pekin, F., Dinç, B. (2004). Efsanevi Başkent: İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 852, İstanbul: Mas Matbaacılık A.Ş.
- Sönmez, M. (1996). İstanbul’un İki Yüzü; 1980’den 2000’e Değişim, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Yeni Türk Ansiklopedisi, (T.Y). “İstanbul”, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş. Dördüncü Cilt.
- Yerasimos, S. (1974). Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, Çeviren: Babür Kuzucu, İstanbul: Gözlem Yayınevi, Cilt III.
- Yerasimos, S. (2000). İstanbul, İmparatorluklar Başkenti, (Constantinople, Capitale d’empire de Byzance a Istanbul), Çeviren: Ela Güntekin ve Ayşegül Sönmezay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 103.
- Yücel, A. (1996). “Cumhuriyet Dönemi İstanbul’u”, Dünya Kenti İstanbul, İstanbul-World City, İstanbul Habitat II, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

A Study on Generation Z's Knowledge and Awareness Levels Regarding Sustainable (Green) Hospitals

Haydar Kerem HOŞGÖR¹ ve Hacer GÜNGÖRDÜ²

¹ Uşak Üniversitesi, haydar.hosgor@usak.edu.tr, 0000-0002-1174-1184

² Uşak Üniversitesi, haker.gungordul@usak.edu.tr, 0000-0003-3978-9259

Abstract

This study aims to determine the knowledge and awareness levels of Generation Z students regarding the concept of sustainable (green) hospitals. The data of this cross-sectional study that designed in a quantitative type, were collected from university students studying in the Medical Documentation and Secretarial Program of a public university in Turkey. In the study, where the complete whole sampling method was used, the data collected from 175 students were analyzed with the IBM SPSS 26 package program. Explanatory Factor Analysis, t-test in independent groups, ANOVA test and correlation analysis were used in the analysis of the data. The findings revealed that although Generation Z students have a low level of knowledge about green hospitals concept, their awareness of the concept is relatively high. It was concluded that especially women and those applying to private hospitals have significantly higher levels of knowledge and awareness about sustainable (green) hospitals compared to others. Moreover, it was observed that as students' awareness of green hospitals increased, their annual hospital visit frequency decreased. This finding illustrate that green hospital awareness may influence not only individuals' consciousness about environmental sustainability but also their behavior in health management. Considering the study findings, it may be beneficial to organize training programs, seminars or applied projects to address students' lack of knowledge.

Key Words: Sustainability, Green Hospital, Carbon Footprint, Generation Z, Student

Z Kuşağının Sürdürülebilir (Yeşil) Hastaneye Yönelik Bilgi ve Farkındalık Düzeylerinin İncelenmesi

Bu çalışmada, Z kuşağındaki öğrencilerin sürdürülebilir (yeşil) hastane konseptine ilişkin bilgi ve farkındalık düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Nicel desende tasarlanmış olan bu kesitsel türdeki çalışmanın verileri Türkiye'deki bir devlet üniversitesinin Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı'nda eğitim görmekte olan üniversite öğrencilerinden toplanmıştır. Tamsayım örnekleme yönteminin kullanıldığı çalışmada 175 öğrenciden toplanan veriler IBM SPSS 26 paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde Açıklayıcı Faktör Analizi, bağımsız gruplarda t-testi, ANOVA testi ve korelasyon analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, Z kuşağının yeşil hastane konusunda düşük düzeyde bilgi sahibi olmasına karşın konuyla ilgili farkındalık düzeylerinin yüksek olduğunu göstermiştir. Özellikle kadınların ve özel hastaneye başvuranların sürdürülebilir (yeşil) hastane konusundaki bilgi ve farkındalık düzeylerinin diğerlerine kıyasla anlamlı derecede daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, öğrencilerin yeşil hastane farkındalık düzeyleri yükseldikçe bir yıldaki hastane başvuru sayılarının düştüğü saptanmıştır. Bu bulgu, yeşil hastane farkındalığının bireylerin yalnızca çevresel sürdürülebilirlik bilincini değil, sağlık yönetimindeki davranışlarını da etkileyebileceğini göstermektedir. Çalışma bulguları göz önünde bulundurulduğunda, öğrencilerin bilgi eksikliğini gidermeye yönelik eğitim programlarının, seminerlerin veya uygulamalı projelerin düzenlenmesi faydalı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Yeşil Hastane, Karbon Ayak İzi, Z Kuşağı, Öğrenci

Atıf için,

Hoşgör, H.K. ve Güngördü, H. (2025). A Study on Generation Z's Knowledge and Awareness Levels Regarding Sustainable (Green) Hospitals. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 7(1), 17-28. doi: 10.56493/nkusbmyo.1612411

1. Introduction

A warming planet is a concerning global issue, and the healthcare sector is among the contributors to this problem, along with all other industries (Bajwa et al., 2025). In particular, fully equipped healthcare institutions have a large share in greenhouse gas emissions that cause climate change. The healthcare sector is responsible for approximately 4.6% of global greenhouse gas emissions. According to Cohen et al., (2025), if the healthcare sector were considered a country, it would be ranked as the fifth largest greenhouse gas emitter globally. The healthcare sector usually disposes of recyclable materials such as plastic, paper, and metal as general waste. This leads to environmental damage, especially through processes such as landfilling and incineration of waste (Penn et al., 2012).

According to the 2023 Greenhouse Gas Emission Inventory Report published by the Turkish Statistical Institute (TurkStat), Turkey's total greenhouse gas emissions in 2021 were 564.4 million tons of CO₂ equivalent. This value shows that total emissions increased by approximately 8% compared to the previous year. Unfortunately, there is no official data on the net impact of hospitals in Turkey on total greenhouse gas emissions. In general, the healthcare sector is a large consumer of energy and natural resources. A constant supply of electricity is required to provide uninterrupted service 24 hours a day. It is known that hospital buildings produce 2.5 times more carbon emissions compared to commercial buildings (Tarkar, 2022).

Hospital buildings and the materials used in their construction play a significant role in the emission of greenhouse gases, which negatively affect the environment and human health (Kara et al., 2024). Therefore, the green hospital concept has emerged as a solution to these problems. This concept aims to benefit society by improving both patients and the environment (Pinzone et al., 2019). For example, it is known that there is a relationship between improved indoor air quality and the reduction in the severity of diseases such as asthma, flu, respiratory issues, and headaches, ranging from 1.5% to 87% (Kumari & Kumar, 2020). Additionally, the development of sustainability initiatives in hospitals provides economic benefits for the institution and facilitates the implementation of green practices (G. Şimşek & A. Özsoy, 2024). For instance, it is known that green building strategies reduce operating costs of buildings by 8-9%, while increasing the building value by 7.5%, bed occupancy rates by 3.5%, and rental income by 3% (Wood et al., 2016).

Green hospitals are also known as environmentally friendly, ecological, or sustainable hospitals (Hoşgör, 2014; Konakoğlu & K. Açııcı, 2021). A green hospital can be defined as a healthcare facility that accepts the environment as an indicator of quality service and attaches importance to the sustainable design of buildings. Such hospitals should have certain characteristics, including selecting an appropriate strategic location (Fardi et al., 2022), efficient use of water (Sahamin & Zakaria, 2014) and energy (McGain & Naylor, 2014), the use of environmentally friendly transportation in logistics activities (Norouzi et al., 2021), air pollution control (Filippini et al., 2019), and the use of eco-friendly building materials (Brunet et al., 2024). A green hospital maintains indoor environmental quality (Huang et al., 2020), offers sustainable healthy food for staff and patients (Carino et al., 2020), provides green education programs (Ryan-Fogarty et al., 2016), focuses on green products, creates non-toxic environments (Hydari et al., 2020), implements green cleaning practices, reduces waste (Kwakye et al., 2011), offers a healing garden for patients (Lattanzio et al., 2022), and positively affects the mental health of patients and their families (McCormick, 2017).

The greenness levels of hospitals around the world are evaluated by various rating systems. These rating systems express the standards set to evaluate the environmentally friendly practices of healthcare institutions and encourage them to achieve sustainability goals (Hussain and Sheikh, 2023). In general, these systems can be listed as follows: LEED (Sadatsafavi and Shepley, 2016), BREEAM (Lim and Yoon, 2015), GREEN STAR (Pillay and Saha, 2024), ENERGY STAR (Dahlan et al., 2022), CASBEE (Yoon and Lim, 2016), GREEN GLOBES (Reeder, 2010), WELL Building Standard (Allen et al., 2015), Green Mark Scheme (Dhillon and Kaur, 2015), EDGE (Perdana et al., 2023), DGNB (Brunsgaard, 2016), GGHC (Paradinuk, 2009).

There is no definitive data on the number of healthcare institutions with green hospital certificates in Turkey. Green hospital applications in Turkey are still in the development phase compared to applications around the world. In order to increase energy efficiency in this area, the “Energy Efficiency in Healthcare (SEVER) Project” was implemented, and the “Public-Private Hand in Hand for Energy Efficiency” Project was launched with the support of the Ministry of Health, the Ministry of Environment and Urbanization, and the Ministry of Energy and Natural Resources. In addition, the “Green Hospital” process has begun in Turkey with the Ministry of Health making LEED certification mandatory in hospitals with 200 beds and above (T. Kurtaran and Yeşildağ, 2021; Baytaş and Ç. Aydın, 2022; Eser, 2023). On the other hand, it is known that the source of this interest in green buildings in Turkey is private sector organizations rather than the public (Ö. Karaca et al., 2018).

Within the scope of the Ministry of Health's green hospital project, light bulbs were changed to save energy and insulation problems were solved. In this way, 50 million liras were saved in fuel, lighting and water expenses in hospitals. In addition, a study conducted on 53 LEED-certified hospitals found that the installation and profitability rates of these hospitals were higher than non-certified hospitals. In addition, patient satisfaction and income per bed were found to be higher in LEED-certified hospitals compared to non-certified hospitals (Yıldız, 2016; Eser, 2023).

Sustainability in healthcare institutions is important in terms of ensuring the comfort of patients while coping with their illnesses. Otherwise, patients feel uncomfortable due to both the burden of the unsustainable physical environment and the burden of the disease (Setyowati et al., 2013). In this respect, the process of hospitals becoming green is quite difficult and this process can bring some disadvantages for hospitals. These disadvantages can be listed in three groups as follows: high initial costs (Danilov et al., 2020), long payback period of investment (Wang et al., 2016), insufficient technical expertise and training (Balaji et al., 2014), and design and planning difficulties, local and legislative barriers (Alkaabi and Aljaradin, 2022).

The second group includes as follows: maintenance and operation difficulties (Seifert, 2018), lack of knowledge and awareness (Vallée, 2024), cultural and social barriers (Dion et al., 2023), and waste management difficulties (Quttainah and Singh, 2024). The third group includes as follows: lack of organizational and governmental supports (Luthra et al., 2011), time-consuming adoption of green building technologies and delay of projects (Ebekozi et al., 2022), restrictions on location selection (Balabel and Alwetaishi, 2021) and accreditation and licensing (Kumari and Kumar, 2020).

In summary, green hospitals save energy, reduce resource consumption and carbon footprint, protect patient and employee health, and provide positive contributions to society and the environment by providing sustainable health services. Based on this, determining the level of green hospital awareness is a very important initiative for health service providers, health service users, health financiers, health decision makers, governments, society and higher education institutions. In particular, health service vocational schools are important educational institutions that train qualified human resources for the health sector. The sustainability awareness of university students studying in these institutions and in Generation Z will contribute to the adoption of environmentally sensitive approaches both in their professional lives and in society in general. Therefore, this study aimed to determine the knowledge and awareness levels of students studying in the Medical Documentation and Secretarial Program regarding the concept of sustainable (green) hospitals. In addition, it was observed that there is no research examining the knowledge and awareness levels of university students representing Generation Z in the current literature. In this context, it can be said that the study will contribute to filling the gaps in the literature. Therefore, within the scope of this study, answers have been sought to the questions of whether there are statistically significant differences and relationships between students' descriptive characteristics and their levels of sustainable (green) hospital awareness.

2. Method

2.1.Design of the Study

This study was designed in a quantitative pattern. The data of this cross-sectional study were collected from university students studying in the Medical Documentation and Secretarial Program at a public university in Turkey.

2.2.Study Universe and Sample

The study universe consisted of all active students enrolled in the relevant program in the 2023-2024 Spring semester. Complete whole sampling method was used. It was planned to reach all students and data was collected from 175 students. In this context, the sample representativeness of the universe was calculated as 93%.

2.3.Data Collection Method and Tools of the Study

An e-survey prepared via Google Forms was used to collect data. The data was collected in a five-day period in June 2024. The Green Hospital Design Scale was used to collect data. This scale, developed by Wood et al. (2016), was translated into Turkish by Mansur and Korkmaz (2020) and reliability and unidimensionality analysis were performed. Since the factor loading of each statement in the scale was above 0.50, it was reported that the scale was valid. It was determined that the scale, which included a total of 24 items, consisted of five sub-dimensions. These sub-dimensions, item numbers and Cronbach Alpha (α) internal reliability coefficients are reported as follows:

- * Energy efficiency [4 items- α : 0.73]
- * Indoor environmental quality [6 items- α : 0.75]
- * Sustainable site planning and management [5 items- α : 0.79]
- * Materials and resources [6 items- α : 0.94]
- * Water efficiency [3 items- α : 0.80]

The overall α coefficient value of the scale was stated to be quite high at 0.94 and a 5-point Likert scale was used (1: Never, 2: Rarely, 3: Sometimes, 4: Often, 5: Always). Although the scale of Mansur and Korkmaz (2020) was taken as the basis within the scope of the study, the expressions were revised in general. For example, the expression "I pay attention to whether renewable energy is used in the hospital" in the main study was transformed into "The use of renewable energy is important in the hospital" within the scope of this study. The expression "I pay attention to whether long-lasting materials that ensure material safety are used in the hospital" in the main study was transformed into "It is important to use long-lasting materials that ensure material safety in the hospital" within the scope of this study. Therefore, the 5-point Likert scale used in the reference study was revised as

follows: (1: Strongly disagree, 2: Disagree, 3: Undecided, 4: Agree, 5: Strongly agree). Unlike the referenced study, this study includes a total of 23 scale items, 12 of which will be reverse coded (4, 5, 7, 9, 11, 12, 14, 15, 17, 21, 22, 23). In addition to the scale statements, the study includes six questions regarding the participants' descriptive characteristics such as age, gender, and grade. The students' knowledge levels on the subject were determined with three dichotomous questions.

2.4. Analyses Used in the Study

The IBM SPSS 26 package program was used in the analysis of the data. In addition to descriptive statistics, it was determined that the data had skewness and kurtosis values between -1 and +1. According to Tabachnick and Fidell (2007), the fact that the data are in these value ranges is interpreted as the data exhibiting a normal distribution. Therefore, the Explanatory Factor Analysis, t-test in independent groups, ANOVA test and correlation analysis from parametric tests were used in the study. Explanatory Factor Analysis is used to group variables, the t-test determines the difference between two groups, ANOVA examines differences among multiple groups, and correlation analysis measures the relationship between variables. The 95% confidence interval and $p < 0.05$ statistical significance level were taken as basis in the evaluation of the obtained findings. In interpreting the correlation analysis results, Büyüköztürk (2007)'s reference ranges were used as a basis (0.00–0.30: low-level relationship; 0.30–0.70: moderate-level relationship; 0.70–1.00: high-level relationship).

3. Findings

Table 1 shows that 71.4% of the participants are female, 53.1% are aged 21 years or older ($\bar{x}$: 20.9 ± 1.76), and 57.7% are second-year students. Additionally, 46.9% reside in urban centers, 64% visited a hospital 1-5 times within a year ($\bar{x}$: 5.8 ± 4.4), and 41.1% primarily utilized public hospitals.

Table 1. Distribution of Participants' Descriptive Characteristics

Variables	Groups	f	%
Gender	Female	125	71.4
	Male	50	28.6
Age ($\bar{x}$: 20.9 ± 1.76)	≤ 20	82	46.9
	≥ 21	93	53.1
Class	1st Year	74	42.3
	2nd Year	101	57.7
The Place Lived the Longest	Province	82	46.9
	District	43	24.5
	Village	50	28.6
Frequency of Hospital Visits in One Year ($\bar{x}$: 5.8 ± 4.4)	1-5 times	112	64.0
	6-10 times	43	24.6
	11 times and above	20	11.4
Type of Institution Visited	Public Hospital	72	41.1
	Private Hospital	12	6.9
	University Hospital	30	17.1
	City Hospital	35	20.0
	Family Health Center	26	14.9
TOTAL		175	100.0

Table 2 reveals that 70.3% of the participants had never heard of the green hospital concept before, 92% had not attended any academic events related to the topic, and 80% were unaware of the existence of green hospital-certified hospitals in Turkey.

Table 2. Distribution of Participants' Knowledge Levels

Variables	Groups	f	%
Have You Heard of the Green Hospital Concept?	Yes	52	29.7
	No	123	70.3
Have You Attended Any Training or Conference Related to Green Hospitals?	Yes	14	8.0
	No	131	92.0
Are You Aware That There Are Green Hospital Certified Hospitals in Turkey?	Yes	35	20.0
	No	140	80.0

Table 3 indicates that the KMO value is 0.895, which is greater than the acceptable threshold of 0.60 for factor analysis (Büyüköztürk, 2007). Additionally, the X^2 value is 2251.970, the df value is 253, and the p-value is 0.000. These results demonstrate that the sample meets the necessary criteria for conducting factor analysis. To determine the number of factors in the scale, the Principal Components Analysis method was applied, with Varimax rotation used for rotation. Principal Component Analysis (PCA) was used to reduce the number of variables and reveal the underlying structure of the dataset. The Varimax rotation method was chosen to maximize the independence of factors, enhance the clarity of variable loadings on specific factors, and facilitate interpretation. The analysis revealed that the scale consists of five factors. The factor loadings of the items range between 0.507 and 0.873, with a total of 23 items. The scale's total variance explained is 65.383%. The α values for the sub-dimensions of the scale range from 0.709 to 0.867, while the overall scale's α is 0.892. According to Field (2005), a Cronbach's alpha internal consistency coefficient of 0.70 or higher is interpreted as indicating high internal consistency and reliability of the scale. Therefore, these values indicate a high level of internal consistency and reliability for the scale and its sub-dimensions.

Table 3. Results of the Exploratory Factor Analysis of the Scale

Sub-dimensions	Items	Factor Loadings	α
Energy Efficiency ($\bar{x}$: 4.44 $\pm$ 0.65)	M_1	0.728	0.771
	M_2	0.873	
	M_7	0.815	
Indoor Environmental Quality ($\bar{x}$: 4.24 $\pm$ 0.65)	M_3	0.839	0.709
	M_4	0.654	
	M_5	0.740	
	M_6	0.799	
	M_8	0.795	
Sustainable Site Planning and Management ($\bar{x}$: 4.10 $\pm$ 0.76)	M_9	0.630	0.728
	M_10	0.608	
	M_11	0.553	
	M_12	0.636	
	M_13	0.636	
	M_14	0.615	
	M_15	0.539	
Materials and Resources ($\bar{x}$: 4.34 $\pm$ 0.68)	M_16	0.813	0.743
	M_17	0.507	
	M_18	0.628	

Table 3. Results of the Exploratory Factor Analysis of the Scale (continue)

	M_19	0.739	
	M_20	0.572	
Water Efficiency	M_21	0.632	0.867
($\bar{x}$: 4.39±0.88)	M_22	0.766	
	M_23	0.697	
Overall Scale Mean [$\bar{x}$: 4.26±0.59]			
Overall Scale Ca: 0.892			
KMO: 0.895			
Results of Bartlett's Test of Sphericity: [X^2 : 2251.970; df: 253; p: 0.000]			

The participants' mean scores for the sub-dimensions of "Energy Efficiency" ($\bar{x}$: 4.44 ± 0.65), "Indoor Environmental Quality" ($\bar{x}$: 4.24 ± 0.65), "Materials and Resources" ($\bar{x}$: 4.34 ± 0.68), and "Water Efficiency" ($\bar{x}$: 4.39 ± 0.88) were found to be very high, while the mean score for "Sustainable Site Planning and Management" ($\bar{x}$: 4.10 ± 0.76) was high. Additionally, the students' overall scale mean was determined to be very high (Table 3).

Table 4 reveals a statistically significant difference between gender and the Sustainable (Green) Hospital Awareness Scale mean score ($p < 0.05$). This significant difference was attributed to female students. On the other hand, no statistically significant differences were found between the scale mean score and other descriptive variables of the participants ($p > 0.05$).

Table 4. Differences Between Participants' Descriptive Characteristics and Scale Means (t-Test)

Variables	Groups	$\bar{x} \pm$	t	p
Gender	Female	4.34 ± 0.47	2.676	0.008**
	Male	4.08 ± 0.79		
Class	1st Year	4.32 ± 0.54	1.148	0.253
	2nd Year	4.22 ± 0.62		
Have You Heard of the Green Hospital Concept?	Yes	4.25 ± 0.58	-0.549	0.584
	No	4.30 ± 0.62		
Have You Attended Any Training or Conference Related to Green Hospitals?	Yes	4.29 ± 0.55	1.052	0.311
	No	4.02 ± 0.92		
Are You Aware That There Are Green Hospital Certified Hospitals in Turkey?	Yes	4.26 ± 0.56	-0.114	0.910
	No	4.28 ± 0.70		

**** p<0.01**

Table 5 indicates that there is no statistically significant difference between the participants' longest-lived place and the Sustainable (Green) Hospital Awareness Scale mean score ($p > 0.05$). On the other hand, a statistically significant difference was found between the type of healthcare institution visited by the participants and the scale mean score ($p < 0.05$). The Tukey post-hoc test revealed that this significant difference was due to participants who visited private healthcare institutions compared to those who visited public hospitals.

Table 5. Differences Between Participants' Descriptive Characteristics and Scale Means (ANOVA Test)

Variables	Groups	$\bar{x} \pm$	F	p
The Place Lived the Longest	Province	4.20 $\pm$ 0.66	0.946	0.390
	Disrtict	4.34 $\pm$ 0.55		
	Village	4.31 $\pm$ 0.48		
Frequency of Hospital Visits in One Year ($\bar{x}$: 5.8 $\pm$ 4.4)	(1) 1-5 times	4.49 $\pm$ 0.39	3.129	0.016* 2<1
	(2) 6-10 times	4.23 $\pm$ 0.60		
	(3) 11 times and above	4.38 $\pm$ 0.44		
Type of Institution Visited	(4) Public Hospital	4.03 $\pm$ 0.70		
	(5) Private Hospital	4.47 $\pm$ 0.50		

** p<0.05

Table 6 shows positive and statistically significant relationships ($p < 0.05$) between the overall scale and all its sub-dimensions, with values ranging from 0.757 to 0.861. According to Büyüköztürk (2007), these values can be stated that there are highly significant and positive relationships between the scale and its sub-dimensions. While no statistically significant relationship was observed between participants' overall scale means and their ages, a negative and significant relationship ($p < 0.05$) was found between the overall scale means and their average number of hospital visits. On the other hand, no statistically significant relationships ($p > 0.05$) were identified between participants' ages and their average number of hospital visits with both the overall scale and sub-dimension means.

Table 6. Relationship Between Participants' Descriptive Characteristics and Scale Means (Pearson Correlation Test)

Variables		2	3	4	5	6	7	8
(1) Energy Efficiency	Correlation	0.780**	0.617**	0.576**	0.622**	0.839**	-0.139	-0.125
	p	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.067	0.100
(2) Indoor Environmental Quality	Correlation		0.589**	0.521**	0.579**	0.827**	-0.051	-0.037
	p		0.000	0.000	0.000	0.000	0.501	0.689
(3) Sustainable Site Planning and Management	Correlation			0.501**	0.583**	0.861**	-0.034	-0.075
	p			0.000	0.000	0.000	0.656	0.322
(4) Material and Resources	Correlation				0.524**	0.757**	0.097	-0.133
	p				0.000	0.000	0.203	0.079
(5) Water Efficiency	Correlation					0.784**	-0.081	-0.131
	p					0.000	0.286	0.085
(6) Overall Scale	Correlation						-0.037	-0.150*
	p						0.624	0.047
(7) Age	Correlation							-0.045
	p							0.571
(8) Frequency of Hospital Visits in One Year	Correlation							
	p							

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

4. Discussion, Conclusion, And Recommendations

Today, environmental sustainability is becoming increasingly important in many fields, including the healthcare sector. The concept of a sustainable (green) hospital, which aims to minimize the environmental impact of healthcare institutions and ensure the efficient use of resources, is based on both an environmentally conscious approach and innovative practices that support public health. This concept, which includes elements such as energy efficiency, waste management, water conservation, and the reduction of chemical use, not only provides environmental benefits but also offers many advantages in terms of economic and social sustainability. In this context, examining the level of knowledge and awareness of the green hospital concept among young university students, defined as Generation Z and highly sensitive to technology and innovation, is critical for the future of the healthcare sector. Therefore, this study aims to determine the level of awareness regarding the sustainable (green) hospital concept among students enrolled in the Medical Documentation and Secretarial Program.

The study results showed that young adults visit hospitals approximately six times a year, with the majority seeking care at public hospitals. Additionally, it was determined that 70% of students had never heard of the green hospital concept, 90% had not attended any academic events related to the topic, and 80% were unaware of the existence of green hospital-certified hospitals in Turkey. In summary, it was concluded that the students had a low level of knowledge about green hospitals. Considering that these participants are studying in a health-related field, the results are surprising. Although there are limited specific scientific articles examining the knowledge and awareness of the green hospital concept, there are studies evaluating the awareness of healthcare users (Kılıç & Güdük, 2018; Mansur & Korkmaz, 2020), healthcare professionals (Aljohani et al., 2023; Luque-Alcaraz et al., 2024; Bano et al., 2024), hospital administrators (Gemlik et al., 2019), university students studying in health-related departments (Indhulekha et al., 2018; G. Şimşek & Erkin, 2022; Soliman et al., 2023; Tokhol, 2023; Aly et al., 2024), and society in general (Hoşgör et al., 2023; Nurfikri et al., 2024) on this topic.

In a study conducted with nursing students in Turkey (G. Şimşek & Erkin, 2022), it was reported that more than half of the students were not knowledgeable about sustainable development goals, yet they showed overall awareness above average. In a study on Generation X, Y, and Z (Hoşgör et al., 2023), it was found that participants did not possess sufficient environmental awareness. Another study on nursing students (Tahkol, 2023) revealed that the students had not received adequate education on sustainability and climate change. In a study conducted with dental students in India (Indhulekha et al., 2018), it was concluded that none of the students were knowledgeable about biomedical waste management and that they needed education on the topic.

In this study, it was found that the students had a high level of awareness regarding "Energy Efficiency," "Indoor Environmental Quality," "Materials and Resources," "Water Efficiency," and "Sustainable Site Planning and Management." Overall, it was concluded that the Generation Z students in this study had a very high level of green hospital awareness. Despite the students having low levels of knowledge on the subject, their high level of awareness about green hospitals can be seen as a surprising result. This suggests that there may not always be a direct relationship between knowledge level and awareness, and that awareness can be shaped by environmental, cultural, and social factors. Such a situation may also indicate the need for educational programs to be restructured to enhance the knowledge level. Similarly, a study conducted in Indonesia and Taiwan (Nurfikri et al., 2024) reported that each additional value introduced to create public awareness contributed to strengthening the image of sustainable green hospitals. In a study on Spanish nurses (Luque-Alcaraz et al., 2024), it was concluded that nurses with a higher level of environmental awareness were more likely to engage in sustainable behaviors such as waste reduction, energy saving, and environmentally conscious purchasing decisions.

In a study conducted in Turkey (Mansur & Korkmaz, 2020), in parallel with the findings of this research, it was found that healthcare users had a high level of awareness regarding "Indoor Environmental Quality," "Materials and Resources," and "Sustainable Site Planning and Management." Another study conducted in Turkey (Kılıç & Güdük, 2018) also concluded that healthcare users had high awareness and expectations regarding the features of green hospitals. In contrast to these results, a study by Gemlik et al. (2019) reported that hospital managers lacked knowledge about green hospital practices. In another study conducted with healthcare providers in Saudi Arabia (Aljohani et al., 2023), it was concluded that healthcare professionals were not fully aware of environmentally friendly practices such as green hospitals.

As a result of the study, it was found that female students had a significantly higher level of sustainable (green) hospital awareness. These findings suggest that awareness levels are closely related to individual characteristics such as gender and the type of healthcare service experienced. Generally, women may show more interest in environmental issues and be more inclined to adopt sustainability practices. In this context, some studies (Hoşgör et al., 2015; Kılıç & Güdük, 2018; G. Şimşek & Erkin, 2022) indicate that women are generally more sensitive to environmental, health, and sustainability issues.

Additionally, it was concluded that students who visited private healthcare institutions had a significantly higher level of green hospital awareness compared to those who visited public hospitals. Private healthcare institutions often have more modern infrastructure, a comfortable interior and exterior environment, and up-to-date sustainability practices. This may allow students visiting these institutions to directly observe green hospital practices and increase their awareness. Private healthcare institutions often use environmentally friendly practices as part of their marketing strategy. This may not only make students more aware of such

practices but also influence their decision to prefer these hospitals. Indeed, the findings of Hoşgör and Hoşgör (2019) support this. In their study, it was reported that preferred physical features and high-quality hospitality services positively impacted patients' hospital choices.

The study results showed that as the participants' awareness of green hospital concepts increased, their awareness of the sub-dimensions of "Energy Efficiency," "Indoor Environmental Quality," "Materials and Resources," "Water Efficiency," and "Sustainable Site Planning and Management" also rose. While no significant relationship was found between participants' age and green hospital awareness levels, a negative and significant relationship was found between the average number of hospital visits and their awareness levels. In other words, as participants' awareness of green hospitals increased, the number of hospital visits per year decreased. These findings suggest that awareness of green hospitals may not only influence individuals' environmental sustainability consciousness but also their health management behaviors. The decrease in hospital visits could be related to increased health literacy, preventive approaches, and the development of individual health responsibility. This highlights the positive impact of environmental awareness on health behaviors. On the other hand, the narrow age range of the students, who are mostly young individuals, may have led to a lack of significant impact of age on awareness. In the study by Kılıç and Güdük (2018), it was reported that younger individuals had significantly higher green hospital awareness compared to older individuals. Another study conducted in Egypt with nursing students (Soliman et al., 2023) found that older students who participated in sustainability-related training had higher levels of knowledge and awareness.

In summary, the study concluded that Generation Z students have high awareness of sustainable (green) hospitals, but their knowledge levels are weak. In this context, it may be beneficial to organize educational programs, seminars, or practical projects to address the students' knowledge gaps. Adding elective courses on environmental sustainability themes to university curricula could be recommended. Additionally, awareness-raising campaigns and the use of digital media tools could enhance the students' knowledge levels. Future researchers working on this subject could be advised to conduct comparative studies with larger sample sizes, examining different age groups and professional fields.

References

- Aljohani, E., Albarrak, A., Akkasi, H., Aljasir, N., Almaslouk, M., Alqahtani, F., ... & Alqahtani, S. (2023). Awareness of healthcare providers on environment-friendly practices in operating rooms in selected hospitals in Riyadh, Saudi Arabia. *Medicine*, 102(34), e34584.
- Alkaabi, A., & Aljaradin, M. (2022). Green Hospitals for the Future of Healthcare: A Review. *Al-Kitab Journal for Pure Sciences*, 6(2), 31-45.
- Allen, J. G., MacNaughton, P., Laurent, J. G. C., Flanigan, S. S., Eitland, E. S., & Spengler, J. D. (2015). Green buildings and health. *Current environmental health reports*, 2, 250-258.
- Aly, S. M. M., S., Ragab, S. M., Ahmed, H. A. E., Elmowafi, K. A. E., Ayed, M. M. A., Elsayed, N. R., & Maiz, A. M. A. (2024). Effect of Awareness Program regarding Climate Changes and Sustainability Development on Nursing Internship Students' Knowledge. *Egyptian Journal of Health Care*, 15(3), 348-361.
- Bajwa, B., Zhang, Z., Tuen, Y. J., Courtemanche, R., & S. Arneja, J. (2025). How Can Non-Hospital Surgical Centres Improve Their Environmental Footprint (and Reduce Costs)? *Plastic Surgery*, 22925503241305635.
- Balabel, A., & Alwetaishi, M. (2021). Toward sustainable healthcare facilities: an initiative for development of "Mostadam-HCF" rating system in Saudi Arabia. *Sustainability*, 13(12), 6742.
- Balaji, M., Velmurugan, V., & Prasath, M. (2014). Barriers in green supply chain management: an Indian foundry perspective. *International Journal of Research in Engineering and Technology*, 3(7), 423-429.
- Bano, V., Amin, E., Maqbool, S., Hassan, S. A., Baber, A., & Urooj, R. (2024). Awareness of the Green Dentistry Concept among Dental Professionals in Tertiary Care Dental Hospital, Rawalpindi. *Life and Science*, 5(2), 251-258.
- Baytaş, V., & Ç. Aydın, G. (2022). Sağlık Kurumlarında Çevreye Duyarlı Politikalar: Yeşil Hastane Örnekleri. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 5(2), 336-356.
- Brunet, J., Billaquois, C., Viellard, H., & Courari, F. (2024). Eco-friendly hospital architecture. *Journal of Visceral Surgery*, 161(2): 54-62.
- Brunsgaard, C. (2016, May). Sustainability Certification (DGNB) and Design Process in the Case of four Healthcare Centres. In *Rehva World Congress: CLIMA2016*. Department of Civil Engineering, Aalborg University.
- Büyükoztürk, Ş. (2007). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. 8. Basım, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

- Carino, S., Porter, J., Malekpour, S., & Collins, J. (2020). Environmental sustainability of hospital foodservices across the food supply chain: a systematic review. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics*, 120(5), 825-873.
- Cohen, E. S., Kringos, D. S., Kouwenberg, L. H., Weiland, N. H. S., Richie, C., Aarts, J. W., & Hehenkamp, W. J. (2025). Patient perspectives on climate friendly healthcare: an exploratory study in obstetrics and gynaecology. *Patient Education and Counseling*, 130, 108427.
- Dahlan, N. Y., Mohamed, H., Kamaluddin, K. A., Abd Rahman, N. M., Reimann, G., Chia, J., & Ilham, N. I. (2022). Energy Star based benchmarking model for Malaysian Government hospitals-A qualitative and quantitative approach to assess energy performances. *Journal of Building Engineering*, 45, 103460.
- Danilov, A., Benuzh, A., Yeye, O., Compaore, S., & Rud, N. (2020). Design of healthcare structures by green standards. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 164, p. 05002). EDP Sciences.
- Dhillon, V. S., & Kaur, D. (2015). Green hospital and climate change: Their interrelationship and the way forward. *Journal of clinical and diagnostic research: JCDR*, 9(12), 1-5.
- Dion, H., Evans, M., & Farrell, P. (2023). Hospitals management transformative initiatives; towards energy efficiency and environmental sustainability in healthcare facilities. *Journal of Engineering, Design and Technology*, 21(2), 552-584.
- Ebekozien, A., Ayo-Odifiri, S. O., Nwaole, A. N. C., Ibeabuchi, A. L., & Uwadia, F. E. (2022). Barriers in Nigeria's public hospital green buildings implementation initiatives. *Journal of Facilities Management*, 20(4), 586-605.
- Eser, N. S. (2023). Yeşil Hastanelerin Maliyet Avantajı Bakımından Değerlendirilmesi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 18(2), 54-64.
- Fardi, K., Ghanizadeh, G., Bahadori, M., Chaharbaghi, S., & Shokouh, S. M. H. (2022). Location selection criteria for field hospitals: A systematic review. *Health promotion perspectives*, 12(2), 131.
- Field, A. (2005). *Discovering Statistics Using SPSS* (2nd. edition) Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
- Filippini, M., Masiero, G., & Steinbach, S. (2019). The impact of ambient air pollution on hospital admissions. *The European Journal of Health Economics*, 20(6), 919-931.
- G. Şimşek, H. & A. Özsoy, S. (2024). Sağlık Kuruluşlarında Hemşireler İçin Yeşil Bir Uygulama: Geri Dönüşüm. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 9(1), 145-151.
- G. Şimşek, H., & Erkin, Ö. (2022). Sustainable development awareness and related factors in nursing students: A correlational descriptive study. *Nurse Education in Practice*, 64, 103420.
- Gemlik, N., Arslanoğlu, A., Gün, M., & Aslan, Ü. (2019). Hastane Yöneticilerinin Yeşil Hastane Farkındalığı Üzerine Nitel Bir Araştırma. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(40), 2135-2144.
- Hoşgör, D. G., Güngördü, H., & Hoşgör, H. (2023). Sustainable consumption behavior measurement of three generations using descriptive variables. *Opportunities and Challenges in Sustainability*, 2(2), 71-80.
- Hoşgör, H. (2014). Yeşil hastane konsepti ve Türkiye deneyimi. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 1(2), 75-84.
- Hoşgör, H., & Hoşgör, D. G. (2019). Hastaların hastane seçimini etkileyen faktörler: sistematik derleme (1996-2017). *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(2), 437-456.
- Hoşgör, H., Hoşgör, D. G., & Tosun, N. K. (2015). Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi: Kıyaslamalı Bir Analiz. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 2(2), 198-208.
- Huang, H. H., Huang, Y. Y., & Perng, Y. H. (2020, July). Evaluating critical criteria for green hospital buildings. In *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 897(1): 012015). IOP Publishing.
- Hussain, S., & Sheikh, H. A. Sustainability Assessment by Green Building Rating Systems: A Comparative Analysis of LEED, BREEAM and CASBEE on a Case Study. *International Journal for Multidisciplinary Research*, 5(6), 1-29.
- Hydari, M. A., Ali, M., & Dost, M. K. B. (2020). Impact of accreditation, services quality, green standards and product superiority on customer loyalty: A case of healthcare quality in hospitals of Pakistan. *Journal of Accounting and Finance in Emerging Economies*, 6(1), 219-236.
- Indhulekha, V., Ganapathy, D., & Jain, A. R. (2018). Knowledge and awareness on biomedical waste management among students of four dental colleges in Chennai, India. *Drug Invention Today*, 10(12), 32-41.

- Kara, B., Kaymakamzade, B., Tulbentci, T., Savasan, A., Amilo, D., & Hosseini, K. (2024). A fractional-order model for the effects of expansions in hospitals on the applicability of performance certificate programme. *Applied Mathematics in Science and Engineering*, 33(1), 2438769.
- Kılıç, C. H., & Güdük, Ö. (2018). Yeşil hastane kavramı ve Türkiye’deki son kullanıcıların beklentileri üzerine bir hastane örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), 164-174.
- Konakoğlu, Z. N., & K. Açıcı, F. (2021). Assessment of Green Hospital Criteria: Case of Trabzon (Yeşil Hastane Ölçütlerinin İrdelenmesi: Trabzon Örneği). *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal (Smart Journal)*, 7(54), 3512-3522.
- Kumari, S., & Kumar, R. (2020). Green hospital-A necessity and not option. *Journal of Management Research and Analysis*, 7(2), 46-51.
- Kwakye, G., Brat, G. A., & Makary, M. A. (2011). Green surgical practices for health care. *Archives of surgery*, 146(2), 131-136.
- Lattanzio, S., Stefanizzi, P., D’ambrosio, M., Cuscianna, E., Riformato, G., Migliore, G., ... & Bianchi, F. P. (2022). Waste management and the perspective of a green hospital—a systematic narrative review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(23), 15812.
- Luque-Alcaraz, O. M., Aparicio-Martínez, P., Gomera, A., & Vaquero-Abellán, M. (2024). The environmental awareness of nurses as environmentally sustainable health care leaders: a mixed method analysis. *BMC nursing*, 23(1), 229.
- Luthra, S., Kumar, V., Kumar, S., & Haleem, A. (2011). Barriers to implement green supply chain management in automobile industry using interpretive structural modeling technique: An Indian perspective. *Journal of Industrial Engineering and Management (JIEM)*, 4(2), 231-257.
- Mansur, F., & Korkmaz, S. (2020). Sağlık hizmeti kullanıcılarının yeşil hastane farkındalık düzeylerini belirlemeye yönelik bir çalışma. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(3), 827-850.
- McCormick, R. (2017). Does access to green space impact the mental well-being of children: A systematic review. *Journal of pediatric nursing*, 37, 3-7.
- McGain, F., & Naylor, C. (2014). Environmental sustainability in hospitals—a systematic review and research agenda. *Journal of health services research & policy*, 19(4), 245-252.
- Norouzi, D., Vahdat, S., & Hesam, S. (2021). Investigating Green Hospital Criteria Using Delphi Method for Fars Province, Southwest of Iran, 2019. *Journal of Community Health Research*.
- Nurfikri, A., Kesa, D. D., Wu, M., Roselina, E., & Hidayat, A. (2024). Public awareness, attitudes, behavior and norms building green hospitals' power. *Heliyon*, 10(20), e39336.
- Ö. Karaca, P., Atılğan, E., & Zekioglu, A. (2018). Sağlık Hizmetlerinde Sürdürülebilirlik Bağlamında İnovatif Bir Uygulama: Yeşil Hastaneler. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 8(2), 77-87.
- Penn, E., Yasso, S. F., & Wei, J. L. (2012). Reducing disposable equipment waste for tonsillectomy and adenotonsillectomy cases. *Otolaryngology--Head and Neck Surgery*, 147(4), 615-618.
- Perdana, A., Sedayu, A., Permana, K. A., & Kharismawardani, N. (2023). Assessment and optimization of green buildings in inpatient buildings using EDGE building rating: Case study Graha Amarilis of Karsa Husada Batu Academic Hospital. *Interdisciplinary Journal and Humanity (INJURITY)*, 3(2), 131-145.
- Pillay, T. L., & Saha, A. K. (2024). Framework for a Simulation Learning Tool to Optimize Green Star Buildings in South Africa. *Sustainability*, 16(4), 1565.
- Pinzone, M., Guerici, M., Lettieri, E., & Huisinigh, D. (2019). Effects of ‘green’ training on pro-environmental behaviors and job satisfaction: Evidence from the Italian healthcare sector. *Journal of cleaner production*, 226, 221-232.
- Pradinuk, R. (2009). Incentivizing the daylight hospital: the green guide for health care approach. *HERD: Health Environments Research & Design Journal*, 2(4), 92-112.
- Quttainah, M. A., & Singh, P. (2024). Barriers to Sustainable Healthcare Waste Management: A Grey Method Approach for Barrier Ranking. *Sustainability*, 16(24), 11285.
- Reeder, L. (2010). *Guide to green building rating systems: understanding LEED, Green Globes, Energy Star, the National Green Building Standard, and more* (Vol. 12). John Wiley & Sons.

- Ryan-Fogarty, Y., O'Regan, B., & Moles, R. (2016). Greening healthcare: systematic implementation of environmental programmes in a university teaching hospital. *Journal of Cleaner Production*, 126, 248-259.
- Sadatsafavi, H., & Shepley, M. M. (2016). Performance evaluation of 32 LEED hospitals on operation costs. *Procedia Engineering*, 145, 1234-1241.
- Seifert, C. (2018). The barriers for voluntary environmental management systems—The case of EMAS in hospitals. *Sustainability*, 10(5), 1420.
- Setyowati, E., Harani, A. R., & Falah, Y. N. (2013). Green building design concepts of healthcare facilities on the orthopedic hospital in the tropics. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 101, 189-199.
- Soliman, S. M., Mohammed Ali Saleh, N., & Mahmoud Eldeep, N. (2023). Effect of training program about sustainability and climate change on nursing internship students' awareness. *Egyptian Journal of Health Care*, 14(4), 852-863.
- T. Kurtaran, A. ve Yeşildağ, A. Y. (2021). Trabzon'daki Kamu Hastanelerinin Yeşil Hastane Standartlarına Uygunluklarının Belirlenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(3), 777 – 797.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2007). Experimental designs using ANOVA. Thomson/Brooks/Cole.
- Tahkol, D. (2023). Hemşirelik Öğrencilerinin Sürdürülebilir Kalkınma Tutumları Ve İklim Değişikliğine Yönelik Bilgi Düzeyleri. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Tarkar, P. (2022). Role of green hospitals in sustainable construction: Benefits, rating systems and constraints. *Materials Today: Proceedings*, 60, 247-252.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023), https://iklim.gov.tr/tuik-ulusal-sera-gazi-emisyon-envanteri-yayinlandi-haber-1122?utm_source=chatgpt.com
- Vallée, A. (2024). Green hospitals face to climate change: Between sobriety and resilience. *Heliyon*, 10(2), e224769.
- Wang, T., Li, X., Liao, P. C., & Fang, D. (2016). Building energy efficiency for public hospitals and healthcare facilities in China: Barriers and drivers. *Energy*, 103, 588-597.
- Wood, L. C., Wang, C., Abdul-Rahman, H., & Abdul-Nasir, N. S. J. (2016). Green hospital design: integrating quality function deployment and end-user demands. *Journal of Cleaner Production*, 112, 903-913.
- Yıldız, H. (2016). Sürdürülebilirlik bağlamında sağlık sektöründe inovatif uygulamalar: Yeşil hastaneler. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(13), 323-340.
- Yoon, E., & Lim, Y. (2016). A Study on Green Building Certification Criteria for Healthcare Facilities-Focused on System and Contents for Healthcare in BREEAM, LEED, CASBEE. *Journal of The Korea Institute of Healthcare Architecture*, 22(3), 17-26.

Kadın Koruma Sisteminde Türkiye’de 6284 Sayılı Kanunun Rolü

Figen KOCAAĞALAR¹

¹ Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, figen.kocaagalar59@hotmail.com, 0009-0008-8237-8459

Özet

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de kadına yönelik şiddetle mücadelede önemli bir yasal dayanak olan 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’un etkinliğini incelemek, uygulamada karşılaşılan sorunları tespit etmek ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri sunmaktır. Bu bağlamda çalışma, kanunun getirdiği yenilikler, toplumsal yansımaları ve hukuki etkilerini kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Çalışmanın yöntemi, literatür taraması ve ilgili kaynakların detaylı analizine dayanmaktadır. Literatür taraması sonucunda, kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren olumlu etkilerinin yanı sıra uygulama eksikliklerinin de bulunduğu tespit edilmiştir. Bulgular, 6284 sayılı Kanun’un, şiddet mağdurlarının korunmasına yönelik çok yönlü tedbirler öngördüğünü ve bu yasal düzenlemenin şiddetin önlenmesinde kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ancak, kolluk kuvvetlerinin eğitim eksikliği, Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri’nin (ŞÖNİM) yetersizliği, elektronik izleme sistemlerinin yaygınlaştırılmaması gibi sorunların uygulamada önemli aksaklıklara yol açtığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, toplumsal algıdaki önyargılar ve kadın beyanının esas alınması ilkesine yönelik eleştiriler, kanunun etkinliğini zayıflatan faktörler arasında yer almaktadır. Bu çalışma, 6284 sayılı Kanun’un uygulanması sırasında yaşanan sorunlara dikkat çekmesi ve çözüm önerileri sunması bakımından önem taşımaktadır. Kanunun etkinliğini artırmak için kolluk kuvvetlerinin eğitilmesi, ŞÖNİM’lerin yaygınlaştırılması, toplumsal farkındalık kampanyalarının düzenlenmesi ve elektronik izleme sistemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, 6284 sayılı Kanun, Türkiye’de kadına yönelik şiddetle mücadelede önemli bir kazanım olmuş; ancak, uygulamada karşılaşılan eksikliklerin giderilmesi gerekliliği, bu düzenlemenin tam anlamıyla başarılı olması için kritik bir unsur olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: 6284 Sayılı Kanun, Kadına Yönelik Şiddet, Koruma Tedbirleri, Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri

Key Words: Law No. 6284, Violence against Women, Protection Measures, Violence Prevention and Monitoring Centers

The Role of Law No. 6284 in the Women Protection System in Turkey

The aim of this study is to examine the effectiveness of the Law No. 6284 on the Protection of the Family and Prevention of Violence against Women, which is an important legal basis in combating violence against women in Turkey, to identify the problems encountered in practice and to offer solutions to these problems. In this context, the study examined the innovations, social reflections and legal effects of the law in a comprehensive manner. The methodology of the study is based on a literature review and detailed analysis of relevant sources. As a result of the literature review, it was found that the law has had positive effects as well as implementation shortcomings since its enactment. The findings reveal that Law No. 6284 envisages multifaceted measures for the protection of victims of violence and that this legal regulation plays a critical role in the prevention of violence. However, problems such as lack of training for law enforcement officers, inadequacy of Violence Prevention and Monitoring Centers (ŞÖNİM), and failure to disseminate electronic monitoring systems have led to significant setbacks in implementation. In addition, prejudices in social perception and criticisms against the principle of taking women's statements as basis are among the factors that weaken the effectiveness of the law. This study is important in that it draws attention to the problems experienced during the implementation of Law No. 6284 and offers solutions. In order to increase the effectiveness of the law, law enforcement officers should be trained, ŞÖNİMs should be expanded, public awareness campaigns should be organized and electronic monitoring systems should be developed. In conclusion, Law No. 6284 has been an important achievement in combating violence against women in Turkey; however, the need to overcome the deficiencies encountered in practice is seen as a critical element for the full success of this regulation.

Atıf için,

Kocaagalar, F. (2025). Kadın Koruma Sisteminde Türkiye’de 6284 Sayılı Kanunun Rolü. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 7(1), 29-45. doi: 10.56493/nkusbmyo.1625075

1. Giriş

Kadına yönelik şiddet, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan ve kadınların fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik açıdan büyük zararlar görmesine yol açan yaygın bir toplumsal sorundur. Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2013) ve Birleşmiş Milletler (1993) gibi uluslararası kuruluşlar, kadına yönelik şiddeti, yalnızca bireysel bir sorun olarak değil, aynı zamanda toplumsal yapının sağlıklı işleyişine engel olan yapısal bir mesele olarak tanımlamaktadır. Kadına yönelik şiddet, kadınların temel insan haklarını ihlal etmekle kalmayıp, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştiren ve kadınların toplumsal hayata katılımını sınırlandıran ciddi bir toplumsal sorundur. Bu şiddet türleri, fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik olmak üzere dört ana kategoriye ayrılmaktadır ve her biri kadınların yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir.

Türkiye’de kadına yönelik şiddetle mücadele etmek için geliştirilen yasal düzenlemeler, önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. 2012 yılında yürürlüğe giren 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, kadına yönelik şiddetle mücadelede önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Bu kanunun kabul edilmesindeki ana hedef, şiddet mağdurlarını korumak, şiddetin yeniden yaşanmasını engellemek ve toplumsal farkındalığı artırarak caydırıcı önlemler almaktır. 6284 sayılı kanun, yalnızca fiziksel şiddeti değil, aynı zamanda psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddet türlerini de kapsamına alarak, şiddetin tüm boyutlarıyla mücadele etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, şiddet mağdurlarına yönelik koruma tedbirleri ve destek hizmetleri sunan bu düzenleme, yalnızca evli çiftleri değil, evlilik dışı ilişki yaşayan bireyleri ve aile bağı bulunmayanları da kapsamaktadır.

Ancak, kanunun uygulamaya geçişinde bazı önemli zorluklar ve eksiklikler ortaya çıkmıştır. Yasal düzenlemelerin etkinliği, yalnızca metnin kapsamıyla değil, aynı zamanda uygulama süreçlerinin başarısıyla doğrudan ilişkilidir. Kanunun uygulanmasındaki sıkıntılar, yerel yönetimler ve ilgili kurumların işbirliği eksiklikleri, toplumda yeterince bilinç oluşturmayan farkındalık kampanyaları ve hukuki süreçlerin karmaşıklığı gibi faktörler, kanunun etkili bir şekilde hayata geçmesini zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, literatürde, kadına yönelik şiddetle mücadeledeki mevcut sistemin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye’deki kadın korunma sisteminin bir parçası olarak 6284 sayılı kanunun rolünü derinlemesine analiz etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, bu kanunun uygulanmasındaki zorlukları tartışarak, karşılaşılan sorunların çözülmesine yönelik öneriler sunulacaktır. Çalışma, kadına yönelik şiddetle mücadelede yasal ve toplumsal stratejilerin etkinliğini değerlendirirken, uluslararası standartlar ve uygulamalarla kıyaslama yaparak, kanunun toplumsal ve hukuki etkilerini de kapsamlı bir şekilde ele alacaktır. Literatür taraması yoluyla, kadına yönelik şiddet, kadın korunma sistemleri ve 6284 sayılı kanun hakkında yapılan yerli ve yabancı akademik çalışmalara yer verilecektir. Bu bağlamda, kanunun toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında nasıl daha etkili bir şekilde uygulanabileceğine dair çeşitli öneriler ortaya konacaktır. Sonuç olarak, kadına yönelik şiddet, sadece bireysel bir sorun değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir yansıması olarak ele alınmalıdır. Bu nedenle, kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve mağdurların korunması, toplumsal bir sorumluluk olarak tüm paydaşlar tarafından desteklenmeli ve sürdürülebilir politikalarla bu konuda etkili çözümler üretilmelidir.

2.Yöntem

Bu çalışmanın yöntemi, literatür taraması ve doküman analizi tekniklerine dayanmaktadır. Araştırma, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’un uygulanması sırasında ortaya çıkan sorunların tespit edilmesi, bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin sunulması ve kanunun etkinliğinin değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yürütülmüştür. Nitel yaklaşım, araştırmanın amacına uygun olarak, derinlemesine bir analiz sunabilmek için tercih edilmiştir. Literatür taraması, ulusal ve uluslararası akademik çalışmalar, yasa metinleri, resmi raporlar ve medya kaynakları üzerinden yapılmış; doküman analizi ise bu kaynaklarda yer alan verilerin sistematik olarak incelenmesini içermektedir.

Araştırmada kullanılan veriler, aşağıdaki kaynak türlerinden elde edilmiştir:

- Yasa Metinleri: 6284 sayılı Kanun’un tam metni ve bu kanunla ilgili yasal düzenlemeler.
- Akademik Çalışmalar: Kadına yönelik şiddet, koruma sistemleri ve 6284 sayılı Kanun’un etkinliği üzerine yapılmış akademik makaleler ve tezler.
- Resmi Raporlar: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM) ve sivil toplum kuruluşları tarafından yayımlanan raporlar.
- Medya Haberleri: Kadına yönelik şiddet olayları, koruma tedbirleri ve kanunun uygulanmasına ilişkin gazetelerde yer alan haberler.

Toplanan veriler, doküman analizi yöntemi ile sistematik bir şekilde incelenmiş ve çalışmanın amacına uygun olarak yorumlanmıştır. Doküman analizi sürecinde, ilgili kaynaklardan elde edilen bilgiler temalara ayrılmış ve bu temalar altında değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, 6284 sayılı Kanun’un hukuki, toplumsal ve uygulama boyutlarında sağladığı katkılar ile ortaya çıkan sorunları açıklayacak şekilde sınıflandırılmıştır.

3. Kadına Yönelik Şiddet ve Koruma Sistemleri

Kadına yönelik şiddet, tüm dünyada kadınların temel insan haklarını ihlal eden ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren önemli bir sosyal sorundur. Bu şiddet türü yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde de olumsuz etkiler yaratmaktadır. Kadına yönelik şiddetle mücadelede ulusal ve uluslararası düzeyde farklı koruma sistemleri oluşturulmuş ve hukuki düzenlemeler hayata geçirilmiştir.

3.1. Kadına Yönelik Şiddet Kavramı ve Türleri

Kadına yönelik şiddet, toplumsal cinsiyete dayalı bir ayrımcılığın sonucu olarak ortaya çıkan ve kadınların fiziksel, ruhsal, cinsel veya ekonomik zarar görmesine yol açan bir olgudur. Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre kadına yönelik şiddet, "kadına yönelik fiziksel, cinsel veya psikolojik zarar ile sonuçlanan ya da bu tür zararlarla sonuçlanma ihtimali bulunan davranışlar, tehditler, baskılar veya keyfi özgürlük kısıtlamaları" olarak ifade edilmektedir (World Health Organization, 2013).

Birleşmiş Milletler'in 1993 tarihli Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi'ne göre kadına yönelik şiddet, "kadınlara yönelik fiziksel, cinsel veya psikolojik zarar veya acı verme ile sonuçlanan ya da sonuçlanma olasılığı bulunan her türlü toplumsal cinsiyete dayalı eylem" olarak tanımlanmıştır (UN Women, 1993). Şiddetin bu tanımı, toplumsal yapıda kadınların maruz kaldığı farklı türdeki şiddet biçimlerini kapsayarak geniş bir perspektif sunmaktadır. Kadına yönelik şiddet; fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddet olmak üzere dört temel kategoriye ayrılmaktadır.

Fiziksel şiddet, kadının bedensel bütünlüğüne doğrudan zarar veren, darp, yaralama, itme, tokat atma gibi çeşitli saldırgan davranışları içermektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) 2013 yılında yayımladığı rapora göre, dünya genelinde her üç kadından biri yaşamlarının bir döneminde fiziksel şiddete maruz kalmaktadır. Fiziksel şiddet, diğer şiddet türleri içinde en görünür olanı olup kadının yaşam hakkını doğrudan tehdit eden ciddi bir toplumsal sorundur. Özellikle aile içi şiddet bağlamında fiziksel şiddetin yaygınlığı, bu sorunun çözümüne yönelik daha etkin politikaların uygulanması gerektiğini ortaya koymaktadır (WHO, 2013).

Cinsel şiddet, kadının iradesi dışında cinsel davranışlara zorlanması, cinsel tacize uğraması, tecavüz gibi fiillerle karşı karşıya kalmasıdır. Garcia-Moreno ve arkadaşlarının 2005 yılında yaptığı geniş çaplı bir araştırmada, kadınların yüzde 35'inin yaşamlarının bir döneminde cinsel şiddete maruz kaldıkları belirtilmiştir. Cinsel şiddet, sadece fiziksel zarar vermekle kalmayıp, aynı zamanda kadının ruh sağlığı üzerinde de uzun süreli olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu tür şiddet, kadının toplumsal hayata katılımını engelleyen ciddi bir engel teşkil etmektedir. Cinsel şiddet vakalarında mağdurların yaşadığı travmanın etkisiyle adli mercilere başvuramaması, sorunun yeterince görünür olmamasına yol açmaktadır (Garcia-Moreno et al., 2005).

Psikolojik şiddet, kadının ruhsal bütünlüğünü zedeleyen, uzun süreli olarak özgüvenini ve yaşam kalitesini olumsuz etkileyen davranışları içermektedir. Bu tür şiddet, tehdit, aşağılama, hakaret, izolasyon ve duygusal manipülasyon gibi çeşitli biçimlerde kendini gösterebilir. Heise ve arkadaşlarının 1999 yılında yayımladığı çalışmaya göre, psikolojik şiddet, diğer şiddet türlerine oranla daha az görünür olmasına karşın, mağdur üzerinde derin izler bırakmaktadır. Psikolojik şiddete maruz kalan kadınlarda, depresyon, anksiyete ve düşük benlik saygısı gibi çeşitli psikolojik rahatsızlıkların ortaya çıkma olasılığı artmaktadır. Bu durum, kadının bireysel gelişimini ve sosyal yaşama katılımını önemli ölçüde sınırlandırmaktadır (Heise et al., 1999).

Ekonomik şiddet, kadının ekonomik kaynaklara erişim hakkının kısıtlanması, gelir elde etmesinin engellenmesi veya kadının tamamen ekonomik olarak bağımlı hale getirilmesi anlamına gelmektedir. Ekonomik şiddet, kadının yaşamını sürdürmesini güçleştiren, eğitim ve iş olanaklarından yararlanmasını engelleyen önemli bir toplumsal sorundur. Fawole (2008), ekonomik şiddetin kadınların sosyoekonomik statüsünü doğrudan etkilediğini ve uzun vadede yoksulluk döngüsüne neden olabileceğini belirtmektedir. Bu tür şiddet, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarının önünde ciddi bir engel oluşturarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirmektedir.

Gelişen teknolojiyle birlikte dijital platformlarda kadına yönelik şiddet vakaları da artış göstermektedir. Sosyal medya aracılığıyla taciz, tehdit, özel bilgilerin izinsiz paylaşılması gibi davranışlar dijital şiddet kapsamına girmektedir (UN Women, 2021).

3.2. Türkiye'de Kadın Koruma Sistemlerinin Tarihçesi

Türkiye'de kadınların korunmasına yönelik sistemler, tarihsel süreç içinde önemli değişim ve gelişmeler göstermiştir. Kadınların haklarını koruma amaçlı düzenlemeler, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet dönemine, oradan da günümüze uzanan bir evrim sürecinde ele alınabilir (Erbay, 2019). Bu süreçte hukuki düzenlemeler, uluslararası sözleşmeler ve toplumsal farkındalığın artması, kadın koruma sistemlerinin oluşumunda belirleyici olmuştur (Yavuz & Ertem, 2021).

Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın hakları konusunda kapsamlı bir koruma sistemi bulunmamakla birlikte, bazı sınırlı yasal düzenlemeler yapılmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşen modernleşme hareketleriyle birlikte kadınların statüsünün iyileştirilmesine yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır (Yıldız, 2019). 1917'de yürürlüğe giren Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile aile hukuku alanında reform yapılmış ve çok eşlilik sınırlandırılmıştır (Erbay, 2019).

Cumhuriyet'in ilanından sonra kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla köklü reformlar gerçekleştirilmiştir. 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim sistemi birleştirilmiş ve kadınlara erkeklerle eşit eğitim imkânı

sağlanmıştır (Yavuz & Ertem, 2021). 1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu, kadınların aile içindeki statüsünü erkeklerle eşit hale getirmiş ve kadınlara boşanma, miras gibi haklar tanımıştır (Yıldız, 2019).

Kadınlara belediye seçimlerinde 1930 yılında, genel seçimlerde ise 1934 yılında seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Bu düzenlemeler, kadınların siyasi alanda da etkin bir şekilde yer almalarının önünü açmıştır (Emiroğlu, 2022).

1980'li yıllarda Türkiye'de kadın hareketi önemli bir ivme kazanmış ve bu dönemde kadın haklarının korunması konusunda ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, 1985 yılında Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni (CEDAW) imzalamış ve 1986 yılında bu sözleşmeyi yürürlüğe koymuştur (Yavuz & Ertem, 2021). Ayrıca, 1990 yılında Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü kurulmuş, kadınların statüsünü iyileştirme amacıyla çeşitli politikalar geliştirilmiştir (Erbay, 2019).

2000'li yıllarda kadın koruma sistemleri, ulusal ve uluslararası hukuki düzenlemelerle daha da güçlendirilmiştir. 2002 yılında kabul edilen yeni Türk Medeni Kanunu ile kadınların evlilikte ve miras konularındaki hakları genişletilmiştir (Yıldız, 2019). 2012 yılında yürürlüğe giren 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, kadınların şiddete karşı korunmasını sağlamak amacıyla kapsamlı hukuki önlemler içermektedir (Emiroğlu, 2022).

Türkiye'de kadın koruma sistemleri, tarih boyunca önemli değişimler göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e uzanan süreçte kadın haklarının tanınması ve korunması yönünde önemli ilerlemeler kaydedilmiş olsa da toplumsal cinsiyet eşitliğinin tam olarak sağlanabilmesi için daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Yavuz & Ertem, 2021).

4. 6284 Sayılı Kanun ve Uygulama Alanları

6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, Türkiye'de kadınların maruz kaldığı şiddeti önlemek ve mağdurların korunmasını sağlamak amacıyla 2012 yılında yürürlüğe girmiştir (Yağcıoğlu, 2017). Bu kanun, kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve mağdurların korunmasına yönelik olarak yasal çerçevenin genişletilmesi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Kanunun amacı, kadına yönelik şiddet, aile içi şiddet ve tek taraflı ısrarlı takip mağdurlarını korumak ve şiddet olaylarının tekrarını engellemek olarak belirlenmiştir (Telliöğlu, 2021).

4.1. 6284 Sayılı Kanunun Amaç ve Kapsamı

6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un temel amacı, bireylerin temel haklarını güvence altına alarak şiddetin her türlüünü önlemek ve mağdurların güvenli bir ortamda yaşamalarını sağlamaktır (md. 1). Bu bağlamda, kanunun amacı yalnızca şiddetin önlenmesi ile sınırlı olmayıp, aynı zamanda mağdurlara psikolojik, sosyal, ekonomik ve hukuki destek sağlayarak onları toplumsal yaşama kazandırmayı da içermektedir. Bu bağlamda, kanunun amacı yalnızca şiddetin önlenmesi ile sınırlı olmayıp, aynı zamanda mağdurlara psikolojik, sosyal, ekonomik ve hukuki destek sağlayarak onları toplumsal yaşama kazandırmayı da içermektedir (Yağcıoğlu, 2017). Kanunun hazırlanmasında uluslararası sözleşmeler ve normlar esas alınmış, özellikle İstanbul Sözleşmesi temel bir rehber niteliği taşımıştır (Düğmeci & Gürsel, 2019).

Kanun, şiddet mağdurlarının yaşam hakkını korumayı birinci öncelik olarak belirlemiştir. Anayasanın 17. maddesi uyarınca herkesin yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma hakkı olduğu hükme bağlanmıştır. Bu ilke doğrultusunda, şiddet mağdurlarının can güvenliğini sağlamak amacıyla hem koruyucu hem de önleyici tedbirler öngörülmüştür (Bayhan, 2024). Ayrıca, bu tedbirlerin hızlı bir şekilde uygulanması amacıyla mülki amirler ve kolluk kuvvetlerine de yetki verilmiştir (Özmen & Şimşek, 2024). Kanunun bir diğer önemli amacı, şiddet mağdurlarının insan onurunu koruyarak, onlara toplumda saygın bir birey olarak yaşama imkânı sunmaktır (Telliöğlu, 2021). Bu doğrultuda, mağdurların ekonomik özgürlüklerini kazanması, sosyal hayatın içerisinde aktif bir şekilde yer alabilmesi için çeşitli sosyal destek mekanizmaları oluşturulmuştur (Kökdemir, 2020). Mağdurların ekonomik özgürlüklerini kazanması ve sosyal yaşama aktif şekilde katılabilmeleri için çeşitli destek mekanizmaları oluşturulmuştur (md. 7, 14). Örneğin, mağdurların barınma, geçim, eğitim ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması adına sığınma evleri, sosyal hizmet birimleri ve ŞÖNİM kurulmuştur (Çırak, 2020).

Kanun, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadına yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir. Kadınların aile içindeki ve toplumsal yaşamdaki eşitsiz konumlarının şiddetle mücadelede önemli bir engel teşkil ettiği gerçeğinden hareketle, kanunun gerekçesinde toplumsal cinsiyet eşitliğine özel bir vurgu yapılmıştır. Kanun, kadına yönelik şiddetin toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile doğrudan ilişkili olduğunu kabul etmekte ve bu doğrultuda toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesine dayanmaktadır (Lefkur, 2019). Bu yaklaşım md. 1/a ve 1/c maddelerinde kendini göstermektedir. İstanbul Sözleşmesi'nin iç hukukumuza uyarlanması sürecinde hazırlanan kanun, kadının birey olarak toplum içinde eşit haklara sahip olduğunu ve bu hakların devlet tarafından korunması gerektiğini vurgulamaktadır (Bayhan, 2024). Kanunun bir diğer amacı, toplumsal refahı ve düzeni korumaktır. Aile içi şiddet olaylarının toplumsal düzeni tehdit eden unsurlar arasında yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda, bu tür olayların önlenmesi hem bireysel hem de toplumsal güvenlik açısından büyük önem taşımaktadır (Yağcıoğlu, 2017). Bu kapsamda, aile içi şiddetin önlenmesi adına mahkemeler tarafından verilen tedbir kararlarının hızlı bir şekilde uygulanması ve denetlenmesi sağlanmıştır (Özmen & Şimşek, 2024). Aile içi şiddetin toplumun genel düzenini tehdit eden bir unsur olması nedeniyle, Kanun bu tür olayların önlenmesini kamu düzeni açısından da önemsemektedir (md. 3 ve devamı).

Kanunun dikkat çeken bir yönü, şiddetin sadece fiziksel şiddetle sınırlı tutulmaması, aynı zamanda ekonomik, psikolojik, cinsel ve dijital şiddeti de kapsayacak şekilde genişletilmesidir (Düğmeci & Gürsel, 2019). 6284 sayılı Kanun, şiddeti yalnızca fiziksel boyutta değerlendirmemekte, psikolojik, ekonomik, cinsel ve dijital şiddet türlerini de kapsamına almaktadır (md. 2/1-a). Bu çerçevede, şiddet mağdurunun ekonomik bağımsızlığını kazanması, psikolojik desteğe erişim sağlaması ve sosyal güvence altına alınması için çeşitli düzenlemeler yapılmıştır (Çırak, 2020). Örneğin, şiddet mağdurlarının iş yerlerinin değiştirilmesi, çocuklarının eğitim hayatlarının kesintiye uğramaması için gerekli tedbirlerin alınması gibi maddeler kanunda yer bulmuştur (Bayhan, 2024).

Kanun, şiddet uygulayan kişilerin belirli sürelerle izlenmesini ve denetlenmesini de kapsamaktadır. Özellikle mağdurun güvenliğini sağlamak amacıyla şiddet uygulayan kişilerin elektronik kelepçe gibi takip cihazları ile izlenmesi ve uzaklaştırma kararlarına uymayanlara zorlama hapsi uygulanması öngörülmüştür (Kökdemir, 2020). Elektronik kelepçe ve zorlama hapsi gibi önlemler md. 12/2 ve 13'te düzenlenmiştir. Anayasa Mahkemesi kararları doğrultusunda, bu tür tedbirlerin temel hak ve özgürlükleri ihlal etmeyecek şekilde uygulanması gerektiği belirtilmiştir (Bayhan, 2024).

Kanunun sürdürülebilir etkiler oluşturabilmesi için, toplumda farkındalık yaratacak eğitim faaliyetlerine de yer verilmiştir (md. 16). Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve kadına yönelik şiddeti önlemek amacıyla eğitim kurumlarında ve kamu kuruluşlarında bilinçlendirme çalışmaları yapılması kanun kapsamında teşvik edilmektedir (Özmen & Şimşek, 2024). Ayrıca, medya aracılığıyla toplumu bilinçlendirme faaliyetleri yürütülmesi öngörülmüştür (Tellioglu, 2021).

6284 sayılı Kanun, şiddet mağdurlarını koruma amacıyla geniş kapsamlı tedbirler içeren önemli bir düzenlemedir. Kanunun etkin şekilde uygulanabilmesi için kolluk kuvvetleri, yargı organları ve sosyal hizmet kurumlarının iş birliği içinde çalışması gerekmektedir (Lefkur, 2019). Aile mahkemeleri, mülki amirler, kolluk kuvvetleri ve ŞÖNİM gibi kurumlar tedbir kararlarını uygulamaktadır. Koruyucu ve önleyici tedbirler md. 5 ve 6'da ayrıntılı şekilde belirtilmiştir. Toplumda şiddetin önlenmesi ve kadının sosyal hayata eşit bir birey olarak katılması adına bu kanunun sağladığı olanaklar, Türkiye'de kadına yönelik şiddetle mücadelede önemli bir dönüm noktası oluşturmaktadır (Yağcıoğlu, 2017).

6284 sayılı Kanun, yalnızca şiddete maruz kalmış bireyleri değil, şiddet görme riski altında bulunan kişileri de kapsayan geniş bir çerçeveye sahiptir. (md. 1/b). Kapsam dâhilinde kadınlar, çocuklar, aile bireyleri ve tek taraflı takip mağdurları yer almaktadır (md. 2). Bu yönüyle kanun, yalnızca mağduriyetin oluşmasını beklemeden, şiddet ihtimalini de dikkate alarak koruma tedbirlerini devreye sokabilmektedir (Özmen & Şimşek, 2024). Şiddetin önlenmesine yönelik olarak bireylerin fiziksel, psikolojik ve ekonomik güvenliğini sağlamayı amaçlayan kanun, kapsam bakımından önceki düzenlemelerden oldukça farklıdır.

Kanunun kapsamına giren kişiler genel olarak şu şekilde sıralanabilir:

1. Kadınlar: Kanun, kadınların maruz kaldığı her türlü şiddet biçimini önlemeyi amaçladığı için tüm kadınları kapsamaktadır. Evli ya da bekar olmalarına bakılmaksızın, fiziksel, psikolojik, cinsel veya ekonomik şiddet gören ya da görme tehlikesi altında olan kadınlar bu kapsamdadır (Bayhan, 2024).
2. Çocuklar: Şiddete uğrayan ya da uğrama riski bulunan çocuklar, kanunun koruma kapsamına alınmıştır. Çocukların hem aile içi şiddete hem de başka türden şiddet olaylarına maruz kalmasını önlemek amacıyla, eğitim ve sosyal hizmet kurumlarıyla iş birliği öngörülmüştür (Lefkur, 2019).
3. Aile Bireyleri: Evli çiftler, boşanmış eşler, nişanlı çiftler, aynı çatı altında yaşayan bireyler ile fiilen ayrı yaşayan ancak aralarında resmi ya da gayri resmi bir ilişki bulunan kişiler kanunun kapsamına girmektedir (Tellioglu, 2021). Bu durum, önceki düzenlemelerden farklı olarak, şiddet mağdurlarının kapsamını genişletmektedir.
4. Tek Taraflı Israrlı Takip Mağdurları: Kanun, tek taraflı ısrarlı takibin de bir şiddet biçimi olduğunu kabul ederek, bu tür mağdurların korunmasına yönelik özel tedbirler öngörmüştür (Düğmeci & Gürsel, 2019). Bu kapsamda, failin mağduru takip etmesi, iletişim kurmaya çalışması veya fiziksel olarak rahatsız etmesi durumlarında tedbir kararı alınabilmektedir.

6284 sayılı Kanunun en önemli özelliklerinden biri, kapsamın oldukça genişletilmiş olmasıdır. Daha önce yürürlükte olan 4320 sayılı Kanun yalnızca resmi evlilik bağı bulunan çiftler ve çocuklarını kapsarken, 6284 sayılı Kanun, evli olmayan çiftleri, aynı evde yaşayan bireyleri ve fiilen ayrı yaşayan eşleri de kapsama almıştır (Çırak, 2020). Böylece, şiddet mağduru olabilecek tüm bireylerin korunması sağlanmıştır.

Kanun, şiddet olaylarına karşı koruyucu ve önleyici tedbirlerin hızlı ve etkin bir şekilde uygulanabilmesi için çeşitli kurumların iş birliğini zorunlu kılmaktadır:

1. Aile Mahkemeleri: Koruyucu ve önleyici tedbir kararlarının alınması ve uygulanması konusunda en yetkili merci aile mahkemeleridir. Mahkemeler, mağdurların korunması için uzaklaştırma, iletişim yasağı, evden uzaklaştırma gibi çeşitli tedbir kararları verebilmektedir (Bayhan, 2024).
2. Mülki Amirler ve Kolluk Kuvvetleri: Acil durumlarda, aile mahkemelerinin kararını beklemeden mülki amirler (kaymakam ve valiler) tarafından da geçici koruma tedbirleri alınabilir. Kolluk kuvvetleri, alınan tedbir kararlarının

uygulanması ve denetlenmesinde görev yapmaktadır (Kökdemir, 2020). Bu durum, özellikle şiddet olaylarının yaşandığı durumlarda hızlı müdahale imkânı tanımaktadır.

3. Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM): ŞÖNİM'ler, şiddet mağdurlarının barınma, psikolojik destek, hukuki danışmanlık ve sosyal yardım gibi hizmetlere ulaşmalarını sağlamak amacıyla kurulmuştur. Bu merkezler, mağdurların ihtiyaç duyduğu destek hizmetlerini koordine ederek şiddet döngüsünün kırılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Özmen & Şimşek, 2024).

Kanunda, şiddeti önlemek amacıyla iki tür tedbir öngörülmüştür:

1. Koruyucu Tedbirler: Bu tedbirler, mağdurların doğrudan korunmasını hedeflemektedir. Örneğin, mağdura geçici barınma sağlanması, geçim yardımı verilmesi ve çocuklara yönelik eğitim tedbirlerinin alınması bu kapsamdadır (Çırak, 2020). Ayrıca, mağdurların adres bilgilerinin gizli tutulması gibi önlemler de koruyucu tedbirler arasında yer almaktadır (Tellioglu, 2021).
2. Önleyici Tedbirler: Şiddet uygulayan kişilere yönelik olarak alınan tedbirlerdir. Bunlar arasında şiddet uygulayan kişinin mağdura yaklaşmaması, iletişim kurmaması ve belirli bir mesafeden fazla yaklaşmaması gibi kararlar bulunmaktadır. Ayrıca, şiddet uygulayan kişiye alkol ve uyuşturucu kullanmama zorunluluğu getirilmesi ve tedavi görmesinin sağlanması gibi önlemler de yer almaktadır (Düğmeci & Gürsel, 2019).

Kanunun öngördüğü kapsamlı mekanizmalar sayesinde şiddet mağdurlarının korunması daha etkin hale getirilmiştir. Ancak bu mekanizmaların işleyişinde zaman zaman çeşitli aksaklıklar yaşanabilmektedir. Özellikle, tedbir kararlarının uygulanmasında yaşanan gecikmeler ve denetim eksiklikleri, şiddet mağdurlarının korunmasını zorlaştırmaktadır (Kökdemir, 2020). Bu tür sorunların çözülmesi için kurumlar arası koordinasyonun artırılması ve personelin nitelikli hale getirilmesi gerekmektedir (Özmen & Şimşek, 2024).

6284 sayılı Kanun, kapsam bakımından oldukça geniş bir çerçeve çizerek şiddet mağdurlarının korunmasını hedeflemektedir. Kanunun uygulanmasında etkinliğin sağlanması adına aile mahkemeleri, kolluk kuvvetleri, mülki amirler ve ŞÖNİM gibi kurumların iş birliği önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra, toplumsal farkındalığın artırılması ve mağdurların destek mekanizmalarına erişiminin kolaylaştırılması, kanunun etkinliğini artıracak diğer unsurlar olarak değerlendirilmektedir (Bayhan, 2024; Kökdemir, 2020).

4.2. Kanun Kapsamında Koruma Tedbirleri

6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, şiddet mağdurlarını korumak ve şiddetin tekrarını önlemek amacıyla kapsamlı tedbirler öngörmektedir. Koruma tedbirleri, şiddet mağdurlarının can güvenliğini sağlamak ve onların sosyal, ekonomik, psikolojik ve hukuki ihtiyaçlarını karşılamak üzere iki ana başlık altında düzenlenmiştir: koruyucu tedbirler ve önleyici tedbirler (Özmen & Şimşek, 2024; Kökdemir, 2020). Bu tedbirlerin uygulanmasında, aile mahkemeleri, mülki amirler, kolluk kuvvetleri ve ŞÖNİM önemli bir rol oynamaktadır (Lefkur, 2019).

4.2.1 Koruyucu Tedbirler

Koruyucu tedbirler, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un temel unsurlarından biri olarak, şiddet mağdurlarının fiziksel, psikolojik ve sosyal olarak korunmasını sağlamak amacıyla alınan önlemleri kapsamaktadır (Bayhan, 2024). Bu tedbirler, şiddet mağdurlarının maruz kaldıkları tehlikeden uzaklaştırılarak güvenli bir ortamda yaşamalarını temin etmeyi hedeflemektedir. Koruyucu tedbir kararları, aile mahkemeleri hâkimleri tarafından verilirken, acil durumlarda mülki amirler de bu tedbirleri uygulayabilir (Kökdemir, 2020).

Mağdurların güvenli bir ortamda barınmalarını sağlamak amacıyla, belediyeler, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı sosyal hizmet kurumları ve sivil toplum kuruluşları tarafından işletilen sığınma evleri hizmet vermektedir (Morcati.org.tr, 2024). Sığınma evlerinde, şiddet mağdurlarına barınma imkânının yanı sıra psikososyal destek de sunulmaktadır. Bu tedbir, mağdurun şiddet ortamından uzaklaştırılmasını ve fiziksel güvenliğinin sağlanmasını temin etmeyi amaçlamaktadır (TSKB, 2024). Şiddet mağdurlarının ekonomik olarak güçlenmesini sağlamak ve temel yaşam ihtiyaçlarını karşılamalarına destek olmak amacıyla geçici maddi yardım öngörülmüştür (Düğmeci & Gürsel, 2019). Bu yardım, mağdurun iş bulana kadar temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için verilmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, bu yardımların koordinasyonunu sağlayarak, mağdurların ekonomik yoksunluk nedeniyle şiddet ortamına geri dönmelerini önlemeyi hedeflemektedir (Vatandas.jandarma.gov.tr, 2024). Şiddet mağdurlarının yaşadıkları travmayı atlatmaları ve sosyal hayata uyum sağlamaları için psikolojik destek hizmetleri sunulmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları tarafından verilen bu destekler, mağdurların ruh sağlığının iyileştirilmesini ve yeniden bağımsız bireyler olarak topluma kazandırılmalarını hedeflemektedir (Morcati.org.tr, 2024). Bunun yanında, sosyal yardım birimleri aracılığıyla mağdurlara iş bulma, barınma ve eğitim desteği sunulması sağlanmaktadır (Bayhan, 2024). Şiddet mağdurlarının haklarını kullanabilmeleri ve gerekli işlemleri yapabilmeleri için barolar tarafından adli yardım hizmetleri sunulmaktadır (TSKB, 2024). Bu kapsamda, mağdurların dâvaya ilişkin haklarını bilmeleri ve gerekli durumlarda hukuki temsil sağlamaları amaçlanmaktadır.

(Kökdemir, 2020). Avukat desteği ile mağdurların hukuki süreçlerde yalnız bırakılmaması ve adalete erişimlerinin kolaylaştırılması hedeflenmektedir (Vatandas.jandarma.gov.tr, 2024). Mağdurun güvenliğinin sağlanması amacıyla, adres ve kimlik bilgilerinin gizlenmesi tedbiri uygulanabilir. Bu tedbir, şiddet uygulayan kişinin mağduru bulmasını ve tekrar zarar vermesini önlemeye yöneliktir (İstanbulsozlesmesi.org, 2024). Nüfus müdürlükleri ve ilgili kurumlar bu tedbirin uygulanmasında aktif rol oynar. Adres gizleme tedbiri, mağdurun yeni bir hayata başlarken güvende hissetmesini sağlamak için kritik bir öneme sahiptir (Morcati.org.tr, 2024).

6284 sayılı Kanun kapsamında belirlenen koruyucu tedbirler, şiddet mağdurlarının can güvenliğini sağlamaktan, onlara sosyal, ekonomik ve psikolojik destek sunmaya kadar geniş bir yelpazede düzenlenmiştir. Bu tedbirlerin etkin bir şekilde uygulanabilmesi, ilgili kurumların iş birliği yapması ve toplumsal farkındalığın artırılması ile mümkün olacaktır. Şiddetin önlenmesi ve mağdurların korunması için bu tedbirlerin uygulanmasında kurumlara düşen sorumluluk büyüktür (Düğmeci & Gürsel, 2019).

4.2.2 Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar

6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, şiddetle mücadelede yasal bir çerçeve sunmasına rağmen uygulamada çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlar, kanunun etkinliğini azaltan ve şiddet mağdurlarının yeterli koruma sağlamasını engelleyen çok sayıda faktörden kaynaklanmaktadır. Bu bölümde, uygulamada karşılaşılan sorunlar hukuki, kurumsal, toplumsal ve eğitimsel eksiklikler başlıkları altında ele alınmaktadır (Bayhan, 2024; Kökdemir, 2020).

Kanunun uygulanmasında öne çıkan hukuki sorunlar, tedbir kararlarının alınması ve uygulanması süreçlerindeki eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Tedbir kararlarının yeterince hızlı ve etkili bir şekilde alınamaması, mağdurları ciddi risk altına sokmaktadır. Bazı durumlarda, aile mahkemelerinin yoğunluk nedeniyle karar almakta gecikmesi, mağdurları şiddet uygulayan kişilerle tekrar karşı karşıya bırakabilmektedir (Düğmeci & Gürsel, 2019). Ayrıca, tedbir kararlarının uygulanması sırasında kolluk kuvvetlerinin yeterince bilinçli olmaması ve bazı durumlarda mağdurdan yana tavır almaması, hukukun etkinliğini azaltan bir diğer faktördür (İstanbulsozlesmesi.org, 2024). Anayasa Mahkemesi'nin, koruyucu tedbirlerin uygulanması sırasında yapılan hak ihlallerine ilişkin verdiği ihlal kararları da bu sorunun önemli bir boyutunu gözler önüne sermektedir (Bayhan, 2024).

6284 sayılı Kanun kapsamında şiddet mağdurlarını koruma amacıyla çeşitli kurumlar iş birliği yapmaktadır. Ancak, bu kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği ve yetki karmaşası, uygulamada ciddi aksamalara yol açmaktadır. Aile mahkemeleri, kolluk kuvvetleri, ŞÖNİM ve sosyal hizmet birimlerinin etkin bir iş birliği yürütememesi, mağdurların destek mekanizmalarına erişimini zorlaştırmaktadır (Vatandas.jandarma.gov.tr, 2024). Bazı durumlarda, ŞÖNİM'lerin yetersiz personel ve altyapı sorunları nedeniyle etkin hizmet veremediği görülmektedir. Personelin eğitim eksikliği ve vakalara müdahale konusundaki yetkinliklerinin sınırlı olması, mağdurların korunmasında sorunlara yol açmaktadır (Morcati.org.tr, 2024).

Toplumsal şiddetle mücadelede yeterli farkındalığa sahip olmaması, kanunun uygulanmasındaki en büyük engellerden biridir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadına yönelik şiddeti besleyen temel etmenlerden biri olarak varlığını sürdürmektedir. Kadına yönelik şiddetin meşrulaştırılmasına yol açan ataerkil zihniyet, mağdurların korunmasını zorlaştırmaktadır (Lefkur, 2019). Bunun yanında, şiddet mağdurlarının sosyal damgalanma korkusu nedeniyle destek mekanizmalarına başvurmaktan çekindiği de gözlemlenmektedir. Toplumsal bilincin artırılması ve kadına yönelik şiddetin önlenmesine yönelik eğitim kampanyalarının yaygınlaştırılması önem arz etmektedir (İstanbulsozlesmesi.org, 2024). Kanunun etkin bir şekilde uygulanabilmesi için, ilgili kurumlarda görev yapan personelin yeterli eğitime sahip olması gerekmektedir. Ancak uygulamada, kolluk kuvvetleri ve sosyal hizmet uzmanlarının şiddet vakalarına müdahale konusundaki bilgi ve becerilerinin yetersiz olduğu gözlemlenmektedir (Düğmeci & Gürsel, 2019). Eğitim eksikliği nedeniyle bazı vakalarda yanlış kararlar alınabilmekte ve bu durum mağdurların daha büyük risk altına girmesine yol açmaktadır. Bu nedenle, ilgili personelin düzenli olarak eğitilmesi ve kadına yönelik şiddet konusunda bilinçlendirilmesi şarttır (Bayhan, 2024). Kolluk kuvvetleri ve sosyal hizmet personeline verilen eğitimlerin içeriğinin güncellenmesi ve uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi de bu kapsamda önerilmektedir (Morcati.org.tr, 2024).

6284 sayılı Kanun'un uygulanmasında karşılaşılan sorunlar, şiddetle mücadelede etkinliği azaltan temel faktörlerdir. Bu sorunların giderilmesi için hukuki düzenlemelerin iyileştirilmesi, kurumlar arası iş birliğinin artırılması, toplumsal bilincin geliştirilmesi ve eğitim eksikliklerinin giderilmesi gerekmektedir. Bunun yanında, mağdurların korunması için gerekli altyapının oluşturulması ve denetim mekanizmalarının etkinleştirilmesi kritik bir öneme sahiptir (Vatandas.jandarma.gov.tr, 2024; İstanbulsozlesmesi.org, 2024).

5. 6284 Sayılı Kanunun Kadın Korunma Sistemindeki Rolü

6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, Türkiye'de kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve şiddet mağdurlarının korunması konusunda kritik bir rol üstlenmektedir. Kanunun getirdiği koruyucu ve önleyici tedbirler, kadın korunma sisteminin temel dayanaklarını oluştururken; toplumsal bilinç ve algının gelişmesine de katkı sağlamaktadır (Bayhan, 2024). Bu kapsamda, kanunun etkileri sadece yasal düzenlemelerle sınırlı kalmayıp, toplumsal dönüşüm sürecinde de önemli bir işlev görmektedir.

5.1 Toplumsal Algı ve Etkiler

6284 sayılı Kanun, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren Türkiye’de kadın hakları, şiddetle mücadele ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularında önemli bir dönüştürme başlatmıştır. Kanunun getirdiği yenilikler ve şiddeti önlemeye yönelik tedbirler, toplumsal algıyı etkilemiş ve şiddetin bir insan hakları ihlali olduğu bilincinin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur (İstanbulsozlesmesi.org, 2024). Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte şiddetle mücadelede toplumsal bilinç artmış, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve medya aracılığıyla farkındalık kampanyaları düzenlenmiştir. Bu kampanyalar, şiddete karşı sıfır tolerans politikasının benimsenmesine katkı sağlamış ve bireylerin şiddet olaylarına karşı duyarlı olmasını sağlamıştır (Morcati.org.tr, 2024). Özellikle ŞÖNİM gibi yapıların kurulması ve şiddet mağdurlarına yönelik sunulan destek hizmetleri, toplumsal farkındalığın artmasına katkıda bulunmuştur (Vatandas.jandarma.gov.tr, 2024). Bu merkezlerde sunulan psikolojik, hukuki ve sosyal destek hizmetleri, şiddet mağdurlarının bilinçlenmesini sağlamış ve toplumsal dayanışmanın gelişmesine yardımcı olmuştur.

Kanunun uygulanmasıyla birlikte toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki algıda da önemli bir değişim yaşanmıştır. Daha önce aile içi mesele olarak görülen şiddet olaylarının kamuya mal edilmesi ve hukuki yaptırımlarla engellenmesi, kadın haklarının korunması konusundaki toplumsal algıyı olumlu yönde etkilemiştir (İstanbulsozlesmesi.org, 2024). Bunun yanında, medyada şiddet olaylarının daha fazla yer alması ve şiddete karşı alınan tedbirlerin kamuoyuna aktarılması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması yönündeki çalışmalara destek olmuştur (Morcati.org.tr, 2024). Özellikle eğitim kurumlarında düzenlenen seminerler ve şiddetle mücadele konusunda verilen eğitimler, bu değişim sürecine katkı sağlamıştır.

Kanunun etkilerinden bir diğeri de mağdurların destek mekanizmalarına erişim imkanının artmasıdır. Kanun kapsamında kurulan ŞÖNİM’ler, sığınma evleri ve sosyal yardım birimleri aracılığıyla mağdurların barınma, geçim, psikolojik destek ve hukuki yardım gibi temel hizmetlere ulaşması sağlanmıştır (TSKB, 2024). Bunun yanı sıra, kolluk kuvvetlerinin mağdurların korunması konusundaki hassasiyetinin artması ve uygulamada şiddet faillerine karşı caydırıcı yaptırımların getirilmesi, mağdurların devlete olan güvenini pekiştirmiştir (Vatandas.jandarma.gov.tr, 2024). Ancak bu noktada, bazı bölgelerdeki uygulama farklılıkları ve destek mekanizmalarının her yerde eşit seviyede olmaması, mağdurların haklarına erişimini kısıtlayabilmektedir (Düğmeci & Gürsel, 2019).

Her ne kadar kanunun uygulanması toplumsal algıda olumlu etkiler yaratmış olsa da bazı kesimlerden gelen eleştiriler ve tepki hareketleri de gözlemlenmiştir. Kanunun, aile kurumunu zayıflattığı ve erkekleri suistimale açık hale getirdiği yönündeki eleştiriler, toplumsal bir tartışma ortamı yaratmıştır (Bayhan, 2024). Bu eleştiriler, toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki ilerlemeyi yavaşlatma riski taşımaktadır. Bu tartışmaların yanında, şiddetle mücadelede erkeklerin de eğitilmesi ve farkındalık kazandırılması gerekliliği, toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki çalışmaları destekleyen uzmanlar tarafından vurgulanmaktadır (Lefkur, 2019).

6284 sayılı Kanun, Türkiye’de kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması konusunda büyük bir adım olmuştur. Toplumsal algıda yarattığı farkındalık ve bilinçlenme, şiddetin bir insan hakları ihlali olarak görülmesini sağlamış ve mağdurların destek mekanizmalarına erişimini kolaylaştırmıştır. Ancak uygulamada karşılaşılan sorunların giderilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin tam anlamıyla sağlanması için daha fazla çaba harcanması gerekmektedir (Düğmeci & Gürsel, 2019).

5.2. Hukuki ve Sosyal Sonuçlar

6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, Türkiye’de kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve mağdurların korunması amacıyla 2012 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanun hem hukuki düzenlemeler hem de sosyal politikalar açısından önemli sonuçlar doğurmuştur.

5.2.1. Hukuki Sonuçlar

a. Koruyucu ve Önleyici Tedbirler

Kanun, şiddet mağdurlarının korunması amacıyla koruyucu ve önleyici tedbirler öngörmektedir. Bu tedbirler, şiddetin sadece fiziksel olarak ele alınmasının ötesine geçerek ekonomik, psikolojik ve sosyal boyutlarını da kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Şiddet uygulayan kişinin evden uzaklaştırılması, mağdura geçici barınma yeri sağlanması, psikolojik destek sunulması ve maddi yardım gibi tedbirler, şiddetin etkilerinin azaltılmasında kritik bir rol oynamaktadır (Bayhan, 2024; Düğmeci & Gürsel, 2019).

Şiddet uygulayanın evden uzaklaştırılması tedbiri, aile içi şiddetin tekrarını önlemek amacıyla uygulanmaktadır. Bu tedbirin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için kolluk kuvvetleri ile aile mahkemeleri arasında hızlı bir iş birliği sağlanması gerekmektedir (Vatandas.jandarma.gov.tr, 2024). Uygulamada bu tedbir sayesinde, şiddet mağdurlarının can güvenliği teminat altına alınmakta ve şiddet failinin tekrar tehdit oluşturmamasının önüne geçilmektedir (TSKB, 2024). Geçici barınma sağlanması tedbiri ise, şiddet ortamından uzaklaştırılan mağdurların güvenli bir alanda barınmalarını temin etmektedir. Bu kapsamda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı olarak çalışan ŞÖNİM ve sığınma evleri kritik bir işlev görmektedir (İstanbulsozlesmesi.org, 2024). Bu merkezlerde, barınma hizmetlerinin yanı sıra sosyal ve psikolojik destek hizmetleri de sunulmaktadır (Morcati.org.tr, 2024). Psikolojik destek tedbiri, mağdurların yaşadıkları travmanın etkilerinden kurtulmaları ve yeniden topluma kazandırılmaları amacıyla sunulmaktadır. Bu destek hizmetleri, uzman psikologlar tarafından verilmekte ve mağdurların ruhsal sağlığını iyileştirmeyi

hedeflemektedir. Aynı zamanda, çocukların psikolojik durumlarının değerlendirilmesi ve gerekli durumlarda müdahale edilmesi de bu tedbir kapsamında ele alınmaktadır (Bayhan, 2024). Geçici maddi yardım tedbiri, mağdurların ekonomik olarak güçlenmesini ve temel yaşam ihtiyaçlarını karşılamalarını sağlamaktadır. Bu yardım, mağdurların yaşamlarını idame ettirebilmeleri için gerekli görülen durumlarda uygulanmakta ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından koordine edilmektedir. Geçici maddi yardım tedbirinin uygulanması, şiddet mağdurlarının ekonomik bağımsızlığını kazanmaları ve şiddet döngüsüne geri dönmelerinin önlenmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır (Morcati.org.tr, 2024).

6284 sayılı Kanun kapsamında öngörülen bu koruyucu ve önleyici tedbirler, şiddetle mücadelede etkin bir araç olarak kullanılmakta ve mağdurların korunmasında hukuki bir güvence sunmaktadır. Ancak, bu tedbirlerin etkinliğinin artırılması için kolluk kuvvetleri, yargı organları ve sosyal hizmet birimleri arasındaki koordinasyonun geliştirilmesi gerekmektedir (Düğmecı & Gürsel, 2019).

b. Hızlı ve Etkin Müdahale Mekanizmaları

6284 sayılı Kanun, şiddet vakalarına hızlı ve etkin bir şekilde müdahale edilmesini sağlamak amacıyla kolluk kuvvetleri ve yargı mercilerine geniş yetkiler tanımaktadır. Bu kapsamda, mülki amirler ve kolluk kuvvetleri, mağdurların korunması için mahkeme kararı beklemezsizin geçici tedbir kararları alabilmektedir. Bu yetkinin verilmesi, şiddet olaylarına anında müdahaleyi sağlayarak mağdurların can güvenliğini temin etmektedir (Vatandas.jandarma.gov.tr, 2024).

Tedbir kararlarının delil aranmaksızın alınabilmesi, şiddet mağdurlarının haklarına erişimini kolaylaştıran kritik bir düzenlemedir. Bu uygulama, şiddet vakalarında delil toplama ve değerlendirme süreçlerinde yaşanabilecek gecikmelerin önünü kesmekte ve şiddetin önlenmesinde hızlı adımlar atılmasına olanak tanımaktadır (Bayhan, 2024). Ancak, bu yetkinin suistimal edilmemesi ve hukukun temel ilkelerine uygun bir şekilde kullanılması önemlidir (TSKB, 2024). Kolluk kuvvetlerinin aldığı tedbir kararlarının uygulanması ve denetlenmesi de kanunun etkinliğini artıran bir diğer faktördür. Özellikle ŞÖNİM'ler ve sosyal hizmet birimlerinin, kolluk kuvvetleri ile koordinasyon içinde çalışması, mağdurların destek hizmetlerine ulaşımını kolaylaştırmaktadır (Morcati.org.tr, 2024). Buna ek olarak, elektronik izleme sistemleri ve elektronik kelepçe uygulamaları da şiddet faillerinin takibinde etkin bir araç olarak kullanılmaktadır (İstanbulsozlesmesi.org, 2024). 6284 sayılı Kanun'un hızlı ve etkin müdahale mekanizmalarına olanak tanınması, mağdurların korunmasında önemli bir rol oynamakta, aynı zamanda toplumsal farkındalığın artmasına da katkı sağlamaktadır. Ancak bu mekanizmaların etkinliğinin sürdürülebilmesi için düzenli izleme, değerlendirme ve eğitim faaliyetlerine devam edilmesi gerekmektedir (Bayhan, 2024).

6284 sayılı Kanun, şiddet vakalarına hızlı ve etkin bir şekilde müdahale edilmesini sağlamak amacıyla kolluk kuvvetleri ve yargı mercilerine geniş yetkiler tanımaktadır. Bu kapsamda, şiddet olaylarında delil aranmaksızın tedbir kararı alınabilmesi, mağdurların korunmasında kritik bir rol oynamaktadır (Arıkan, 2023). Uygulamada, bu hızlı müdahale mekanizması, mağdurların can güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra tekrar eden şiddet vakalarının önüne geçilmesine katkı sağlamıştır (Gazete Duvar, 2021). Kanunun bu yetkiyi kolluk kuvvetlerine ve mülki amirlere tanınması, anında müdahale gerektiren durumlarda zaman kaybını önlemektedir (Hürriyet, 2023). Ancak, delil aranmaksızın tedbir kararı verilmesi, masumiyet karinesi açısından tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bazı hukuki yorumlara göre, bu uygulama, suistimale açık bir durum yaratarak haksız tedbir kararlarının verilmesine yol açabilmektedir (Eray Karınca, 2024). Bu nedenle, tedbir kararlarının verilmesinde dikkatli olunması ve gerekli denetim mekanizmalarının uygulanması önemlidir (Milli Gazete, 2024).

Basında yer alan çeşitli haberlerde, şiddet uygulayanın evden uzaklaştırılması tedbirinin etkin bir şekilde uygulandığı, ancak bazı vakalarda tedbir kararlarının yeterince izlenememesi nedeniyle tekrar eden şiddet olaylarının yaşandığı belirtilmiştir (Cumhuriyet News, 2023). Bu durum, kolluk kuvvetlerinin kapasitesinin artırılması ve şiddet failinin takibinde elektronik izleme sistemlerinin yaygınlaştırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Oluşum Haber Gazetesi, 2024). Şiddetle mücadelede etkinliğin artırılması amacıyla kanun kapsamında sunulan bir diğer çözüm, ŞÖNİM ile kolluk kuvvetleri arasında kurulan iletişim hattıdır (Yenigün Gazetesi, 2024). Bu merkezlerin koordinasyonu, şiddet mağdurlarının destek hizmetlerine erişimleri kolaylaştırılmakta ve tedbir kararlarının uygulanabilirliği artırılmaktadır (Furkan Tunca Hukuk, 2024). Bazı uzmanlara göre, kanunun uygulanmasında yaşanan en büyük sorunlardan biri, kolluk kuvvetlerinin eğitim eksikliğidir (Aydın Ses Gazetesi, 2024). Bu eksiklik, tedbir kararlarının uygulanması sırasında yaşanan aksaklıkları artırmakta ve şiddet mağdurlarının yeterince korunamamasına yol açmaktadır (Star, 2024).

c. Uygulamadaki Zorluklar ve Eleştiriler

6284 sayılı "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun", Türkiye'de kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve mağdurların korunması amacıyla 2012 yılında yürürlüğe girmiştir. Kanun, şiddet mağdurlarına yönelik koruyucu ve önleyici tedbirler sunarak, aile içi şiddetin engellenmesini hedeflemektedir. Kanunun uygulanmasında en çok tartışılan konulardan biri, tedbir kararlarının kötüye kullanılmasıdır. Özellikle boşanma süreçlerinde, eşler arasında yaşanan anlaşmazlıklarda, taraflardan birinin haksız yere tedbir kararı aldirarak diğer tarafı mağdur ettiği yönünde iddialar bulunmaktadır (Arıkan, 2023). Bu durum, kanunun amacından sapmasına ve gerçek şiddet mağdurlarının korunmasının zorlaşmasına yol açabilmektedir. Örneğin, bazı haberlerde, eşine karşı asılsız şiddet iddialarında bulunarak tedbir kararı aldiran kişilerin, bu durumu boşanma davalarında avantaj

elde etmek için kullandıkları belirtilmektedir (Hürriyet, 2023). Bu tür kötüye kullanımlar hem yargı sistemini meşgul etmekte hem de gerçek mağdurların haklarına erişimini zorlaştırmaktadır.

Kanunun uygulanması sırasında alınan tedbir kararlarının, aile bütünlüğüne zarar verdiği yönünde eleştiriler de bulunmaktadır. Özellikle, şiddet uyguladığı iddia edilen kişinin evden uzaklaştırılması gibi tedbirlerin, aile içindeki ilişkileri olumsuz etkilediği ve çocuklar üzerinde travmatik sonuçlar doğurabileceği ifade edilmektedir (Soybaş, 2023). Bu konuda yapılan bazı köşe yazılarında, kanunun aile yapısını zayıflattığı ve boşanma oranlarını artırdığı yönünde görüşler dile getirilmiştir (Özkan, 2023). Ancak, diğer yandan, kanunun amacının aileyi korumak ve şiddeti önlemek olduğu, dolayısıyla bu eleştirilerin haksız olduğu savunulmaktadır.

Kanunun uygulanmasında karşılaşılan sorunlar da dikkate değerdir. Özellikle, kolluk kuvvetleri ve yargı mercileri arasındaki koordinasyon eksiklikleri, tedbirlerin etkin bir şekilde uygulanmasını engelleyebilmektedir (Karıncı, 2024). Ayrıca, bazı durumlarda, şiddet mağdurlarının yeterince bilgilendirilmemesi ve destek hizmetlerine erişimde yaşanan sıkıntılar, kanunun etkinliğini azaltmaktadır. Örneğin, bir gazetede yer alan haberde, şiddet mağduru bir kadının, koruma talebine rağmen yeterli destek alamadığı ve sonucunda tekrar şiddete maruz kaldığı belirtilmiştir (Gazete Duvar, 2021). Bu tür vakalar, kanunun uygulanmasındaki eksiklikleri gözler önüne sermektedir.

Kanunun, delil aranmaksızın tedbir kararı alınabilmesine olanak tanınması, masumiyet karinesi ile ilgili tartışmalara neden olmuştur. Bu durum, özellikle haksız yere suçlanan kişilerin mağduriyetine yol açabileceği endişesini doğurmaktadır (Arıkan, 2023). Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda verdiği kararlar, koruyucu ve önleyici tedbirlerin uygulanmasında dikkatli olunması gerektiğini göstermektedir. Nitekim Anayasa Mahkemesi, 15/2/2017 tarihli ve 2014/12151 başvuru numaralı kararında, başvuru sahibinin görüşü alınmadan ve delil sunulmadan verilen uzaklaştırma tedbirinin ölçülülük ilkesine aykırı olduğuna ve bu bağlamda adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Bu karar, tedbir mekanizmalarının uygulanmasında özenli ve dengeli bir yaklaşım benimsenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

6284 sayılı Kanun, kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve mağdurların korunması açısından önemli bir düzenleme olmakla birlikte, uygulamada yaşanan sorunlar ve kötüye kullanım iddiaları, kanunun etkinliğini azaltmaktadır. Bu nedenle, kanunun uygulanmasında daha dikkatli olunması, yalan beyanların önüne geçilmesi ve ilgili kurumlar arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, toplumda kanunun amacı ve önemi hakkında farkındalık oluşturularak, aile içi şiddetin önlenmesine yönelik çalışmaların artırılması önem arz etmektedir. 6284 sayılı Kanun'un uygulanması sırasında çeşitli zorluklar ve eleştiriler gündeme gelmektedir. Bu eleştiriler, kanunun amacının yeterince anlaşılamaması, uygulamada yaşanan aksaklıklar ve toplumun farklı kesimlerinden gelen tepki ve dirençlerle ilgilidir (Arıkan, 2023). Bazı haberlerde, kanunun şiddeti önlemeye yönelik tedbir kararlarının kötüye kullanıldığı iddia edilmiştir. Örneğin, Hürriyet gazetesinde yer alan bir haberde, bazı davalarda kadınların, eşlerine baskı uygulamak ve maddi avantaj elde etmek amacıyla gerçek dışı beyanda bulunarak tedbir kararı aldıkları iddia edilmiştir (Hürriyet, 2023). Bu durum, kanunun amacından sapmasına yol açabilecek potansiyel bir risk olarak değerlendirilmektedir. Bazı gazetelerde kanunun, aile yapısını zayıflattığı ve yuva yıkan bir yasa olarak eleştirildiği gözlemlenmektedir. Milli Gazete'de yayımlanan bir yazıda, kanunun aile kurumunu korumaktan çok, aile içi sorunları artırdığı ve kadın ile erkek arasındaki çatışmayı derinleştirdiği iddia edilmiştir (Milli Gazete, 2024). Bununla birlikte, sivil toplum kuruluşları ve kadın hakları savunucuları bu eleştirilerin yanlış anlamadan kaynaklandığını ve kanunun şiddeti önlemeye yönelik kritik bir aracı olduğunu savunmuşlardır. Bazı gazetelerde, şiddet failinin takibinde elektronik kelepçe gibi teknolojik çözümlerin yetersiz kaldığına dair haberler yer almıştır (Oluşum Haber Gazetesi, 2024). Bu sistemlerin daha yaygın hale getirilmesi ve etkin bir şekilde kullanılması gerektiği ifade edilmiştir. Aksi halde, şiddet failinin izlenememesi nedeniyle şiddet olaylarının önünün alınamayacağı vurgulanmıştır.

5.3 İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun

İstanbul Sözleşmesi, 11 Mayıs 2011 tarihinde Avrupa Konseyi tarafından İstanbul'da imzaya açılmış ve 1 Şubat 2012 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme, kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddetle mücadelede uluslararası hukukta bir ilk olarak kabul edilmekte ve taraf devletlere bu alanda belirli yükümlülükler getirmektedir (Yağcıoğlu, 2017). İstanbul Sözleşmesi'nin kapsamı, sadece kadınların fiziksel şiddete karşı korunmasını değil, aynı zamanda ekonomik, psikolojik ve cinsel şiddet gibi farklı şiddet türlerinin önlenmesini de içermektedir (Lefkur, 2019).

Sözleşmenin temel ilkelerinden biri, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin şiddetin temel kaynağı olarak kabul edilmesi ve taraf devletlerin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik politika ve programlar geliştirme yükümlülüğüdür. Bu bağlamda, taraf devletlerden beklenen sadece yasaları düzenlemek değil, aynı zamanda toplumsal farkındalığı artıracak eğitim ve bilinçlendirme kampanyaları düzenlemeleridir (Düğmeci ve Gürsel, 2019). İstanbul Sözleşmesi ayrıca, mağdurların korunmasına yönelik etkin mekanizmaların kurulmasını öngörmekte ve şiddet faillerine yönelik caydırıcı yaptırımlar getirilmesini talep etmektedir (Kökdemir, 2020). Bir diğer önemli unsur, sözleşmenin toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığa karşı müadeleyi merkeze almasıdır. Bu kapsamda, taraf devletlerin yasalarının yanı sıra kamu kurumlarının ve sivil toplumun şiddetle mücadelede aktif rol alması özendirilmektedir (Tellioglu, 2021). Sözleşme, kadın mağdurların hukuki, sosyal, ekonomik ve psikolojik destek almalarının sağlanması konusunda devletlere önemli sorumluluklar yüklemektedir (Yağcıoğlu, 2017). Bu çerçevede, sığınma evleri, acil yardım hatları ve psikososyal destek merkezlerinin kurulması gibi uygulamaların yaygınlaştırılması şiddetle mücadelede temel unsurlar olarak belirlenmiştir.

İstanbul Sözleşmesi'nin başlangıç bölümünde, kadın-erkek eşitliğinin demokrasinin temel ilkelerinden biri olduğu vurgulanmakta ve şiddetin ortadan kaldırılmasının ancak toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıyla mümkün olabileceği ifade edilmektedir (Bayhan, 2024). Buna ek olarak, sözleşme kapsamında, sığınma evlerinde kalan mağdurların temel hizmetlere erişim hakkı güvence altına alınmış, bu hizmetlerin kalitesinin artırılması öngörülmüştür (Yağcıoğlu, 2017). İstanbul Sözleşmesi, kadınlara yönelik şiddetle mücadelede uluslararası standartları belirleyen kapsamı bir düzenleme olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin sözleşmeden çekilmesi, ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiş ve bu durumun, şiddetle mücadeledeki mevcut mekanizmaların etkinliği üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceği ifade edilmiştir (Tellioğlu, 2021).

İstanbul Sözleşmesi'nin Türk hukuk sistemine en önemli yansıması, 8 Mart 2012 tarihinde kabul edilen ve aynı yıl yürürlüğe giren 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun olmuştur. Bu kanun, İstanbul Sözleşmesi'nin belirlediği uluslararası standartlara uygun olarak hazırlanmış ve şiddet mağdurlarını korumaya yönelik geniş kapsamı tedbirler içermektedir (Kökdemir, 2020). İstanbul Sözleşmesi'nde yer alan temel ilkeler doğrultusunda, 6284 sayılı Kanun sadece fiziksel şiddeti değil, aynı zamanda ekonomik, psikolojik ve cinsel şiddeti de kapsayan bütüncül bir yaklaşım benimsemiştir (Lefkur, 2019). Kanunun getirdiği en önemli yeniliklerden biri, şiddet tehdidi altında olan kişilerin delil aranmaksızın korunabilmesi ve bu kapsamda hızlı tedbir kararları alınabilmesidir. Bu düzenleme, Türk hukukunda mağdur odaklı bir yaklaşımın benimsenmesi açısından önemli bir dönüşüm olarak kabul edilmiştir (Yağcıoğlu, 2017). Kanun, kolluk kuvvetlerine, mülki amirlere ve aile mahkemesi hâkimlerine geniş yetkiler tanıyarak, şiddet vakalarında gecikmeksizin müdahale edilmesini sağlamaktadır (Düğmeci ve Gürsel, 2019). Ayrıca, 6284 sayılı Kanun kapsamında kurulan ŞÖNİM, mağdurlara hukuki danışmanlık, psikososyal destek ve barınma gibi hizmetler sunarak, şiddetle mücadelede etkin bir rol oynamaktadır (Bayhan, 2024). ŞÖNİM'lerin yaygınlaştırılması ve bu merkezlerin kapasitelerinin artırılması, kanunun etkinliğini artıracak temel faktörlerden biri olarak görülmektedir (Kökdemir, 2020). İstanbul Sözleşmesi'nin etkisiyle, 6284 sayılı Kanun'da, şiddet faillerine yönelik caydırıcı tedbirlerin uygulanması da önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda, şiddet failinin evden uzaklaştırılması, mağdura yaklaşmaması ve iletişim aracılığıyla rahatsız etmesinin engellenmesi gibi tedbirler öngörülmektedir (Tellioğlu, 2021). Elektronik kelepçe gibi teknolojik çözümlerle bu tedbirlerin etkinliğinin artırılması hedeflenmiştir. Ancak, uygulamada bu teknolojik çözümlerin yeterince yaygınlaştırılmadığı ve bu durumun tedbir kararlarının etkinliğini azalttığı ifade edilmektedir (Lefkur, 2019). Bunun yanı sıra, 6284 sayılı Kanun ile birlikte toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları da önem kazanmış, bu kapsamda kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliği yapılarak şiddetin önlenmesi için farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır (Yağcıoğlu, 2017). Ancak, bu çalışmaların yaygınlığının ve etkinliğinin artırılması gerekliliği de vurgulanmaktadır (Bayhan, 2024). İstanbul Sözleşmesi, Türk hukuk sisteminde kadına yönelik şiddetle mücadelede kapsamı ve etkinliği artırıcı düzenlemelerin hayata geçirilmesine öncülük etmiş, 6284 sayılı Kanun ile bu alanda önemli bir yasal altyapı oluşturulmuştur (Tellioğlu, 2021). Ancak, uygulamada yaşanan sorunların giderilmesi için daha kapsamlı politika ve programlara ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir (Düğmeci ve Gürsel, 2019).

İstanbul Sözleşmesi ve 6284 sayılı Kanun, şiddet mağdurlarının etkin bir şekilde korunması için kapsamlı bir koruma mekanizması oluşturmuştur. Bu kapsamda çeşitli kurumsal yapılar ve uygulama araçları devreye sokulmuş, şiddetle mücadelede bütüncül bir yaklaşım benimsenmiştir (Yağcıoğlu, 2017). ŞÖNİM, bu mekanizmanın temel unsurlarından biri olarak öne çıkmış ve şiddet mağdurlarına hızlı ve etkin destek sunulması amacıyla kurulmuştur (Bayhan, 2024). ŞÖNİM'lerin görevleri arasında, mağdurlara hukuki danışmanlık, psikolojik destek, barınma imkânı ve sosyal yardım sağlanması gibi hizmetler yer almaktadır (Düğmeci ve Gürsel, 2019). Kanun kapsamında ŞÖNİM'lerin etkinliğini artırmak için kolluk kuvvetlerine ve kamu görevlilerine şiddetle mücadelede eğitim verilmesi öngörülmüştür. Ancak, uygulamada ŞÖNİM'lerin sayısı ve kapasitesinin yetersiz olması, şiddetle mücadelede ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Lefkur, 2019). Özellikle, şehir merkezlerinden uzak bölgelerde ŞÖNİM'lere erişim konusunda yaşanan sıkıntılar, mağdurların korunmasını zorlaştırmaktadır (Bayhan, 2024). Ayrıca, elektronik kelepçe gibi teknolojik çözümlerle şiddet failinin izlenmesi ve tedbir kararlarının uygulanması hedeflenmiştir. Ancak, bu teknolojik sistemlerin yaygınlaştırılmasında yetersizlikler bulunduğu ve bu durumun mağdurların güvenliğini olumsuz etkilediği ifade edilmektedir (Kökdemir, 2020). Elektronik izleme sistemlerinin daha yaygın hale getirilmesi ve etkin bir şekilde kullanılması gerektiği vurgulanmıştır (Tellioğlu, 2021). Bunun yanı sıra, 6284 sayılı Kanun kapsamında koruma tedbirlerinin uygulanmasında kolluk kuvvetlerinin rolü büyük bir önem taşımaktadır. Kanun, kolluk kuvvetlerine, mağdurların güvenliğinin sağlanması ve tedbir kararlarının hızla uygulanması konusunda geniş yetkiler vermektedir. Ancak, kolluk kuvvetlerinin bu yetkileri kullanma konusundaki eksiklikleri ve uygulamada yaşanan koordinasyon sorunları, mağdurların korunmasının etkinliğini azaltmaktadır (Yağcıoğlu, 2017).

İstanbul Sözleşmesi ve 6284 sayılı Kanun, Türkiye'de kadına yönelik şiddetle mücadelede kapsamı ve içeriği itibarıyla önemli bir yasal zemin oluşturmuş, ancak uygulamadaki eksiklikler nedeniyle tam anlamıyla etkin bir koruma mekanizması haline gelememiştir (Düğmeci ve Gürsel, 2019). Bu nedenle, ŞÖNİM'lerin sayısının artırılması, kolluk kuvvetlerinin eğitilmesi ve teknolojik çözümlerin yaygın hale getirilmesi gibi adımların atılması gerekmektedir (Bayhan, 2024). İstanbul Sözleşmesi ve 6284 sayılı Kanun, yürürlüğe girdikleri tarihten itibaren kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve mağdurların korunması açısından önemli kazanımlar sağlamış olsa da, uygulama sürecinde birçok sorunla karşılaşmıştır. Bu sorunlar, kanunun uygulanmasındaki eksiklikler, toplumsal algıdaki önyargılar ve hukuki düzenlemelerin yeterince anlaşılabilmesi gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır (Düğmeci ve Gürsel, 2019).

Kanunun getirdiği yeniliklerden biri olan "kadın beyanının esas alınması" ilkesi, uygulamada çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bazı kesimler, yeterli delil olmaksızın sadece kadın beyanına dayanarak tedbir kararları alınmasını eleştirerek, bu

durumun suistimale açık olduğunu ifade etmektedir (Tellioglu, 2021). Ancak, bu eleştirilere karşılık olarak kadın beyanının esas alınmasının, mağdurların korunması ve şiddetin tekrarlanması önlenmesi açısından kritik bir öneme sahip olduğu savunulmaktadır (Yağcıoğlu, 2017).

İstanbul Sözleşmesi ve 6284 sayılı Kanun, bazı toplumsal ve siyasi kesimler tarafından aile yapısını zayıflattığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu kesimler, kanunun çekirdek aileyi korumak yerine, ailenin dağılmasına yol açabileceği endişesini dile getirmiştir (Lefkur, 2019). Ancak, kadına yönelik şiddetin aile bütünlüğünü bozan temel unsur olduğu ve bu nedenle kanunun çok yönlü bir koruma mekanizması sağlamasının gerekliliği vurgulanmıştır (Kökdemir, 2020). Kanunun uygulanması sürecinde, kolluk kuvvetlerinin yeterli eğitim almaması nedeniyle bazı tedbir kararlarının uygulanmasında aksaklıklar yaşandığı gözlemlenmiştir. Bu durum, şiddet vakalarında müdahale sürecinin gecikmesine ve mağdurların güvenliğinin tehlikeye atılmasına yol açmıştır (Bayhan, 2024). Kolluk kuvvetlerine verilen eğitimlerin artırılması ve şiddetle mücadelede uzmanlaşmış birimlerin kurulması gerektiği ifade edilmektedir (Tellioglu, 2021). Şiddet mağdurlarına yönelik barınma, psikososyal destek ve hukuki yardım hizmetlerinin sayıca yetersiz olması, uygulamada önemli bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri'nin (ŞÖNİM) kapasitesinin artırılması ve bu merkezlerin etkinliğinin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Düğmeci ve Gürsel, 2019). İstanbul Sözleşmesi ve 6284 sayılı Kanun, kadına yönelik şiddetle mücadelede önemli bir yasal altyapı sağlamakla birlikte, uygulamadaki eksiklikler ve toplumsal algıdaki önyargılar nedeniyle tam anlamıyla etkin hale gelememiştir. Bu eksikliklerin giderilmesi için daha kapsamlı politika ve programlara ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir (Bayhan, 2024).

İstanbul Sözleşmesi ve 6284 sayılı Kanun, toplumda farklı kesimlerden hem destek hem de eleştiri alan düzenlemeler olmuştur. Bu iki düzenleme, kadına yönelik şiddetle mücadelede önemli adımlar olarak değerlendirilirken, toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki farklı yaklaşımlar nedeniyle kamuoyunda tartışmaları beraberinde getirmiştir (Bayhan, 2024). Özellikle İstanbul Sözleşmesi'nin 2021 yılında feshedilmesi, toplumsal tepkinin artmasına neden olmuş ve bu kararın şiddetle mücadelede olumsuz etkileri olabileceği yönünde eleştiriler getirilmiştir (Yağcıoğlu, 2017).

Kadın cinayetlerindeki artış ve şiddet vakalarının medyada sıkça yer alması, bu düzenlemelere duyulan ihtiyacı tekrar gün yüzüne çıkarmıştır. Basında yer alan haberler, kamuoyunun farkındalığını artırmakla birlikte, hukuki düzenlemelerin etkinliği konusundaki tartışmaları da alevlendirmiştir. Örneğin, birçok haber kaynağında şiddet vakalarının yeterince hızlı çözülmediği ve koruma tedbirlerinin uygulanmasında eksiklikler bulunduğu ifade edilmiştir (Düğmeci ve Gürsel, 2019). Bunun yanı sıra, bazı kesimlerin kanunun aile yapısına zarar verdiği yönündeki eleştirileri de tartışmaların odağı haline gelmiştir (Tellioglu, 2021). İstanbul Sözleşmesi'nin feshi sonrasında birçok sivil toplum kuruluşu ve kadın hakları savunucusu, bu kararın kadına yönelik şiddetle mücadelede geri adım anlamı taşıdığını ifade etmiştir (Kökdemir, 2020). Sosyal medyada başlatılan kampanyalar ve protestolar, kamuoyunda geniş yankı uyandırırken, hukuki düzenlemelerin etkinliğinin artırılmasına yönelik talepler de gündeme gelmiştir. Bu kapsamda, ŞÖNİM gibi yapıların etkinliğinin artırılması ve yeni koruma mekanizmalarının devreye sokulması gerektiği vurgulanmıştır (Lefkur, 2019).

6. Karşılaştırmalı Değerlendirme: Türkiye ve Diğer Ülkeler

Türkiye'de kadına yönelik şiddetle mücadelede 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun önemli bir hukuki dayanak sağlamaktadır. Bu yasa, İstanbul Sözleşmesi'nin getirdiği normlara dayalı olarak hazırlanmış ve Türkiye'de şiddet mağdurlarını korumayı amaçlayan kapsamlı tedbirler içermektedir. Ancak, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye'nin yasal çerçevesinin etkinliği ve uygulamadaki sorunlar belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır.

6.1. Türkiye'nin Yasal Çerçevesinin Diğer Ülkelerle Karşılaştırılması

Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerde kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla geliştirilen yasal mevzuat, genellikle kapsam ve hedefler açısından Türkiye'nin 6284 sayılı Kanunu ile benzer nitelikler taşımaktadır. Avrupa'daki çoğu ülkede, kadına yönelik şiddeti önleme konusundaki çalışmaların artmasıyla birlikte çıkarılan yasalar, hem fiziksel hem de psikolojik şiddet dâhil olmak üzere şiddetin farklı boyutlarını kapsayan bir yaklaşım sergilemektedir (Ruiz, 2020).

Örneğin, İspanya'da 2004 yılında kabul edilen "Kadına Yönelik Şiddete Karşı Kapsamlı Koruma Yasası" (Ley Integral), şiddetin fiziksel boyutunun ötesine geçerek ekonomik, cinsel ve psikolojik boyutlarını da kapsayacak şekilde geniş bir düzenleme sunmaktadır (Ruiz, 2020). Bu yasa, şiddet mağdurlarına yönelik olarak yasal koruma, barınma, psikososyal destek ve ekonomik yardım gibi çok yönlü destek mekanizmaları öngörmektedir. Ayrıca, failerin rehabilitasyonu ve yeniden topluma kazandırılması amacıyla özel programlar geliştirilmiştir (Smith, 2019). İspanya'da yasaların etkin bir şekilde uygulanabilmesi için bağımsız izleme mekanizmaları oluşturulmuş, bu mekanizmalar aracılığıyla şiddetle mücadelede alınan tedbirlerin sürekliliği ve etkinliği denetlenmiştir (Ruiz, 2020). Bunun yanı sıra, çocukların şiddet ortamından uzaklaştırılmasına yönelik önlemler de yasa kapsamına dahil edilmiştir. Bu uygulama, Türkiye'de ŞÖNİM'in yürüttüğü çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Karinca, 2024). Ancak, İspanya'nın aksine, Türkiye'de 6284 sayılı Kanun kapsamında sunulan tedbirlerin uygulanmasında bazı eksiklikler bulunduğu ifade edilmektedir. Özellikle, kolluk kuvvetlerinin eğitim eksiklikleri ve yeterli altyapının sağlanamaması nedeniyle şiddet vakalarına müdahale süreçlerinin aksadığı görülmektedir (Gazete Duvar, 2021). Bununla birlikte, şiddet failinin izlenmesinde kullanılan

elektronik kelepçe gibi teknolojik çözümlerin yaygınlaştırılamaması, koruma tedbirlerinin etkinliğini azaltan faktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır (Star, 2024).

Almanya gibi diğer AB ülkelerinde ise benzer yasalar bulunmakla birlikte, aile içi şiddetle mücadelede farklı modeller benimsenmiştir. Almanya’da uygulanan "Koruma Emirleri Yasası" (Gewaltschutzgesetz), şiddet mağdurlarının koruma emirleriyle hızlı bir şekilde güvenlik altına alınmasını sağlamaktadır. Ancak Almanya’daki uygulamada, şiddet mağdurlarının sosyoekonomik durumlarını iyileştirmeye yönelik destek mekanizmaları Türkiye’deki düzenlemelere kıyasla daha az yer bulmaktadır (Ruiz, 2020). Son olarak, Fransa’da da kadına yönelik şiddetle mücadelede kapsamı artırılan yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Fransa, kadına yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin uygulamalarda bağımsız izleme mekanizmaları ve yargının şiddet davalarına hızlı müdahale edebilmesi konusunda öncü ülkelerden biri olarak öne çıkmaktadır (Özkan, 2024). Genel olarak bakıldığında, AB ülkelerindeki uygulamalarla Türkiye’deki 6284 sayılı Kanun kapsamında yürütülen çalışmaların benzer hedefler taşıdığı ancak uygulama etkinliği açısından farklılıklar bulunduğu söylenebilir. Türkiye’nin AB ülkelerindeki başarılı uygulamalardan yararlanarak şiddetle mücadelede daha etkin politikalar geliştirmesi önem arz etmektedir (Smith, 2019).

ABD’de aile içi şiddete karşı en kapsamlı düzenlemelerden biri, 1994 yılında yürürlüğe giren “Kadına Yönelik Şiddet Yasası” (Violence Against Women Act - VAWA) ile sağlanmıştır. Bu yasa, aile içi şiddet ve kadına yönelik şiddetle mücadelede köklü bir dönüşümü beraberinde getirmiş, mağdurların korunması için kapsamlı tedbirler ve destek mekanizmaları sunmuştur (Smith, 2019). VAWA kapsamında sığınma evleri, hukuki danışmanlık ve psikososyal destek gibi hizmetler devreye sokulmuş, ayrıca şiddet olaylarına hızlı müdahale edilebilmesi amacıyla şiddetle mücadelede uzmanlaşmış kolluk birimleri kurulmuştur (Smith, 2019). Bu birimler, şiddet faili ile ilgili detaylı kayıt tutma, ihbar sistemlerinin etkin kullanımı ve mağdur odaklı yaklaşımla şiddetin önlenmesinde etkin rol oynamaktadır (Ruiz, 2020). Ayrıca, failin cezai takibinin hızlandırılması ve elektronik izleme sistemleri ile denetim altına alınması gibi tedbirlerle şiddetin tekrarının önüne geçilmesi hedeflenmektedir (Soybaş, 2023). VAWA’nın uygulanmasıyla birlikte kadına yönelik şiddetle ilgili veri toplama sistemleri de geliştirilmiş, ulusal düzeyde şiddet olaylarına ilişkin istatistiklerin izlenmesi sağlanmıştır (Chatterjee, 2021). Bu sayede, kanunun etkinliği daha yakından izlenebilmekte ve şiddet vakalarını azaltmaya yönelik politikaların etkinliği artırılmaktadır (Smith, 2019). Türkiye’de, 6284 sayılı Kanun kapsamında ŞÖNİM benzer bir rol üstlenmekte olup şiddet mağdurlarına koruma ve destek sağlama konusunda önemli bir mekanizma işlevi görmektedir (Soybaş, 2023). Ancak, ŞÖNİM’lerin sayısının yetersiz olması ve mevcut merkezlerin etkinliğinin artırılması gerekliliği, sivil toplum kuruluşları ve uzmanlar tarafından sıkça dile getirilmektedir (Karınca, 2024). Türkiye’de ŞÖNİM’lerin yanı sıra kolluk kuvvetlerine verilen yetkiler de 6284 sayılı Kanun kapsamında genişletilmiştir. Ancak, ABD’deki uygulamalara kıyasla kolluk kuvvetlerinin şiddet olaylarına müdahale konusundaki eğitimlerinin daha yetersiz olduğu ve bu durumun tedbir kararlarının uygulanmasında aksamalara neden olduğu ifade edilmektedir (Gazete Duvar, 2021). Bunun yanında, ABD’de failerin rehabilitasyonu için uygulanan zorunlu programların benzeri, Türkiye’de henüz yeterince yaygınlaştırılamamıştır (Ruiz, 2020). Ayrıca, Türkiye’de elektronik kelepçe ve elektronik izleme sistemlerinin yaygınlaştırılamaması, ABD’deki uygulamalara göre belirgin bir fark olarak göze çarpmaktadır (Star, 2024). ABD’de elektronik izleme sistemleri, failerin davranışlarını kontrol altına alırken, Türkiye’de bu sistemlerin kullanımındaki sınırlılıklar nedeniyle şiddet olaylarının takibi konusunda eksiklikler yaşanmaktadır (Smith, 2019). Bu eksikliklerin giderilmesi için, kolluk kuvvetlerinin eğitilmesi, elektronik izleme sistemlerinin etkin hale getirilmesi ve failerin rehabilitasyonu için zorunlu programların uygulanması gerekmektedir (Soybaş, 2023). Türkiye ve ABD arasındaki yasal düzenlemeler benzer hedefler taşısa da uygulama açısından çeşitli farklılıklar gözlemlenmektedir. ABD’deki elektronik izleme sistemleri ve failerin rehabilitasyonu konusunda geliştirilen kapsamlı programlar, Türkiye’de de örnek alınabilecek önemli uygulamalar arasında yer almaktadır (Chatterjee, 2021).

Hindistan’da aile içi şiddeti önlemek amacıyla 2005 yılında yürürlüğe giren “Kadınlara Karşı Aile İçi Şiddeti Önleme Yasası” (Protection of Women from Domestic Violence Act), kapsamı ve hedefleri itibarıyla Türkiye’deki 6284 sayılı Kanun ile benzerlikler taşımaktadır. Bu yasa, aile içi şiddetin farklı boyutlarını kapsayarak fiziksel, ekonomik, psikolojik ve cinsel şiddete karşı koruma tedbirleri öngörmektedir (Chatterjee, 2021). Yasanın öne çıkan özelliklerinden biri, mağdurlara barınma sağlama, nafaka bağlanması ve koruma emirleri verilmesi gibi hakların yasal güvence altına alınmasıdır. Hindistan’da bu yasa kapsamında, mağdurların sığınma evlerine yerleştirilmesi ve hukuki yardım alabilmeleri için devlet destekli mekanizmalar oluşturulmuştur (Singh & Patel, 2020). Ancak, Hindistan’da bu yasanın uygulanmasındaki başlıca sorunlar, hukuk sistemindeki yavaşlık, kolluk kuvvetlerinin eğitim eksiklikleri ve toplumsal cinsiyet rollerine dayalı ataerkil yapıdan kaynaklanmaktadır (Chatterjee, 2021). Türkiye’de 6284 sayılı Kanun’un uygulanmasında da benzer sorunlar gözlemlenmektedir. Özellikle, kanunun uygulanmasındaki aksaklıklar, kolluk kuvvetlerinin yeterli donanımına sahip olmaması ve yargı süreçlerindeki gecikmeler, mağdurların korunmasını zorlaştırmaktadır (Karınca, 2024). Hindistan’daki uygulamalarda sıkça eleştirilen bir diğer husus, failerin yasal boşluklardan yararlanarak cezai yaptırımlardan kurtulabilmesidir. Bu durum, mağdurların güvenliğinin yeterince sağlanamadığı eleştirilerini beraberinde getirmiştir (Singh & Patel, 2020). Benzer şekilde, Türkiye’de de şiddet faillerinin cezai takibi konusunda yaşanan eksiklikler, kanunun etkinliğini azaltan faktörler arasında yer almaktadır (Gazete Duvar, 2021). Hindistan’da yasanın etkin bir şekilde uygulanabilmesi için bağımsız izleme komisyonları kurulmuş ve şiddet vakalarının takibi yapılmıştır. Bununla birlikte, yargı mekanizmalarının yavaş işlemesi nedeniyle, mağdurların adalete erişiminde sorunlar devam etmektedir (Chatterjee, 2021). Türkiye’de benzer şekilde, koruma tedbirlerinin uygulanmasında gecikmeler ve kolluk kuvvetleri ile yargı arasındaki koordinasyon eksiklikleri, mağdurların korunmasının etkinliğini düşürmektedir (Karınca, 2024). Bir diğer dikkat çekici fark ise, Hindistan’da toplumsal cinsiyet eğitime yönelik devlet destekli kampanyaların yaygınlaştırılmasıdır. Bu kampanyalar, toplumsal farkındalığı

artırmayı ve kadına yönelik şiddetin toplumsal kabulünü azaltmayı hedeflemektedir (Singh & Patel, 2020). Türkiye’de ise bu tür kampanyaların daha sınırlı kapsamda yapıldığı ve şiddetle mücadelede toplumsal farkındalığın artırılması için daha etkin stratejilere ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir (Soybaş, 2023). Hindistan ve Türkiye’deki yasal düzenlemeler, şiddetle mücadelede benzer hedeflere sahip olmakla birlikte, uygulama eksiklikleri nedeniyle her iki ülkede de sorunlar yaşanmaktadır. Hindistan’daki toplumsal cinsiyet eğitimi kampanyaları ve izleme mekanizmalarının Türkiye için örnek alınabilecek uygulamalar olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, her iki ülkede de yasal düzenlemelerin etkinliğinin artırılması için kolluk kuvvetleri ve yargı mekanizmalarının iyileştirilmesi gerekmektedir (Smith, 2019).

Türkiye, İspanya, ABD ve Hindistan gibi ülkelerde kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla benzer yasal düzenlemeler yapılmış olsa da, uygulamadaki farklılıklar dikkat çekmektedir. Türkiye’de koruma tedbirlerinin hızlı uygulanması amacıyla 6284 sayılı Kanun kapsamında kolluk kuvvetlerine geniş yetkiler tanınmış ve ŞÖNİM kurulmuştur. Ancak, bu tedbirlerin uygulanmasında yaşanan aksaklıklar ve izleme mekanizmalarının etkinliğinin sınırlı kalması, mağdurların yeterince korunamadığı eleştirilerini beraberinde getirmiştir (Karıncı, 2024).

İspanya, kadına yönelik şiddetle mücadelede teknolojik çözümleri yaygın olarak kullanan ülkelerden biridir. Özellikle elektronik kelepçe uygulaması, şiddet faillerinin mağdurlara yaklaşmasını engellemek ve tedbir kararlarının ihlal edilmesini önlemek amacıyla etkin bir şekilde kullanılmaktadır. 2021 yılında yapılan bir değerlendirme raporuna göre, elektronik kelepçe ile izlenen vakalarda şiddetin tekrarlama oranı %30 oranında düşmüştür (Ruiz, 2020). Buna karşın, Türkiye’de elektronik kelepçe uygulaması sınırlı sayıda vakada kullanılmakta ve yaygınlığının artırılması gerekliliği dile getirilmektedir (Soybaş, 2023).

ABD’de aile içi şiddetle mücadelede psikososyal destek hizmetlerinin kapsamı oldukça geniştir. Şiddet mağdurlarına sığınma evleri, hukuki yardım, psikolojik destek ve mesleki eğitim gibi birçok hizmet sunulmakta, bu sayede mağdurların yaşamlarını yeniden kurmaları desteklenmektedir (Smith, 2019). Özellikle, şiddet vakalarının yoğun olduğu eyaletlerde kadın sığınma merkezlerinin sayısının fazla olması ve bu merkezlerde uzman personelin görev yapması, mağdurların destek hizmetlerine erişimini kolaylaştırmaktadır (Ruiz, 2020). Buna karşılık, Türkiye’de sığınma evlerinin sayısının yetersiz olduğu ve mevcut sığınma evlerinin fiziki kapasitesinin artırılması gerektiği ifade edilmektedir (Gazete Duvar, 2021).

Hindistan’da uygulanan "Kadınlara Karşı Aile İçi Şiddeti Önleme Yasası", kapsamı itibarıyla Türkiye’deki 6284 sayılı Kanun ile benzerlikler taşısa da, uygulamada çeşitli sorunlar yaşanmaktadır. Hindistan’da yasanın uygulanması sırasında kolluk kuvvetlerinin eğitim eksiklikleri ve ataerkil toplumsal yapının etkisi, şiddet vakalarının önlenmesini zorlaştırmaktadır (Chatterjee, 2021). Buna ek olarak, yargı süreçlerinin uzun sürmesi ve adaletin gecikmesi, mağdurların korunmasının etkinliğini azaltmaktadır (Singh & Patel, 2020).

İspanya, ABD, Hindistan ve Türkiye gibi ülkelerde benzer sorunlar gözlemlenmekle birlikte, her bir ülkenin kendi toplumsal ve hukuki yapısına uygun farklı çözümler ürettiği görülmektedir. Türkiye’nin, bu ülkelerde uygulanan başarılı örneklerden yararlanarak şiddetle mücadelede daha etkin politikalar geliştirmesi önem arz etmektedir (Smith, 2019).

Latin Amerika ülkelerinde kadına yönelik şiddetle mücadelede en önemli yasal belgelerden biri, 1994 yılında kabul edilen ve Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) çerçevesinde oluşturulan Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi, Cezalandırılması ve Ortadan Kaldırılmasına Dair Inter-American Sözleşme (Belém do Pará Sözleşmesi)’dir. Bu sözleşme, kadınlara yönelik şiddeti hem özel hem de kamusal alanda bir insan hakkı ihlali olarak tanımlamakta ve devletleri bu ihlallere karşı etkili tedbirler almaya zorunlu kılmaktadır (OAS, 1994). Belém do Pará Sözleşmesi, kadınların fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddetten korunması için hukuki, idari ve sosyal mekanizmaların oluşturulmasını öngörmektedir. Bu kapsamda, devletlere şiddetle mücadele politikaları oluşturma, istatistiksel veri toplama ve mağdurlara yönelik sağlık, barınma ve danışmanlık hizmetleri sunma yükümlülüğü getirilmiştir (Arango, 2020). Türkiye’deki 6284 sayılı Kanun’la benzer biçimde, bu sözleşme de mağdurların korunmasına ve faillerin cezalandırılmasına yönelik çok yönlü bir yaklaşımı benimsemektedir. Ancak, Latin Amerika ülkelerinde sözleşmenin uygulanmasında çeşitli yapısal sorunlarla karşılaşmaktadır. Yargı süreçlerindeki uzunluk, ataerkil toplumsal normlar ve özellikle kırsal bölgelerde koruma mekanizmalarının yetersizliği, uygulamanın etkinliğini sınırlandırmaktadır (González, 2021). Bu bağlamda, Belém do Pará Sözleşmesi’nin kapsamlı içeriği ile Türkiye’deki 6284 sayılı Kanun’un benzerlik taşıdığı; ancak uygulamadaki aksaklıkların bölgesel özelliklere göre çeşitlilik gösterdiği söylenebilir.

Afrika kıtasında kadına yönelik şiddetle mücadele alanında en önemli belgelerden biri ise, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı’na Ek, Afrika’da Kadınların Haklarına Dair Protokol (Maputo Protokolü)’dür. 2003 yılında kabul edilen bu protokol, kadınların insan haklarının korunması ve her türlü şiddetten arındırılmış bir yaşam sürme hakkını güvence altına almıştır (AU, 2003). Maputo Protokolü, yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda ekonomik, duygusal ve kültürel şiddet türlerine karşı da koruma sağlamayı amaçlamakta; zorla evlilik, kadın sünneti (FGM) gibi uygulamalara karşı açık hükümler içermektedir. Ayrıca, kadınların sağlık hizmetlerine, eğitim ve ekonomik kaynaklara erişimi konusunda devletlere pozitif yükümlülükler getirmektedir (Okaför, 2021). Afrika kıtasında, bu protokolün uygulanması ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Güçlü sivil toplum desteği olan ülkelerde uygulamada ilerleme sağlanmışken; iç çatışmaların yaşandığı veya kadın haklarına dair toplumsal farkındalığın düşük olduğu ülkelerde uygulama sınırlı kalmaktadır (Chinwe, 2022). Türkiye’deki uygulamalarla karşılaştırıldığında, Maputo Protokolü’nün kadının sosyal, kültürel ve ekonomik olarak güçlendirilmesini de önceliklendirmesi dikkat çekmektedir.

7. Sonuç

6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, Türkiye’de kadına yönelik şiddetle mücadelede en kapsamlı yasal düzenlemelerden biri olarak hayata geçirilmiştir. Özellikle İstanbul Sözleşmesi’nin belirlediği standartlara uygun olarak hazırlanan bu kanun, şiddet mağdurlarının korunması ve şiddet olaylarının tekrarının önlenmesi amacıyla çok yönlü tedbirler içermektedir. Ancak, kanunun yürürlüğe girdiği 2012 yılından bu yana uygulamada çeşitli sorunlar yaşanmış ve bu durum, kamuoyunda geniş çapta tartışmaları beraberinde getirmiştir (Yağcıoğlu, 2017).

6284 sayılı Kanun’un temel yeniliklerinden biri, şiddet mağdurlarının korunmasında çok yönlü bir yaklaşım benimsenmesi olmuştur. Bu kapsamda, şiddet faillerine yönelik uzaklaştırma kararları, elektronik kelepçe uygulamaları ve mağdurlara sağlanan psikososyal destek hizmetleri gibi önlemler devreye sokulmuştur (Kökdemir, 2020). Ancak bu tedbirlerin uygulanması sırasında karşılaşılan sorunlar, kanunun etkinliğini sınırlandıran temel faktörlerden biri olmuştur. Özellikle kolluk kuvvetlerinin yeterli eğitim almaması, tedbir kararlarının uygulanmasında gecikmelere neden olmuş ve mağdurların güvenliğini tehlikeye atmıştır (Bayhan, 2024). Kanunun uygulanması sürecinde çeşitli yapısal eksiklikler de göz yüze çıkmıştır. ŞÖNİM, kanunun öngördüğü koruma mekanizmalarının temelini oluşturmakla birlikte, bu merkezlerin sayıca yetersiz olması ve belirli bölgelerde erişim sorununun devam etmesi, şiddetle mücadelede istenilen etkinliğin sağlanamamasına yol açmıştır (Düğmeci ve Gürsel, 2019). Bunun yanı sıra, elektronik izleme sistemlerinin yaygın hale getirilememesi, faillerin izlenmesinde ve tedbir kararlarının uygulanmasında aksamalara neden olmuştur (Lefkur, 2019).

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve şiddetle mücadelede toplumsal farkındalığın artırılması konusunda atılan adımlar yetersiz kalmış ve bu durum, kanunun uygulanmasında ortaya çıkan bir diğer önemli sorun olmuştur. Kadın beyanının esas alınması ilkesi, mağdurların korunmasında kritik bir adım olarak değerlendirilmekle birlikte, bu ilkenin suistimale açık olduğu yönünde eleştiriler getirilmiştir (Tellioglu, 2021). Bu eleştiriler, kamuoyunda tartışmalara neden olmuş ve toplumsal algıda kanunun etkinliğini azaltan bir faktör haline gelmiştir. Ayrıca, basında yer alan haberler ve sivil toplum kuruluşlarının görüşleri, kanunun uygulanmasındaki eksikliklerin giderilmesi ve yeni düzenlemelerin hayata geçirilmesi gerektiği yönünde kamuoyu oluşturmuştur. Özellikle sosyal medyada başlatılan kampanyalar, kadına yönelik şiddetle mücadelede farkındalığı artırmış, şiddet olaylarının azaltılması ve koruma tedbirlerinin etkin hale getirilmesi için yasal düzenlemelerin iyileştirilmesine yönelik talepleri güçlendirmiştir (Bayhan, 2024). Sonuç olarak, 6284 sayılı Kanun, Türkiye’de kadına yönelik şiddetle mücadelede temel bir yasal dayanak oluşturmakla birlikte, uygulamadaki eksiklikler nedeniyle tam anlamıyla etkin bir mekanizma haline gelememiştir. Kanunun etkinliğini artırmak için ŞÖNİM’lerin kapasitesinin artırılması, kolluk kuvvetlerinin eğitilmesi, elektronik izleme sistemlerinin yaygınlaştırılması ve toplumsal farkındalığın artırılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, sivil toplum kuruluşları ile kamu kurumlarının daha etkin bir iş birliği içinde çalışması ve kadın hakları alanında daha kapsamlı politikalar geliştirilmesi, kanunun başarısını artıracak temel adımlar olarak öne çıkmaktadır (Düğmeci ve Gürsel, 2019).

Bu çalışma, Türkiye’de kadına yönelik şiddetle mücadelede önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen 6284 sayılı Kanun’un hukuki, sosyal ve toplumsal yansımalarını detaylı bir şekilde ele almıştır. Kanunun öngördüğü koruma tedbirleri, mağdurların şiddetten uzak bir yaşam sürmelerini sağlamaya yönelik olması nedeniyle kapsamlı bir yasal zemin oluşturmaktadır. Ancak, uygulama sürecinde ortaya çıkan eksiklikler ve toplumsal algıdaki önyargılar, bu yasal düzenlemenin beklenen düzeyde etkinlik sağlayamadığını göstermektedir. Kanunun uygulanmasında yaşanan başlıca sorunlardan biri, kolluk kuvvetlerinin yeterli eğitim almaması ve tedbir kararlarının uygulanmasında yaşanan aksaklıklardır. Bu durum, mağdurların korunmasında ciddi bir engel oluşturmuş ve kamuoyunda eleştirilere neden olmuştur (Bayhan, 2024). Özellikle ŞÖNİM’lerin sayısının yetersiz olması ve belirli bölgelerde bu hizmetlere erişimde yaşanan sıkıntılar, koruma tedbirlerinin etkinliğini azaltmıştır (Düğmeci ve Gürsel, 2019). Toplumsal farkındalık ve eğitim eksiklikleri de kanunun uygulanmasında karşılaşılan sorunlar arasında yer almaktadır. Toplumun belirli kesimleri tarafından kanunun aile yapısını zayıflatığı ve suistimale açık olduğu yönünde dile getirilen eleştiriler, hukuki düzenlemelerin etkinliğini zayıflatmaktadır (Tellioglu, 2021). Bunun yanı sıra, kadın beyanının esas alınması ilkesi, şiddetle mücadelede önemli bir adım olarak görülmeyle birlikte, bazı kesimlerde bu ilkeye yönelik olumsuz algılar oluşturmuştur.

Değerlendirme sonucunda, 6284 sayılı Kanun’un etkinliğini artırmak için aşağıdaki adımların atılması gerektiği vurgulanmaktadır:

1. Kolluk Kuvvetlerinin Eğitimi: Kolluk kuvvetlerine şiddetle mücadele konusunda daha kapsamlı eğitim verilmesi ve bu alanda uzmanlaşmış birimlerin kurulması gerekmektedir.
2. ŞÖNİM’lerin Yaygınlaştırılması: Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri’nin sayısının artırılması ve bu merkezlerin etkinliğinin geliştirilmesi şiddetle mücadelede kritik bir rol oynamaktadır.
3. Elektronik Kelepçe Uygulaması: Elektronik izleme sistemlerinin yaygınlaştırılması ve faillerin yakından izlenmesi, tedbir kararlarının etkinliğini artıracaktır (Lefkur, 2019).
4. Toplumsal Farkındalık Kampanyaları: Toplumun her kesiminde şiddetle mücadeleye yönelik bilinçlendirme çalışmalarının yaygınlaştırılması, toplumsal algıdaki olumsuzlukları gidermeye katkı sağlayacaktır.

Son olarak, sivil toplum kuruluşları ile kamu kurumlarının daha etkin iş birliği içinde çalışması, 6284 sayılı Kanun'un etkinliğini artıracak temel faktörlerden biridir. Türkiye'de kadına yönelik şiddetle mücadelede büyük bir potansiyele sahip olan bu yasal düzenlemenin başarıya ulaşması, uygulamadaki sorunların giderilmesi ve toplumsal desteğin artırılması ile mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Anayasa Mahkemesi. (2017). M.T. [Bireysel başvuru kararı], 15/2/2017, B. No: 2014/12151. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/> (Erişim tarihi: 14 Nisan 2025)
- Arango, D. (2020). Implementation of the Belém do Pará Convention and its impact on gender-based violence in Latin America. *Journal of Gender Policy*, 14(2), 45-58. <https://doi.org/10.1234/jgp.2020.0012>
- Arıkan, Ş. (2023). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Kapsamında Tedbirlerin Uygulanmasında Kadının Beyanının Esas Alınması İlkesine Eleştirel Yaklaşım. *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi*, 7(1), 93-118.
- Aslan, S., & Kırışkan, H. (2022). Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet: Nedenler ve Çözüm Önerileri. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(4), 51-70.
- AU. (2003). Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa (Maputo Protocol). African Union. <https://au.int/en/treaties/protocol-african-charter-human-and-peoples-rights-rights-women-africa>
- Bayhan, D. C. (2024). Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında 6284 Sayılı Kanunda Düzenlenen Tedbir Kararları ve Zorlama Hapsi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Mart-Nisan 2024, 171, 1-66.
- Chatterjee, M. (2021). The Effectiveness of Domestic Violence Laws in India. *Journal of South Asian Studies*, 24(3), 321-340.
- Chinwe, A. (2022). Challenges in the enforcement of the Maputo Protocol in Sub-Saharan Africa: A comparative analysis. *African Human Rights Journal*, 19(3), 120-136.
- Council Of Europe. (2011). Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e>
- Cumhuriyet. (2023). 6284'te Değişiklik Yapıldığı İddia Edilmişti: Bakanlıktan 'Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele' Açıklaması. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr>
- Çakır, Ö., Harcar, T., Sürgevil, O., & Budak, G. (2008). Kadına Yönelik Şiddet ve Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddetin Durumu. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(4), 51-70.
- Çırak, E. (2017). "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un Getirdiği Yenilikler ve Eksiklikleri Üzerine Çözüm Önerileri". Erişim adresi: <http://www.umut.org.tr/userfiles/files/PDFler/Ezgi%20C%CC%A7%C4%B1rak.pdf>
- Dağcı, S., & Ören, B. (2019). Cinsiyet Eşitsizliği, Kadına Yönelik Şiddet ve Sağlık Çalışanlarının Yaklaşımı. *Zeynep Kamil Tıp Bülteni*, 50(4), 236-240. <https://doi.org/10.16948/zktpb.452219>
- Düğmeci, F. & Gürsel, E. (2019). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Hususunda Devletin Yükümlülükleri ve Sorumluluğu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 2, 2019, s. 843-873.
- Emiroğlu, A. (2022). 1960-1980 Dönemin Literatürüne Göre Türkiye'de Kadın Hakları Konusundaki Gelişmeler. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 9(3), 912-929.
- Ercoşkun Şenol, H. K. (2019). Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Üzerine Bir İnceleme. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 7(13), 423-459.
- Fawole, O. I. (2008). Economic violence to women and girls: Is it receiving the necessary attention? *Trauma, Violence, & Abuse*, 9(3), 167-177. <https://journals.sagepub.com>
- Furkan Tunca Hukuk. (2024). İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun. Erişim adresi: <https://www.tuncahukuk.com.tr>
- Garcia-Moreno, C., Jansen, H. A. F. M., Ellsberg, M., Heise, L., & Watts, C. H. (2005). Who multi-country study on women's health and domestic violence against women. World Health Organization. <https://www.who.int>
- Gazete Duvar. (2021). Son Süreçte 6284 Uygulaması. Erişim adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr>
- González, M. (2021). The challenges of implementing the Belém do Pará Convention: Structural issues and the persistence of gender-based violence in Latin America. *International Journal of Latin American Studies*, 18(1), 77-92

- Heise, L., Pitanguy, J., & Germain, A. (1999). Violence against women: The hidden health burden (World Bank Discussion Paper No. 255). World Bank. <https://documents.worldbank.org>
- Hürriyet. (2023). 6284 Nedir, Neyi Kapsıyor, Niye Tartışılıyor? Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr>
- Karınca, E. (2024). 6284 Sayılı Kanunun Uygulanmasındaki Sorunlar. Erişim adresi: https://eraykarınca.av.tr/tr/6284?utm_source
- Kökdemir, E. A. (2020). 6284 Sayılı Kanun ve Bu Kanunun Ceza Muhakemesi Hukukundaki Etkileri. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lefkur, H. (2019). Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Milli Gazete. (2024). Son Dakika 6284 Sayılı Kanun Haberleri. Erişim adresi: <https://www.milligazete.com.tr>
- Morcati.Org.Tr. (2024). 6284 Sayılı Kanun Uygulamaları Raporu. Erişim adresi: morcati.org.tr
- OAS. (1994). Inter-American Convention on the Prevention, Punishment, and Eradication of Violence Against Women (Belém do Pará Convention). Organization of American States. https://www.oas.org/en/cim/Belém_do_Pará.asp
- Okafor, F. (2021). Women's rights in Africa: The role of the Maputo Protocol in combating gender-based violence. *African Women's Rights Review*, 10(2), 93-105.
- Özkan, G. (2017). Kadına Yönelik Şiddet - Aile İçi Şiddet ve Konuya ilişkin Uluslararası Metinler Üzerine Bir İnceleme. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 533-564.
- Resmî Gazete. (1998). 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun.
- Resmî Gazete. (2012). 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun.
- Ruiz, M. (2020). Spain's Comprehensive Law on Gender Violence: Successes and Challenges. *European Journal of Gender Studies*, 18(2), 145-162.
- Singh, R., & Patel, N. (2020). Domestic Violence in India: Legal and Social Perspectives. *Indian Journal of Legal Studies*, 15(1), 67-89.
- Smith, J. (2019). Violence Against Women Act: Achievements and Ongoing Challenges. *American Journal of Legal Studies*, 14(1), 45-67.
- Soybaş, F. (2023). 6284 Sayılı Kanun ve Uygulamadaki Eksiklikler. *Hürriyet Gazetesi*, 21 Mart 2023.
- Star. (2024). İstanbul Sözleşmesi Değil, 6284 Yaşatır! Star Gazetesi Yazarlar. Erişim adresi: <https://www.star.com.tr>
- Tellioglu, F. R. (2021). 6284 sayılı kanun kapsamında koruyucu ve önleyici tedbirler ve kanundan yararlanacak kişiler. *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi*, 5(2), 1-26.
- TSKB. (2024). Kadın Destek Hizmetleri ve 6284 Sayılı Kanun. Erişim adresi: tskb.com.tr
- Un Women. (1993). Declaration on the elimination of violence against women. <https://www.un.org/womenwatch/daw>
- Vatandas.Jandarma.Gov.Tr. (2024). 6284 Sayılı Kanun Kapsamında Uzaktan Eğitim Materyalleri. Erişim adresi: vatandas.jandarma.gov.tr
- World Health Organization. (2013). Global and regional estimates of violence against women: Prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence. <https://www.who.int>
- Yavuz, K., & Ertem, A. (2021). Türk Toplumunda Kadının Statüsüne Genel Bir Bakış. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, (1), 69-82.
- Yağcıoğlu, A. H. (2017). 6284 Sayılı Kanun ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 19, Özel Sayı: Prof. Dr. Şeref ERTAŞ'a Armağan, s. 913-966.
- Yıldız, A. (2019). Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Kadın Hakları ve Statüsü. *Avrasya Dergisi*, 8(2), 123-145.
- Yenigün Gazetesi. (2024). 6284 Sayılı Kanun Maddeleri: 6284 Sayılı Kanun Nedir, Yürürlükte Mi? Erişim adresi: <https://www.yenigun.com.tr>

Yapay Zekâ Kaygısının İş Tatminine Etkisinde Örgütsel Vatandaşlık Davranışının Rolü

Cemile ŞEKER¹ Semiha KILIŞASLAN² ve Aslı KAYA³

¹ Yakın Doğu Üniversitesi, cemile.seker@neu.edu.tr, 0000-0002-9150-6845

² Malatya Turgut Özal Üniversitesi, semiha.kilicaslan@ozal.edu.tr, 0000-0002-7500-9283

³ İstanbul Gelişim Üniversitesi, askaya@gelisim.edu.tr, 0009-0009-3648-6608

Özet

Çalışmanın amacı, yapay zekâ kaygısının iş tatminine etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışının rolünü incelemektir. Araştırmanın gerekçesi, yapay zekânın yaygınlaşması ile birlikte ortaya çıkan kaygıların, çalışanların iş tatminini nasıl etkilediğine dair daha fazla bilgi edinmektir. Çalışma literatüre, yapay zekânın iş tatmini üzerindeki etkilerini ve örgütsel vatandaşlık davranışının bu süreçteki rolünü ele alan yeni bir bakış açısı kazandıracaktır. Çalışma kapsamında öncelikle değişkenler arasındaki ilişkileri açıklayan örgüt kuramlarına değinilmiştir ve ardından değişkenler arasındaki ilişkileri konu edinen geçmiş çalışmalar ele alınmıştır. Çalışmanın verileri anket tekniği ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde, otomotiv sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin toplam 85 çalışanından toplanmıştır. Çalışmanın yöntemi için nicel araştırma teknikleri tercih edilmiştir. Araştırma sonucunda; yapay zekâ kaygısının iş tatmini üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi olduğu, yapay zekâ kaygısının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi olduğu, örgütsel vatandaşlık davranışının iş tatmini üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu, yapay zekâ kaygısının iş tatminine etkisinde, örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolünün olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ Kaygısı, Örgütsel Vatandaşlık, Otomotiv Sektörü, İş Tatmini, Nicel Araştırma.

The Role Of Organizational Citizenship Behavior In The Effect Of Artificial Intelligence Anxiety On Job Satisfaction

The aim of this study is to examine the role of organizational citizenship behavior in the effect of artificial intelligence (AI) anxiety on job satisfaction. The rationale for the research is to gain deeper insights into how the anxieties arising from the increasing prevalence of AI influence employees' job satisfaction. The study contributes to the literature by offering a new perspective on the impacts of AI on job satisfaction and the role of organizational citizenship behavior in this process. Initially, the study addresses organizational theories explaining the relationships between the variables, followed by a review of previous studies focusing on these relationships. The data for the study were collected through a survey administered to a total of 85 employees working in an automotive company in the Turkish Republic of Northern Cyprus. Quantitative research techniques were employed as the methodology for this study. The findings of the research reveal that AI anxiety has a significant and negative effect on job satisfaction. Similarly, AI anxiety significantly and negatively affects organizational citizenship behavior. Organizational citizenship behavior, on the other hand, has a significant and positive effect on job satisfaction. However, no mediating role of organizational citizenship behavior was found in the relationship between AI anxiety and job satisfaction.

Key Words: Artificial Intelligence Anxiety, Organizational Citizenship, Automotive Industry, Job Satisfaction, Quantitative Research

Atıf için,

Şeker, C., Kılıçaslan, S. ve Kaya, A. (2025). Yapay Zekâ Kaygısının İş Tatminine Etkisinde Örgütsel Vatandaşlık Davranışının Rolü, *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 7(1), 46-56. doi: 10.56493/nkusbm.1654238

1. Giriş ve Kuramsal Çerçeve

Son yıllarda iş dünyasında önemli bir dönüşüm yaratan yapay zeka, örgütlerin işleyişine ve çalışanların iş tatminine olan etkilerini derinlemesine incelemeyi gerektiren fenomen bir kavram haline gelmiştir. Çalışanlar, yapay zekanın iş süreçlerine entegre edilmesinden kaynaklanan bazı kaygılar taşımaktadır. Bu kaygılar, iş kaybı kaygısı, yeni teknolojiye uyum sağlayamama kaygısı, gizlilik haklarının ihlal edilmesi gibi kaygılardır (Brynjolfsson & McAfee, 2014). Bu durum, iş tatminini olumsuz yönde etkileyebilir. Ancak, örgütsel vatandaşlık davranışları sayesinde bu kaygılar azalabilir. Çünkü örgütsel vatandaşlık davranışı çalışanlar arasında sosyal etkileşimleri artırır. Örgütsel vatandaşlık davranışı, çalışanların örgüt içindeki davranışlarının, sadece iş görevlerini yerine getirmekle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda örgüte ve örgütün diğer üyelerine karşı olan sorumluluk ve bağlılık duygusunu da içeren bir kavramdır. Örgütsel vatandaşlık davranışı kavramı (ÖVD) yazında, bireylerin örgüte olan görevleri ve sorumlulukları dışında göstermiş oldukları fazladan çaba olarak ifade edilir. Gösterilen bu çaba, çalışanın tamamen kendi isteğiyle örgüt amaçlarına katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği davranışlardır (Dede, 2019: 294). ÖVD, ile çalışanların iş tatminlerini arasında pozitif bir ilişki mevcuttur. ÖVD sayesinde çalışanlar, iş yerinde daha iyi bir atmosfer oluştururlar ve sonuç olarak çalışanların örgüte olan bağlılığı güçlenir (Podsakoff vd., 1996). Yapay zekanın örgütte uygulamaları karşısında; bu tür olumlu davranışların geliştirilmesi hem çalışanların bireysel deneyimlerini hem de örgütlerin genel verimliliğini etkileyen önemli bir faktör olabilir.

Çalışmanın amacı, yapay zekâ kaygısının iş tatminine etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışının rolünü incelemektir. Ayrıca, ÖVD'nin yapay zekâ kaygısı ve iş tatmini arasındaki ilişkiye olan katkıları belirlenecektir. Ek olarak örgütlerin çalışan memnuniyetini artırmalarına yönelik stratejiler geliştirmelerine yardımcı olunacaktır. Araştırmanın gerekçesi, yapay zekanın yaygınlaşması ile birlikte ortaya çıkan kaygıların, çalışanların iş tatminini nasıl etkilediğine dair daha fazla bilgi edinmektir. Çalışma literatüre, yapay zekanın iş tatmini üzerindeki etkilerini ve ÖVD'nin bu süreçteki rolünü ele alan yeni bir bakış açısı kazandıracaktır. Çalışma kapsamında öncelikle değişkenler arasındaki ilişkileri açıklayan örgüt kuramlarına değinilmiştir ve ardından değişkenler arasındaki ilişkileri konu edinen geçmiş çalışmalar ele alınmıştır. Çalışmanın verileri anket tekniği ile toplanmıştır. Çalışmanın yöntemi için nicel araştırma teknikleri tercih edilmiştir.

1.1.Kavramsal Çerçeve

Yapay zeka, insan zekasını taklit eden ve eski bilgilerle kendini geliştirebilen yazılımlar ve donanımlardır (Başçılar vd., 2022:539). Yapay zeka, veri analizi, öğrenme ve problem çözme gibi süreçlerde insan karar verme yeteneklerini taklit edebilir. Yapay zekâ örgütlerde birçok amaç için kullanılmaktadır. Bu kullanım sonucunda, çalışanlarda bazı kaygılar oluşabilir. Oluşan bu kaygıya yazında yapay zekâ kaygısı denilmektedir. Bu kaygı, genellikle çalışanların bilgisizliğinden kaynaklanan iş kaybı korkusu nedeniyle meydana gelmektedir (Terzi, 2020; Öztürk, 2023).

Çalışanların resmi iş tanımlarının ötesinde, örgütlerinin başarısına katkıda bulunmak için sergiledikleri gönüllü ve olumlu davranışlara örgütsel vatandaşlık davranışı denir. Bu davranışlar arasında, iş arkadaşlarına yardım etme, kurumsal politikaları destekleme ve örgütün genel atmosferini iyileştirme gibi eylemler vardır (Organ, 1988). Yazında, çalışanların işlerinden ne kadar memnun olduklarını ve bu memnuniyetin ne kadar sürdüğünü ifade eden kavrama iş tatmini denir. İşin doğasına, çalışma koşullarına, ücretlere, kariyer fırsatlarına ve iş arkadaşları gibi faktörlere bağlı olarak değişiklik gösteren iş tatmini çalışanların motivasyonunu olumlu yönde etkiler. (Bayır, 2024; Buçaklar vd., 2024; Öktem & Çolakoğlu, 2024; Yıldırım vd., 2024). Motivasyonları yüksek olan çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı ve iş yerine olan bağlılığı artabilir. Motivasyon ve işyerine olan bağlılık çalışanların yapay zekâ kaygısını azaltabilir.

1.2.Kuramsal Çerçeve ve Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Karmaşık Sistem Teorisi ve Davranışsal Yönetim Teorisi, yapay zekâ kaygısı ve iş tatmini arasındaki ilişkiye açıklık getirebilir. Karmaşık sistem teorisi, örgütlerin birçok etkileşimli unsurdan meydana geldiğini ve bu unsurlar arasındaki ilişkilerin dinamik olduğunu ifade eder (Anderson, 1999). Dolayısıyla örgütte entegre edilen her unsur örgütte başka unsurları etkileyebilir. Bu bağlamda yapay zekâ uygulamalarının iş ortamına entegrasyonunun, örgütün işleyiş süreci üzerinde bazı etkileri olabileceği söylenebilir. Yapay zekâ kullanımı çalışanlarda bazı kaygıya neden olabilmektedir. Çalışanlar, işlerini kaybetmekten ve yapay zekâyı kullanmaktan endişe duyabilirler. Yapay zekâ uygulamalarının sonucunda meydana gelen bu endişeler çalışanların motivasyonunu ve iş tatminini olumsuz etkileyebilir (Susskind & Susskind 2015). Çalışanların davranışlarının ve psikolojik durumlarının, örgütsel performans ve tatmin üzerindeki etkileri davranışsal yönetim teorisi ile açıklanabilir. Çünkü Davranışsal Yönetim Teorisi çalışanların psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak daha etkili yönetim stratejileri geliştirilmesini konu edinmektedir (Schermerhorn vd., 2011). Bu teori, yapay zekâ kaygısı ve iş tatmini arasındaki ilişkiyi açıklamada önemli bir teori olarak kabul edilebilir. Çünkü yapay zekâ kaygısı, çalışanların psikolojik durumlarını olumsuz etkileyerek iş tatmini düşürebilir. Çalışanlar yapay zekanın getireceği belirsizlikler nedeniyle iş süreçlerindeki değişimlerden dolayı da kaygı hissedebilirler (Frey & Osborne, 2017).

Sosyal değişim teorisi, bireylerin sosyal ilişkilerinin bir çıkar dengesine dayandığını öne sürer. Çalışanlar, iş yerinde karşılaştıkları deneyimlere dayalı olarak olumlu veya olumsuz bir bağ kurarlar (Blau, 1964). Yapay zekâ kaygısı, çalışanların iş yerinde hissettikleri belirsizlik ve güvensizlik ile ilişkilidir. Eğer çalışanlar yapay zekanın iş yerindeki rolü ve etkileri hakkında olumsuz duygular beslerlerse, bu durum, örgütsel vatandaşlık davranışlarını azaltabilir. Çalışanlar, güvenli hissetmediklerinde, iş arkadaşlarına yardım etme ve kurumsal hedeflere katkıda bulunma istekliliğini kaybedebilir (Cropanzano & Mitchell, 2005). Yapılan

yazın taraması sonucunda yapay zekâ kaygısı ile ilgili hazırlanmış bazı çalışmalara ulaşılmıştır. Bu çalışmalara ve sonuçlarına aşağıda değinilmiştir.

Çetiner & Çetinkaya (2024), tarafından hazırlanan çalışmada, turizm sektörü çalışanlarının yapay zekâ kaygı düzeylerinin belirlenmesi ve yapay zekâ kaygılarının onların içsel ve dışsal motivasyonları üzerine etkisi incelenmiştir. Kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılan turizm sektöründe çalışan 165 katılımcıdan anket aracılığıyla toplanan veriler üzerinde gerçekleştirilen analizler sonucunda; turizm sektörü çalışanlarının motivasyon düzeylerinin yüksek, yapay zeka kaygı düzeylerinin düşük olduğu, yapay zeka kaygıları ile dışsal motivasyonları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı fakat içsel motivasyonla pozitif yönde anlamlı ve düşük düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Filiz & Karagöz (2024), 426 sağlık çalışanı üzerinde anket tekniği kullanarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında, sağlık çalışanlarının iyi oluş düzeylerinin yapay zekâ kaygıları üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Şeker vd., (2024), 490 sağlık çalışanı üzerinde anket tekniği kullanarak gerçekleştirdiği çalışmalarında, , örgütsel inovasyon örgütsel öğrenme ilişkisinde yapay zekâ kaygısının hem aracı hem de düzenleyici etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Erkuğlu vd., (2023), tarafından hazırlanan araştırma sonucunda, yapay zekanın örgütlerde gerek işlevsel gerekse çalışan ve takım davranışları üzerinde pek çok faydalı kullanım alanı olmasına rağmen örgütlerdeki çalışanlar üzerinde çoğunlukla strese neden olduğu; motivasyon, performans düşmesi ve işten ayrılma niyeti gibi olumsuz etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öztürk (2023), 412 özel sektör çalışanı üzerinde anket tekniği kullanarak hazırladığı çalışmada, iş görenlerin yenilik odaklı davranışları üzerinde yapay zekâ kaygısının pozitif yönde etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Lukić vd., (2023), Hırvat Üniversitesinin hemşirelik okullarında okuyan 336 hemşirelik bölümü öğrenci üzerinde anket tekniği kullanarak gerçekleştirdiği çalışmalarında, birinci sınıf hemşirelik öğrencilerinin hemşirelikte yapay zekaya karşı olumlu tutumları olduğu sonuca ulaşmışlardır. Bochniarz vd. (2022), tarafından yapılan çalışmada, lise öğrencilerinden toplanan veriler doğrultusunda yapay zekâ teknolojisinin ne kadar duygusuz ve düşmanca kavramsallaştırılırsa o kadar güvenilmez olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kuramsal açıklamalar ve geçmiş araştırmalar ışığında, araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

H1: Yapay zekâ kaygısının iş tatmini üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi vardır.

H2: Yapay zekâ kaygısının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi vardır.

H3: Örgütsel vatandaşlık davranışının iş tatmini üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

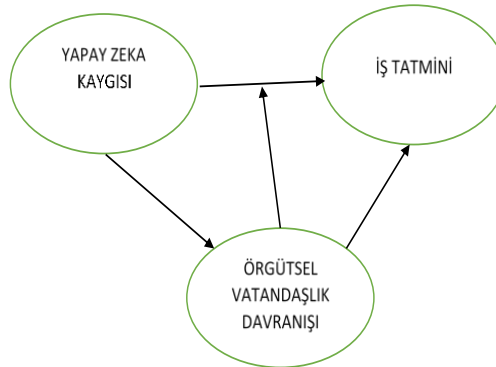
Yapılan literatür taramasına göre araştırma kapsamında belirlenen değişkenler arasında etki ve ilişkiler mevcut olabilir. Bu bağlamda araştırmanın son hipotezi aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

H4: Yapay zekâ kaygısının iş tatminine etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü vardır.

2.Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma değişkenleri arasındaki etki ve ilişkileri belirlemek amacıyla kurulan modele, aşağıda Şekil 2.1’de değinilmiştir.

Şekil 2.1: Yapay Zekâ, İş Tatmini ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Değişkenleri Arasındaki Etki ve İlişkileri Modeli

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde otomotiv üretim sektöründe faaliyet gösteren firmalardır. Örneklemine ise elektrikli otomobil üreten bir firmanın 76 çalışanı oluşturmuştur. Veriler toplamda 85 çalışandan toplanmıştır; ancak anket tekniği ile toplanan verilerin incelenmesi sonucunda 9 çalışan örnekleminden çıkarılmıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde otomotiv üretim sektöründe yalnızca bir firma bulunmaktadır ve bu firmanın yaklaşık çalışan sayısı 150 kişidir. Bu bağlamda, örneklem evreni temsil etmektedir.

Tablo 2.2. Farklı Evren Büyüklüğünde Kabul Edilebilir Örneklem Büyüklükleri

Evren	Örneklem Büyüklüğü	
	%95 (0.005)	%99 (0.001)
1000	278	400
2000	322	499
3000	341	545
4000	350	571
5000	357	588
6000	361	599
7000	364	608
8000	367	615
9000	368	620

Kaynak: Gürbüz, S., & Şahin, F. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayınevi, Ankara.

2.3. Veri Toplama Araçları

Yapay zekâ kaygısı ölçeği için Wang ve Wang (2019) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe versiyonu kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması Akkaya vd. (2021) tarafından gerçekleştirilmiştir. Orjinal ölçekte 21 madde bulunmaktadır ancak Türkçe'ye uyarlanması sonucu yapay zekâ kaygı ölçeğinin Türkçe formunun 16 ifade ve 4 boyuttan oluştuğu saptanmıştır. İş tatmini Ölçeği için Brayfield ve Rothe (1951) tarafından geliştirilen, Judge, Locke, Durham ve Kluger (1998) tarafından kısaltılan ölçek tercih edilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlanması, Başol ve Çömlekçi (2020) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek tek boyut 5 ifadeden oluşmaktadır. Örgütsel Vatandaşlık davranışı ölçeği için Van Dyne ve LePine tarafından 1998 yılında geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçek, Sancar ve Bekaroğlu (2020) tarafından Türkçeye çevrilmiş olup 17 ifade, 3 boyuttan oluşmaktadır.

2.4. Verilerin Analizi

Analizlerden önce verilerin normal dağılımda olup olmadığını tespit etmek için öncelikle normallik testi yapılmıştır. Daha sonra bütün ölçeklerin iç tutarlılığını ölçmek amacıyla güvenilirlik testi, tüm ölçeklerin yapı geçerliliğini belirlemek amacıyla keşfedici faktör analizi ve değişkenler arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla korelasyon analizi ve son olarak hipotezleri test etmek amacıyla hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Ölçeklere İlişkin Normallik Testleri

Analizlerden önce verilerin normal dağılımda olup olmadığına karar verilmelidir. Çünkü parametrik veya non-parametrik testlerin hangisinin uygulanması gerektiğine karar verilmesi gerekmektedir. Veriler normal dağılım gösterdikleri takdirde parametrik testler kullanılabilir (Gürbüz ve Şahin, 2017). Verilerin normal dağılımını gösteren ve en yaygın olarak kullanılan yöntem çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmasıdır. Basıklık ve çarpıklık değerleri -1,5 ile +1,5 arasında ise veriler normal dağılım göstermektedir (Tabachnick vd., 2013).

Tablo: 3.1. Ölçeklere İlişkin Normallik Testleri

Değişkenler	Ort	Standart Sapma	Çarpıklık(s)	Basıklık(k)
Yapay Zekâ K.	2,9457	,67015	-,035	1,336
Örgütsel Vatandaşlık	3,1478	,68313	,297	-,637
İş tatmini	3,3211	,80338	-,443	-,237

Tablo 3.1.'de görüldüğü üzere; çarpıklık ve basıklık katsayıları incelendiğinde katsayıların (-1,5 , +1,5) değerleri arasında olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre, normal dağılım şartı sağlanmıştır. Analizlerde parametrik yöntemler kullanılması uygundur.

3.2. Ölçeklere İlişkin Güvenirlilik Analiz Sonuçları ve Yorumları

Sosyal bilim araştırmalarında, ölçeklerin tutarlı ölçülüp ölçülmediğinin ve ölçek maddeleri arasında tutarlılık olup olmadığının eş zamanlı olarak belirlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda en sık kullanılan analiz güvenirlilik analizidir. Güvenirlilik analizinde iç tutarlılığın belirlenmesinde en sık kullanılan yöntem Cronbach alfa değerlerinin belirlenmesidir. Bu değerin 0,70' den büyük veya ona eşit olması gerekmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017:155-158). İş tatmini ölçeğinin güvenirlilik katsayı 0,70 çok yakın olduğu için kabul edilebilir. Aşağıdaki tabloda (Tablo: 3.2) görüldüğü üzere tüm ölçekler güvenilirlerdir.

Tablo: 3. 2. Ölçeklere İlişkin Güvenirlilik Analiz Sonuçları ve Yorumları

Ölçekler	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha (α)
Yapay Zekâ K.	16	0,771
Örgütsel Vatandaşlık	17	0,827
İş tatmini	5	0,678

3.3.Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları ve Yorumu

Ölçeğin yapı geçerliliğinin istatistiksel olarak belirlenmesi amacıyla açımlayıcı faktör analizi teknikleri kullanılmıştır. Ölçeğin faktör analizine uygun olup olmadığını anlamak için öncelikle KMO testi ve Bartlett testi yapılmıştır. Örneklem büyüklüğünü test etmek için KMO katsayısı hesaplanır. Kaiser, bulunan değerlerin 1'e yaklaştıkça mükemmel olduğunu, 0,50'den küçük olması durumunda ise kabul edilemez olduğunu belirtmektedir. (0,90 mükemmel, 0,80 çok iyi, 0,70 ve 0,60 orta, 0,50 ise zayıf) (Tavşancıl, 2005).

Tablo 3.3.1. Yapay Zekâ Kaygısı KFA Sonuçları

Ölçek Maddeleri	1
YZK1	,635
YZK2	,620
YZK3	,540
YZK4	,563
YZK5	,628
YZK6	,347
YZK7	,275
YZK8	,513
YZK9	,334
YZK10	-,051

Tablo 3.3.1. Yapay Zekâ Kaygısı KFA Sonuçları (devamı)

YZK11	,200
YZK12	,276
YZK13	,547
YZK14	,711
YZK15	,646
YZK16	,523
Toplam Açıklanan Varyans %	24,840
KMO	0,628
Barlett X ²	413,123
p	0,001

*p<0,05

Tablo: 3.3.1 görüldüğü üzere; KMO ve Barlett test sonuçlarına göre; yapay zekâ kaygısı (KMO=0,628) ölçeğinde KMO değeri 0,500'den büyük ve Bartlett X2 testi anlamlı bulunmuştur (X2=,413,123 p<0,05). Buna göre ölçekler, keşifsel faktör analizine uygundur, Ölçek tek boyut üzerinden değerlendirilmiştir. Ölçekte, faktör yükü 0,30'dan düşük toplam 4 (7, 10, 11, 12' nolu maddeler) madde ölçekten çıkarılmıştır. Toplam açıklanan varyans oranı %24,840'dır. Ölçek 12 maddeden oluşmaktadır.

Tablo 3.3.2. İş Tatmini Ölçeği KFA Sonuçları

Ölçek Maddeleri	1
İŞ1	,489
İŞT2	,700
İŞT3	,792
İŞT4	,773
İŞT5	,527
Toplam Açıklanan Varyans %	44,652
KMO	0,591
Barlett X ²	80,859
p	0,001

*p<0,05

Tablo 3.3.2 görüldüğü üzere; KMO ve Barlett test sonuçlarına göre; iş tatmini (KMO=0,591) ölçeğinde KMO değeri 0,500'den büyük ve Bartlett X2 testi anlamlı bulunmuştur (X2=80,859 p<0,05). Buna göre ölçek, keşifsel faktör analizine uygundur. Ölçek tek boyut üzerinden değerlendirilmiştir. Toplam 5 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten madde çıkarılmamıştır. Toplam açıklanan varyans oranı %44,652'dir.

Tablo 3.3.3. Ölçeği KFA Sonuçları

Ölçek Maddeleri	1
ÖVD1	,477
ÖVD2	,575
ÖVD3	,548

Tablo 3.3.3. Ölçeği KFA Sonuçları (devamı)

ÖVD4	,517
ÖVD5	,644
ÖVD6	,543
ÖVD7	,449
ÖVD8	,311
ÖVD9	,568
ÖVD10	,523
ÖVD11	,387
ÖVD12	,507
ÖVD13	,489
ÖVD14	,586
ÖVD15	,638
ÖVD16	,533
ÖVD17	,458
Toplam Açıklanan Varyans %	27,166
KMO	0,622
Barlett X ²	509,205
p	0,001

*p<0,05

Tablo 3.3.3 görüldüğü üzere; KMO ve Barlett test sonuçlarına göre; örgütsel vatandaşlık davranışı (KMO=0,622) ölçeğinde KMO değeri 0,500'den büyük ve Bartlett X2 testi anlamlı bulunmuştur (X2=509,205 p<0,05). Buna göre ölçek, keşifsel faktör analizine uygundur. Ölçek tek boyut üzerinden değerlendirilmiştir. Ölçekte faktör yükü düşük madde bulunmamaktadır. Madde çıkarılmamıştır. Toplam açıklanan varyans oranı %27,166.

3. 4. Korelasyon Analiz Sonuçları

Araştırma kapsamında, değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Aşağıda bulunan Tablo 3.4'de değişkenler arasındaki korelasyon analizi sonuçlarına değinilmiştir.

Tablo 3.4. Korelasyon Analiz Sonuçları

	Yapay Zekâ K	Örgütsel Vatandaşlık	İş tatmini
Yapay Zekâ K.	1	-,532	-,411
Örgütsel Vatandaşlık		1	,318
İş tatmini			1

**p<0,01 , *p<0,05 anlamlı ilişki var, p>0,05 anlamlı ilişki yok, 0≤r≤0,25 çok zayıf, 0,26≤r≤0,49 zayıf, 0,50≤r≤0,69 orta, 0,70≤r≤0,89 güçlü, 0,90≤r≤1 çok güçlü (Akgül vd. 2003).

Pearson korelasyon testi sonuçlarına göre; yapay zeka kaygısı ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında (r=-,532 p<0,01) negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır. Yapay zekâ kaygısı ile iş tatmini arasında (r=-,411 p<0,01) negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır. Örgütsel vatandaşlık davranışı ile iş tatmini arasında (r= 318 p<0,01) pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır.

3. 5. Hiyerarşik Regresyon Aracı Etki Testi Sonuçları ve Yorumu

Aracı değişken, bağımsız değişkenin etkisini, bağımlı değişkene ileten değişkendir. Diğer bir ifadeyle, aracılık etkisinde bağımsız değişken aracı değişkeni etkilerken, aracı değişken bağımlı değişkeni etkilemektedir. Nedensel Adım Yaklaşımı'na göre, aracılığı tespit edebilmek için modeldeki bağımsız, aracı ve bağımlı değişkenler arasında anlamlı ilişkilerin olması gerekmektedir. Aracı değişkenin analize dâhil edilmesiyle bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki etki anlamsız hale geliyorsa tam aracılık, etkide azalma görülüyorsa kısmi aracılık etkisinden söz edilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017:285). Aracılık etkisinde bahsedebilmek için bağımlı-bağımsız, bağımlı-aracı, aracı-bağımsız değişkenler arasındaki etkilerin (Baron ve Kenny 1986) istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir. Ayrıca analiz sonucu, dolaylı etkinin anlamlılığı SOBEL testi (Sobel, 1982) ile desteklenmelidir.

Tablo 3.5.Yapay Zekâ Kaygısı Aracılık Testi Analizi Sonuçları

Değişkenler	İş tatmini	Örgütsel Vatandaşlık D.
Model1	β	β
Yapay Zekâ Kaygısı	-411	x
p	0,001	x
F	15,048	x
R ²	,169	x
Düzeltil. R ²	,158	x
Model2	β	β
Yapay Zekâ Kaygısı	x	-532
p	x	0,001
F	x	29,170
R ²	x	,283
Düzeltil. R ²	x	,273
Model 3	β	β
Örgütsel Vatandaşlık D.	,318	x
p	0,005	x
F	8,305	x
R ²	,101	x
Düzeltil. R ²	,089	x
Model 4(Aracılık)	β	β
Yapay Zekâ Kaygısı	-338	x
p	0,009	x
F	8,158	x
R ²	,183	x
Düzeltil. R ²	,160	x
Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	,138	x
p	,273	x
F	8,158	x
R ²	,183	x
Düzeltil. R ²	,160	x

*p<0,05 anlamlı etki var, p>0,05 anlamlı etki yok; Hiyerarşik regresyon

Analiz sonuçlarına göre; Model 1 incelendiğinde, yapay zekâ kaygısının, iş tatmini üzerindeki etkisinin ($\beta=-411$, $p<0,05$) negatif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı olduğu görünmektedir. Bu bağlamda; “H1: Yapay zekâ kaygısının iş tatmini üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Model 2 incelendiğinde, yapay zekâ kaygısının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisinin ($\beta=-532$, $p<0,05$) negatif yönde ve anlamlı olduğu görünmektedir. Bu bağlamda; “H2: Yapay zekâ kaygısının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Model 3 incelendiğinde örgütsel vatandaşlık davranışının iş tatmini üzerindeki etkisinin ($\beta=-318$, $p<0,05$) pozitif yönde ve anlamlı olduğu görünmektedir. Bu bağlamda; “H3: Örgütsel vatandaşlık davranışının iş tatmini üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Model 4’te yapay zekâ kaygısı ve örgütsel vatandaşlık davranışının birlikte iş tatmini üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde, örgütsel vatandaşlık davranışının etkisinin ($\beta=-318$, $p>0,05$) istatistiksel olarak anlamsız olduğu görünmektedir. Bu bağlamda; “H4: Yapay zekâ kaygısının iş tatminine etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü vardır” hipotezi red edilmiştir. Özetle yapay zekâ kaygısının iş tatmini üzerindeki etkisinde örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü yoktur.

4.Sonuç ve Öneriler

Elde edilen bulgulara göre; yapay zekâ kaygısının iş tatmini ve örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki olumsuz etkilerini net bir şekilde görülmektedir. Model 1’de elde edilen sonuçlar, yapay zekâ kaygısının iş tatmini üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir ($\beta=-411$, $p<0,05$). Bu sonuç, çalışanların yapay zekâ ile ilgili kaygılarının arttıkça iş tatminlerinin azaldığını ifade etmektedir. Sonuç olarak bu durum, yapay zekanın iş süreçlerine entegre edilmesi durumunda çalışanların kaygı düzeylerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini ortaya koymaktadır. Model 2’de yapay zekâ kaygısının örgütsel vatandaşlık davranışını da olumsuz etkilediği ($\beta=-532$, $p<0,05$) tespit edilmiştir. Bu sonuç, çalışanların yapay zekâ ile ilgili endişelerinin, iş yerindeki genel davranışlarını ve iş birliği düzeylerini olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir. Model 3’te, örgütsel vatandaşlık davranışının iş tatmini üzerindeki etkisi pozitif yöndedir ($\beta=-318$, $p<0,05$). Bu durum, çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışları arttıkça, iş tatminlerinin de olumlu etkilendiğini göstermektedir.

Model 4’de yapılan analizde, örgütsel vatandaşlık davranışının yapay zekâ kaygısının iş tatmini üzerindeki etkisinde aracılık rolü oynamadığı ($\beta=-138$, $p>0,05$) belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuç, yapay zekâ kaygısının doğrudan iş tatmini üzerinde etkili olduğunu ve bu etkiyi dolaylı olarak örgütsel vatandaşlık davranışının etkilemediğini göstermektedir. Ancak, sosyal bilimlerde araştırmalardan elde edilen sonuçların kesinliği tartışmaya açık olabilir. Bu durumun nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Şeker,2024)

- 1.Araştırmaların birtakım varsayımlara dayandırılması.
- 2.Araştırma kısıtlarının varlığı.
- 3.Araştırma verilerinin toplanmasında tercih edilen yöntemlerin değişkenlik göstermesi.
- 4.Araştırmada, kullanılan ölçüm araçlarının değişmesi.
- 5.Araştırmada, verilerin analizi için kullanılan paket programlarının farklılık göstermesi.

6.Araştırma verilerinin farklı evren ve örneklem büyüklüklerinden elde edilmesi, araştırma değişkenlerinin tanımlarının farklılık arz etmesi. Bu bağlamda araştırmacılara araştırma sonuçlarının farklı evren ve büyüklüklerde tekrar tekrar test edilmesi önerilir. Bu araştırmanın en önemli kısıt evren ve örneklem sayısının yeterli büyüklükte olmamasıdır. Bu sonuçlar doğrultusunda, iş süreçlerine yapay zekâyı entegre eden örgütlere, örgütsel vatandaşlık davranışını ve iş tatminini artırmak için aşağıdaki tavsiyeler önerilir.

Çalışanlara, yapay zekâ hakkında bilgi veren eğitim programları düzenlemek, çalışanların kaygılarını azaltabilir. Bu programlar, yapay zekânın iş süreçlerini nasıl geliştirdiği ve çalışanların rollerinin nasıl etkileneceği konusunda net bir anlayış sağlamak amacıyla hazırlanmalıdır. Yapay zekâ uygulamalarının, iş yerinde nasıl kullanılacağına dair şeffaflık sağlamak, çalışanların kaygılarını azaltabilir. Üst yönetim, çalışanların bu süreçlere dahil edildiğini hissetmelidir. Çalışanların kaygılarını dile getirebilecekleri, psikolojik destek alabilecekleri platformlar oluşturmak önemlidir. Duygusal destek, çalışanların iş tatminlerini artırabilir ve örgütsel vatandaşlık davranışlarını teşvik edebilir. Çalışanların birbirlerine destek olmalarını teşvik eden bir kültür oluşturmak, örgütsel vatandaşlık davranışını artırabilir. Ayrıca bu tür davranışların ödüllendirilmesi, çalışanların iş tatminini olumlu yönde etkileyecektir. Yapay zekâ uygulamalarının etkileri hakkında düzenli ve açık iletişim kurmak, çalışanların bu konudaki belirsizliklerini azaltabilir. İyi bir iletişim stratejisi, çalışanların kaygılarını ve endişelerini azaltmaya yardımcı olabilir. Genel olarak, örgütlerin yapay zekâ kaygısını ele alması ve çalışanların iş tatminini artırmak için etkili stratejiler geliştirmesi gerekmektedir. Yapay zekâ ile ilgili kaygıların yönetimi, çalışanların motivasyonunu ve bağlılığını artırırken, örgütsel performansı da olumlu yönde etkileyecektir.

Kaynakça

- Akgül A., Çevik O. (2003). İstatistiksel Analiz Teknikleri, Emek Ofset, Ankara
- Akkaya, B., Özkan, A. & Özkan, H. (2021). Yapay Zekâ Kaygı (YZK) Ölçeği: Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Alanya Akademik Bakış*, 5(2), Sayfa No.1125-1146.
- Anderson, P. (1999). Perspective: Complexity Theory And Organization Science. *Organization Science*, 10(3), 216-232.
- Başcılar, M., Karataş, M., & Güre, M. D. P. (2022). Dijital çağda sosyal algoritmalar: yapay zekâ ve sosyal hizmet. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(56), 539-565.
- Başol, O. ve Çömlekçi, M. F. (2020). İş Tatmini Ölçeğinin Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(2), 16-29.
- Bayır, M. Y. Ö. (2024). Çalışanlarda Örgütsel Vatandaşlık Davranışı (Övd) Ve Motivasyonun İşten Ayrılma Niyetine Ve İş Tatminine Etkileri Üzerine Bir Araştırma. *Social sciences studies journal (SSSJJournal)*, 4(20), 2502-2523.
- Bochniarz, K. T., Czerwiński, S. K., Sawicki, A. ve Atroszko, P. A. (2022). Attitudes to AI among high school students: Understanding distrust towards humans will not help us understand distrust towards AI. *Personality and Individual Differences*, 185, 111299.
- Brayfield, A. & Rothe, H. F. (1951). An Index of Job Satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, 35(5), pp. 307-311.
- Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies. WW Norton & company.
- Buçaklar, K., Balı, A. İ., Koyuncular, A., & Erkal, A. (2024). Öğretmenlerin İş Tatmini ve Motivasyonu. *International QMX Journal*, 2(1), 1-10.
- Cropanzano, R., & Mitchell, M. S. (2005). "Social Exchange Theory: An Interdisciplinary Review". *Journal of Management*, 31(6), 874-900.
- Çetiner, N., & Çetinkaya, F. Ö. (2024). Çalışanların Yapay Zekâ Kaygısı İle Motivasyon Düzeyleri Arasındaki İlişki: Turizm Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Alanya Akademik Bakış*, 8(1), 159-173.
- Dede, N. P. (2019). Örgütsel vatandaşlık davranışı: Kuramsal bir çalışma. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 294-304.
- Erkutlu, H., Erdemir Ergün, E., Köseoğlu, İ., & Vurgun, T. (2023). Yapay zekâ ve örgütsel davranış. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(3), 1403-1417.
- Filiz, M., & Karagöz, Y. (2024). Sağlık Çalışanlarının Mental İyi Oluş Düzeylerinin Yapay Zekâ Kaygısı Üzerindeki Etkisi. *Sağlık Profesyonelleri Araştırma Dergisi*, 6(2), 105-114.
- Frey, C. B., & Osborne, M. A. (2017). The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation?. *Technological forecasting and social change*, 114, 254-280.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Judge, T. A., Locke, E. A., Durham, C. C & Kluger, A. N. (1998). Dispositional Effects on Job and Life satisfaction: The Role of Core Evaluations. *Journal of Applied Psychology*, 83(1), pp. 17-34.
- Lukić, A. Et AL, (2023). First-Year Nursing Students' Attitudes Towards Artificial Intelligence: Cross-Sectional Multi-Center Study. *Nurse Education In Practice*, V:71, S:103735
- Öktem, M., & Çolakoğlu, T. (2024). Tekirdağ İlının Malkara İlçesi Banka Şubelerinde Çalışan Beyaz Yakalıların İş Tatmini Ve Motivasyonu Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Uygulama. *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 110-129.

- Öztürk, M. (2023). A study on the impact of artificial intelligence anxiety on the innovation-oriented behaviours of employees, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(2), 267-286.
- Öztürk, M.(2023).Yapay Zekâ Kaygısının Çalışanların Yenilik Odaklı Davranışlarına Etkisine Yönelik Bir Araştırma. *Optimum Journal of Economics and Management Sciences*, 10(2), 267-286
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., & Bommer, W. H. (1996). Transformational leader behaviors and substitutes for leadership as determinants of employee satisfaction, commitment, trust, and organizational citize. *Journal of management*, 22(2), 259-298.
- Sancar, O., & Bekaroğlu, Ş. B. (2020). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Journal of Emerging Economics and Policy*, 5(2), 99-107.
- Schermerhorn Jr, J. R., Osborn, R. N., Uhl-Bien, M., & Hunt, J. G. (2011). *Organizational behavior*. John Wiley & sons.
- Sobel, M. E. (1982). Asymptotic Confidence Intervals for Indirect Effects in Structural Equations Models, In S. Leinhardt (Ed.), *Sociological Methodology*, Vol.13, 290-312.
- Susskind, R., & Susskind, D. (2015). *The Future of the Professions: How Technology Will Transform the Work of Human Experts*. Oxford University Press.
- Şeker, C., Örucü, E., & Ercan Önbıçak, A. (2024). Örgütlerde İnovasyon, Örgütsel Öğrenme İlişkisinde Yapay Zekâ Kaygısının Rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 328–345.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2013). *Using multivariate statistics* (Vol. 6, pp. 497-516). Boston, MA: pearson.
- Tavşancıl, E. (2005). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Terzi, R. (2020). An adaptation of artificial intelligence anxiety scale into Turkish: reliability and validity study, *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 7(4), 1501-1515.
- Van Dyne, L., & LePine, J. A. (1998). Helping and voice extra-role behaviors: evidence of construct and predictive validity. *Academy of Management Journal*, 41(1), 108-119. DOI: 10.2307/256902
- Wang, Y. Y. & Wang, Y. S. (2019). Development and validation of an artificial intelligence anxiety scale: an initial application in predicting motivated learning behavior. *Interactive Learning Environments*, 1–16
- Yıldırım, A., Özkul, R. F., Kaplan, N., & Ertek, M. Y. (2024). Psikolojik Dayanıklılık Ve İş Tatmini İlişkisinde İçsel Motivasyonun Aracı Rolü: Öğretmenler Üzerine Bir Araştırma. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(4), 780-794.
- Şeker, C. (2024). Örgütlerde değişime direnç performans ilişkisinde öğrenen örgüt algısı ve dönüşümcü liderliğin rolü (Doktora tezi). Bandırma Onyedİ Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.